

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Kultura mluveného projevu u žáků druhého stupně základních škol

Vypracovala: Bc. Alena Peštová

Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2019

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla velice poděkovat PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., vedoucí mé diplomové práce, za její vstřícnost, ochotu a cenné rady. Tento dík patří paní PhDr. Mileně Noskové, Ph.D. nejen za vedení mé diplomové práce, ale i za vedení bakalářské práce a za její úžasný přístup ke studentům. Dále bych také chtěla poděkovat všem vyučujícím a žákům, kteří mi byli nápomocni během mého výzkumu.

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam i o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 10. 7. 2019

.....

Alena Peštová

Anotace

Diplomová práce se zabývá kulturou mluveného projevu u žáků na druhém stupni základní školy. V teoretické části jsou zpracovány poznatky z oblasti rétoriky, fonetiky, syntaxe či stylistiky. Práce dále obsahuje i pojednání o rozdělení lexika. Poslední dvě kapitoly teoretické části se zabývají neverbální komunikací a některými specifiky mluveného projevu. Výzkumná část obsahuje rozbor mluvených projevů šesti žáků deváté třídy základní školy. Projevy, které byly připravené a nepřipravené, byly analyzovány z hlediska fonetického, morfologického, lexikálního a syntaktického. Hodnocena byla i neverbální komunikace žáků.

Klíčová slova

kultura mluveného projevu, rétorika, fonetika, morfologie, lexikum, syntax, stylistika, neverbální komunikace

Abstract

The diploma thesis deals with culture of spoken language among pupils at second stage of elementary school. The theoretical part is focused on rhetoric, phonetics, syntax or stylistics. The thesis also includes a part about division of vocabulary. The last two chapters of the theoretical part deals with nonverbal communication and it also includes some specific features of spoken language. The research part contains analyses of speeches that were done by six pupils of ninth grade of elementary school. Prepared and unprepared speeches were analysed from phonetic, morphological, lexical and syntactic point of view. Nonverbal communication was also evaluated.

Key words

culture of spoken language, rhetoric, phonetics, morphology, vocabulary, syntax, stylistics, nonverbal communication

Obsah

1	Úvod	10
	TEORETICKÁ ČÁST	11
2	Rétorika	11
2.1	Řecká rétorika	11
2.1.1	Sokratés.....	12
2.1.2	Platón	12
2.1.3	Aristoteles	13
2.1.4	Démosthenes	13
2.2	Římská rétorika	14
2.3	Středověká rétorika	15
2.4	Renesanční rétorika.....	15
2.5	Česká rétorika.....	15
3	Fonetika	17
3.1	Vznik hlasu.....	17
3.2	Respirace	18
3.2.1	Respirace při mluveném projevu	19
3.3	Artikulace	19
3.3.1	Ortoepie	20
3.3.1.1	Samohlásky	20
3.3.1.2	Souhlásky	21
3.3.1.3	Slova přejatá.....	21
3.3.2	Poruchy řeči	22
4	Lexikum.....	23
4.1	Dělení dle útvarů a poloutvarů národního jazyka	23
4.1.1	Spisovná čeština.....	23
4.1.2	Nespisovná čeština.....	24
4.1.2.1	Územní diference.....	25
4.1.2.2	Sociální diference	26
4.1.2.2.1	Slang	26
4.1.2.2.2	Profesní mluva	26
4.1.2.2.3	Argot.....	27
4.2	Dělení dle příznakovosti slov	27
4.2.1	Spisovná a nespisovná slova.....	28
4.2.2	Původ slov.....	28
4.2.3	Dobový aspekt	29
4.2.4	Četnost výskytu.....	29
4.2.5	Expresivita	30

5	Syntax.....	31
5.1	Věta jednoduchá.....	31
5.2	Souvěťí.....	31
5.3	Odchytky od větné stavby.....	32
5.3.1	Kontaminace.....	32
5.3.2	Zeugma.....	32
5.3.3	Anakolut.....	33
5.3.4	Atrakce.....	33
6	Stylistika.....	34
6.1	Jazykový styl.....	34
6.2	Stylovorné faktory.....	34
6.2.1	Stylovorné faktory objektivní.....	35
6.2.1.1	Forma projevu.....	35
6.2.1.2	Spontánnost a připravenost projevu.....	36
6.2.1.3	Téma projevu.....	36
6.2.1.4	Adresát.....	37
6.2.1.5	Ráz.....	38
6.2.1.6	Kód komunikace.....	38
6.2.1.7	Funkce komunikátu.....	38
6.2.1.8	Místní a časové podmínky.....	39
6.2.2	Stylovorné faktory subjektivní.....	39
6.2.2.1	Teorie jazykových kódů.....	40
6.2.2.1.1	Omezený kód.....	41
6.2.2.1.2	Rozvinutý kód.....	41
7	Neverbální komunikace.....	42
7.1	Gesta.....	42
7.2	Mimika.....	43
7.2.1	Pohledy.....	44
8	Specifika mluveného projevu.....	45
8.1	Hezitační zvuky.....	45
8.2	Výplňkové výrazy.....	45
8.3	Užívání slovní zásoby.....	46
8.3.1	Užívání přejatých slov.....	47
8.4	Syntaktické aspekty.....	47
8.5	Spisovnost.....	47
8.6	Tréma.....	48
	VÝZKUMNÁ ČÁST.....	49
9	Výběr tématu.....	50
9.1	Stanovení předpokladů.....	50

9.2	Provádění výzkumu.....	51
9.3	Témata projevů.....	52
9.4	Přepis nahrávek	52
9.5	Realizace mluvených projevů	53
10	Analýza jednotlivých projevů.....	55
10.1	Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech	56
10.1.1	Obecná charakteristika projevů	56
10.1.2	Připravený projev	57
10.1.2.1	Fonetické aspekty	57
10.1.2.2	Morfologie	57
10.1.2.3	Lexikum.....	57
10.1.2.4	Syntaktické aspekty	57
10.1.2.5	Neverbální komunikace	58
10.1.3	Nepřipravený projev	58
10.1.3.1	Fonetické aspekty	58
10.1.3.2	Morfologie	58
10.1.3.3	Lexikum.....	59
10.1.3.4	Syntaktické aspekty	59
10.1.3.5	Neverbální komunikace	59
10.2	Dívka s kázeňskými a prospěchovými potížemi	61
10.2.1	Obecná charakteristika projevů	61
10.2.2	Připravený projev	61
10.2.2.1	Fonetické aspekty	61
10.2.2.2	Morfologie	62
10.2.2.3	Lexikum.....	62
10.2.2.4	Syntaktické aspekty	63
10.2.2.5	Neverbální komunikace	63
10.2.3	Nepřipravený projev	63
10.2.3.1	Fonetické aspekty	63
10.2.3.2	Morfologie	63
10.2.3.3	Lexikum.....	64
10.2.3.4	Syntaktické aspekty	65
10.2.3.5	Neverbální komunikace	65
10.3	Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí.....	66
10.3.1	Obecná charakteristika projevů	66
10.3.2	Připravený projev	66
10.3.2.1	Fonetické aspekty	66
10.3.2.2	Morfologie.....	67

10.3.2.3	Lexikum.....	67
10.3.2.4	Syntaktické aspekty	67
10.3.2.5	Neverbální komunikace	68
10.3.3	Nepřipravený projev	68
10.3.3.1	Fonetické aspekty	68
10.3.3.2	Morfologie	68
10.3.3.3	Lexikum.....	69
10.3.3.4	Syntaktické aspekty	70
10.3.3.5	Neverbální komunikace	70
10.4	Chlapec, který prospívá s vyznamenáním.....	71
10.4.1	Obecná charakteristika projevů	71
10.4.2	Připravený projev.....	71
10.4.2.1	Fonetické aspekty	71
10.4.2.2	Morfologie	72
10.4.2.3	Lexikum.....	72
10.4.2.4	Syntaktické aspekty	72
10.4.2.5	Neverbální komunikace	73
10.4.3	Nepřipravený projev	73
10.4.3.1	Fonetické aspekty	73
10.4.3.2	Morfologie	73
10.4.3.3	Lexikum.....	74
10.4.3.4	Syntaktické aspekty	75
10.4.3.5	Neverbální komunikace	75
10.5	Chlapec s kázeňskými a prospěchovými potížemi.....	76
10.5.1	Obecná charakteristika projevů	76
10.5.2	Připravený projev.....	76
10.5.2.1	Fonetické aspekty	76
10.5.2.2	Morfologie	77
10.5.2.3	Lexikum.....	77
10.5.2.4	Syntaktické aspekty	78
10.5.2.5	Neverbální komunikace	78
10.5.3	Nepřipravený projev	78
10.5.3.1	Fonetické aspekty	78
10.5.3.2	Morfologie	79
10.5.3.3	Lexikum.....	79
10.5.3.4	Syntaktické aspekty	81
10.5.3.5	Neverbální komunikace	81

10.6	Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií	82
10.6.1	Obecná charakteristika projevů	82
10.6.2	Připravený projev	82
10.6.2.1	Fonetické aspekty	82
10.6.2.2	Morfologie	83
10.6.2.3	Lexikum	83
10.6.2.4	Syntaktické aspekty	83
10.6.2.5	Neverbální komunikace	83
10.6.3	Nepřipravený projev	84
10.6.3.1	Fonetické aspekty	84
10.6.3.2	Morfologie	84
10.6.3.3	Lexikum	85
10.6.3.4	Syntaktické aspekty	86
10.6.3.5	Neverbální komunikace	86
11	Shrnutí prvků v projevech	87
11.1	Připravené projevy	87
11.1.1	Fonetické aspekty	87
11.1.2	Morfologie	88
11.1.3	Lexikum	88
11.1.4	Syntaktické aspekty	89
11.1.5	Neverbální komunikace	89
11.2	Nepřipravené projevy	90
11.2.1	Fonetické aspekty	90
11.2.2	Morfologie	91
11.2.3	Lexikum	92
11.2.3.1	Anglické výrazy a slova přejatá	93
11.2.4	Syntaktické aspekty	96
11.2.5	Neverbální komunikace	96
12	Zhodnocení stanovených předpokladů	97
13	Závěr	100
	Seznam použité literatury	102
	Internetové zdroje	105
	Seznam příloh	106

1 Úvod

Téma pro svou diplomovou práci jsem si vybrala zejména proto, že kultura mluveného projevu je v životě každého člověka velmi důležitá. Mluvený projev je jeden z faktorů, na jehož základě si lidé vytváří první dojem. Pokud například mluvčí užívá při oficiálních situacích nespisovnou češtinu, slova expresivně zabarvená (např. vulgarismy) či používá krátké a nelogicky spojené věty, nevyvolává v ostatních dobrý dojem. Je velmi pozoruhodné, jak i pouhá intonace či neverbální komunikace může zcela změnit význam mluveného slova. Důležité je, aby každý člověk měl správný hlasový projev. V některých profesích je správnost hlasového projevu zcela nezbytná. Jedná se například o herce, moderátory, tiskové mluvčí, ale i o pedagogy. Jakožto budoucí pedagožku mě velice zajímá správné vyjadřování, a proto jsem se rozhodla psát diplomovou práci o kultuře mluveného projevu.

V teoretické části práce se nejprve zabývám rétorikou a jejím vývojem. Na tuto disciplínu byl kladen důraz např. již v antickém Řecku. Lze tedy vidět, že mluvený projev a jeho úroveň byly vždy vysoce ceněny. V další části se poté zabývám fonetickými aspekty. Dále zkoumám rozvrstvení slovní zásoby, syntaktické konstrukce či stylistické faktory. Nedílnou součástí mluveného slova je i neverbální komunikace, která zahrnuje gestikulaci či mimiku. I touto složkou projevu se ve své práci zabývám. V poslední kapitole teoretické části uvádím specifika mluveného projevu. Jednotlivé kapitoly jako např. fonetika či syntax neobsahují všechny aspekty, kterými se tyto disciplíny zabývají. Do kapitol jsem tedy zařadila pouze klíčové informace, které budu uplatňovat i při rozbořech zaznamenaných projevů a které považuji za nejdůležitější.

Výzkumná část vznikla na základě pozorování žáků, při němž docházelo k nahrávání jejich projevů – připravených i nepřipravených. Následně došlo k analýze těchto komunikátů. Pro výzkum bylo vybráno šest žáků – tři dívky a tři chlapci. Ve výzkumném vzorku jsou zastoupeny různé skupiny žáků – např. s výborným prospěchem / s vyznamenáním, s kázeňskými a prospěchovými problémy, se specifickými poruchami učení či žákyně z nevyhovujícího sociálního prostředí. Cílem tohoto výběru byla co největší rozmanitost mluvených projevů. Došlo k vytvoření předpokladů, které budou na základě analýzy komunikátů buď potvrzeny, nebo vyvráceny.

TEORETICKÁ ČÁST

2 Rétorika

Již celá staletí se lidstvo zajímá o to, jak mluvené slovo působí na posluchače. Tato zkoumání probíhají prostřednictvím disciplíny, jež se nazývá rétorika. Tato disciplína je nejčastěji definována jako nauka o řečnictví. Předmětem zkoumání je přednes veřejného monologu, který vyhovuje jazykovým normám a zároveň působí na posluchače a ovlivňuje jeho osobnost.¹ Rétorika tedy není pouze vědní disciplína. Řečnictví je ve své podstatě i uměním přesvědčit posluchače, ovlivnit je a zaujmout je.²

Rétorika existuje ve společnosti již téměř 2500 let. Za tuto dlouhou dobu se její funkce a obsah téměř nezměnily,³ avšak v dřívějších dobách bylo řečnictví mnohem více váženým oborem. Jelikož neexistovaly noviny ani rozhlasové či televizní vysílání, předání informací záviselo pouze na lidském hlase. Mnoho lidí bylo též negramotných, tudíž neuměli číst ani psát. I v těchto případech vše záviselo na slově mluveném.⁴

Nově se například objevuje i rétorika genderová či feministická. Cílem tohoto odvětví rétoriky je výzkum převládajících mužských pojmenování v jazyce a projevech.⁵

Je zajímavé, že např. anglický jazyk má specifické pojmenování pro rétoriku pozitivní a negativní. Výraz „rhetoric“ znamená, že řečník mluví přesvědčivě a správným způsobem. Druhým výrazem je „rhetorical“, jímž angličtina označuje projevy, které o ničem nevypovídají. V českém jazyce takovéto výrazy nemáme a dobrý a špatný projev musíme odlišovat adjektivy či opisem.⁶

2.1 Řecká rétorika

Pojem rétorika pochází z řeckého slova „rhésis“ (v překladu řeč).⁷ Počátky rétoriky a celkově řečnického umění lze nalézt již v antice. K opravdu velkému rozmachu řečnického umění došlo v období, kdy se rozvíjela athénská demokracie. Hovoříme tedy o čtvrtém a pátém století před Kristem. V tu dobu byla velmi důležitá

¹ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2.

² ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 14.

³ KRAUS, Jiří, 2010, s. 7.

⁴ KOHOUT, Jaroslav, 1999, s. 16.

⁵ KRAUS, Jiří, 2010, s. 13.

⁶ KOHOUT, Jaroslav, 1999, s. 15.

⁷ KOHOUT, Jaroslav, 1999, s. 15.

svoboda slova a občané ji chtěli patřičně využívat. K tomu však bylo zapotřebí, aby byl jejich projev náležitě kultivovaný. Právě v této době se objevují první učitelé rétoriky, s nimiž přichází i počátky nauky o rétorice a první učebnice v tomto oboru.⁸ Ve starém Řecku tedy rétorika představovala nedílnou součást tehdejšího života. V té době bylo toto umění důležité i pro obyčejné lidi, kteří se například hájili před soudem. Nutností bylo, že svou řeč museli přednést zcela sami, a bylo tedy v jejich zájmu, aby řeč přednesli co nejlépe a soudci se rozhodli v jejich prospěch.

První záznamy o rétorice datujeme do 5. století př. n. l. V této době byla rétorika považována za druh umění (stejně tak jako drama, hudba či sochařství). Slavným řečníkem v této době byl Gorgias z Leontin, který dokonce založil úplně první školu rétoriky. Požadoval, aby se mluvené slovo vyrovnalo umění básnickému.

Rozvoj rétoriky pokračoval i nadále. K jeho rozvoji významně přispěli i sofisté. Jednalo se o řecké filozofy, které působili ve stejné době jako Gorgias z Leontin. Dle mnohých kritiků jim však spíše šlo o formu nežli o obsah. Svými stylistickými pravidly se proslavil např. Isokratés. Nejvýznamnějšími filozofy, kteří ovlivnili vznik rétoriky v antickém Řecku, však byli Sokratés, Platón a Aristoteles.⁹

2.1.1 Sokratés

Sokratés zejména propracoval umění dialogu, na němž postavil i svůj filozofický koncept. Dialog vedl pomocí otázek.¹⁰ Sokratův požadavek byl, aby mluvčí vedl boj za pravdu.¹¹

2.1.2 Platón

Platón byl Sokratův žák. Od Sokrata se naučil umění dialogu a začal dialog považovat za určitý typ žánru. Na rétoriku nahlížel jako na komplexní systém, který má důležitou funkci ve společnosti. Jeho hlavním požadavkem na řečníka byla jeho odpovědnost a morálka.¹²

⁸ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2.

⁹ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 16.

¹⁰ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 16.

¹¹ KOHOUT, Jaroslav, 1999, s. 21.

¹² ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 17.

2.1.3 Aristoteles

Aristoteles v rétorice viděl umění, jehož základem má být hledání cest vedoucích k pravdě. Je autorem pojednání o řečnictví, které se nazývá Rétorika. Toto dílo vzniklo v r. 347 př. n. l. Vytvořil určité zásady, dle kterých se řídíme dodnes. Mezi tyto zásady patří: invence, organizace, styl, zapamatování a přednes. Tyto jednotlivé kroky při tvorbě projevu jsou stále aktuální, jelikož nejprve musíme pro náš projev sesbírat materiály, které následně logicky organizujeme do známé struktury úvod – stať – závěr. Dalším kritériem je to, že musíme správně zvolit styl projevu dle toho, kde a komu budeme projev přednášet. Následně bychom si text měli zapamatovat a psaný text mít pouze jako pomůcku, pokud bychom si na některou pasáž nemohli vzpomenout. Konečnou fází je již přednes samotný.¹³ Aristotelés se zabýval nejen uměním přednesu, ale i osobností samotného rétora.¹⁴

2.1.4 Démosthenes

Ovšem nejslavnějším řečníkem této doby byl Démosthenes. Jednalo se o Isokratova žáka a pro to, aby se naučil řečnit, měl opravdovou motivaci. Jeho otec zemřel, když byl Démosthenes malé dítě a lidé, kteří se o něho starali, ho okradli o značnou část majetku. Démosthenes se v dospělosti tedy rozhodl o své jmění soudit. Jak již bylo zmíněno výše, lidé, kteří se rozhodli hájit se před soudem, museli být dobří řečníci. Démosthenes tedy začal na svém projevu usilovně pracovat.¹⁵ Jeho první mluvený projev byl ovšem velmi nezdařilý. Démosthenes totiž trpěl nejen vadou řeči (ráčkováním), ale jeho hlas navíc nebyl silný a při řečnění nesprávně dýchal. Řečnickému umění se však naučil, a to těmito způsoby:

- Vadu řeči odstranil tím, že si pod jazyk umisťoval kamínek. Špička jazyka tedy vytvářela kmitavý pohyb, jaký je potřeba při výslovnosti hlásky „r“.
- Dech si zlepšoval tím, že rychle chodil do kopců.
- Silný hlas získal tím, že se snažil překřičet příliv moře.

Démosthenes je tedy důkazem toho, že řečnickému umění se lze naučit.¹⁶

¹³ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 17.

¹⁴ KOHOUT, Jaroslav, 1999, s. 23.

¹⁵ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 17-18.

¹⁶ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2.

2.2 Římská rétorika

Nejen ve starém Řecku měla nauka o řečnictví důležitou roli. Obdobně tomu bylo také ve starém Římě. Zde se umění řečnit spojovalo s funkcí velitelskou a státnickou.¹⁷ Římané zprvu nechtěli, aby na jejich území pronikalo řecké řečnictví. Po nějakém čase se toto řecké umění dostalo i do Říma, kde se objevilo zejména řečnictví soudní a politické.¹⁸ Základem projevů bylo opět působení a vliv na občany. Za nejznámějšího řečníka tohoto období lze považovat Marka Tullia Cicerona, který nejen že působil jako řečník, ale vytvářel i spisy o rétorice. Nároky, které kladl na řečníka, jsou stále velmi aktuální. Od jedince, který pronáší mluvený projev, vyžadoval následující věci:

- Prokázat, že jeho teze jsou pravdivé.
- Mít sympatie u recipientů.
- Přimět recipienty, aby konali věci dle jeho přání a úmyslů vyjádřených v projevu.¹⁹

„Řečník si – podle Cicerona – musí osvojit pět základních částí rétoriky. Jsou to:

1. *sebrání, volba a vymezení látky,*
2. *rozdělení a uspořádání látky, stavba řeči,*
3. *slohové vypracování,*
4. *zvládnutí zpaměti,*
5. *přednes.*“²⁰

Pátý krok, který Cicero uvedl, tedy přednes, byl považován za nejdůležitější část celé rétoriky. Pokud řečník neměl dobrý přednes, nemohl prokázat předcházející složky. Projev tedy mohl být kvalitně sestaven, ale špatné řečnické umění rétora přesvědčilo lidi o opaku. Přednes se nezakládal jen na mluveném projevu, ale také na mimice a gestikulaci.

Jak lze vidět, mnohé požadavky, které vznikly v antické době, jsou stále velmi aktuální. Již v této době si lidé uvědomovali, jak důležitá je hygiena hlasu a práce s hlasem během projevu. Knihy o řečnickém umění například uváděly, jak by měl řečník pracovat s intonací, tempem či silou hlasu.²¹

¹⁷ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2.

¹⁸ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 18.

¹⁹ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2-3.

²⁰ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 2-3.

²¹ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 3.

Významní římsí rétorové jsou např. Cicero, Caesar, Marcus Antonius či Brutus.²²

2.3 Středověká rétorika

Ve středověku došlo k mírnému úpadku rétoriky antické podoby. Soudní jednání neprobíhala tak, jako tomu bylo v antickém Řecku, dokonce i politické řeči se objevovaly pouze vzácně. Mluvený projev se uplatňoval nejvíce v náboženských kázáních. Se vznikem a rozvojem univerzit začaly vznikat tzv. akademické řeči, které se opět řídily dle antických pravidel. Zásady rétoriky se nejvíce objevovaly v projevech psaných. Křesťanští kazatelé však neměli vytríbený mluvený projev. Stylistické nedostatky omlouvali tím, že kázání musí pochopit i lidé prostí, z nižších vrstev. Průkopníkem, který se snažil toto změnit, byl Aurelius Augustinus. Dle něj se měla rétorika využít zejména k prokázání křesťanské pravdy.²³

V této době se výuka rétoriky řadila mezi sedm svobodných umění. „*Patřila mezi ně gramatika, dialektika a rétorika, které tvořily základní skupinu; na ně pak navazovala aritmetika, geometrie, astronomie a hudba.*“²⁴

2.4 Renesanční rétorika

V renesanční době pak rostl zájem o řečnictví antické podoby. O rozvoj rétoriky se v tomto období zasloužil i Erasmus Rotterdamský, který chtěl kultivovat nejen mluvené, ale i psané projevy. Na základě toho sepsal několik příruček o rétorice.²⁵

2.5 Česká rétorika

Nejproslulejším řečníkem v naší zemi byl a dodnes je pravděpodobně Mistr Jan Hus. Působil jako kazatel a jeho proslovy (univerzitní promluvy či kázání) byly vždy dokonale promyšleny. Ve svých kázáních spojoval hluboké myšlenky, cit pro spravedlnost a pravdu společně s vynikajícím řečnickým uměním.

První česká příručka o řečnictví vznikla ve druhé polovině 16. století. Jejím autorem je Jan Blahoslav. Nejznámější dvě části z tohoto díla jsou nejspíše Vady kazatelů a Ctnosti kazatelů, které obsahují rady do praxe.

²² ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 18.

²³ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 20.

²⁴ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 20.

²⁵ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 21.

Na konci 17. století se rétorikou začal zabývat i Jan Ámos Komenský. Dle něj se kazatelé musí v řečnickém umění neustále zdokonalovat. Ve svém díle *Zpráva a naučení o kazatelství* uvedl několik zásad rétoriky, na které bychom neměli zapomínat ani dnes. Hovořil například o tom, že je nutné, aby řečník dobře znal významy slov či jejich původ, a tím pádem mohl užívat bohatou slovní zásobu. Dále pro něj bylo důležité, aby byl projev srozumitelný, jeho forma příjemná a obsah projevu, aby zůstal v mysli posluchačů.

Na rétoriku mělo též velký vliv národní obrození. V dílech se dokazovalo to, že český jazyk může být na úrovni jazyků světových. Např. dílo Josefa Jungmanna, *Slovesnost*, se zabývalo řečnictvím. Na řečnictví je v této publikaci nahlíženo jako na vědní disciplínu. Zejména tedy po národním obrození rétorika zaznamenala rozkvět. Výborným řečníkem byl např. i náš prezident, Tomáš Garrigue Masaryk.²⁶

²⁶ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 22-23.

3 Fonetika

Fonetika je disciplína, jež se zabývá zvukovými aspekty jazyka. Zkoumá tedy fyziologii mluvidel, akustiku zvuků, které vznikají v mluvidlech, a též se zabývá i fungováním těchto jednotlivých zvuků.²⁷ Souhrnně lze tedy říci, že fonetika zkoumá „*artikulační, akustickou a percepční stránku zvukových prvků, z nichž je zvuková podoba jazyka vybudována.*“²⁸

Fonetika také spolupracuje s mnoha vědními obory. Jak jsme uvedli, zabývá se například fyziologií mluvidel, a čerpá tak poznatky z anatomie. Dále se také zabývá podstatou zvuků. V tomto případě čerpá poznatky z akustiky. Fonetika je také klíčovou disciplínou pro spolupráci s logopedií, která se zabývá odstraňováním vad řeči či výslovnosti. Výsledky z fonetických výzkumů se však uplatňují i v lingvistice či v dialektologii (např. při sestavování slovníků, kde se objevuje i fonetická transkripce).²⁹

3.1 Vznik hlasu

Hlas vzniká v hlasivkách, které lze najít v hrtanu. Místo, kde jsou uloženy hlasivky, lze velmi dobře poznat. Nazývá se ohryzek. Ten je složen z chrupavek, které tvoří jakýsi ochranný obal pro hlasivky. Zejména u mužů je pak toto místo velmi dobře viditelné.³⁰ Jedná se o velmi citlivý orgán, který pokrývá velice jemná sliznice. Jejich délka se liší v závislosti na věku, ale svou roli hraje i velikost hrtanu. Mezi hlasivkami se nachází otvor, kterému říkáme hlasová štěrbina. Ta má za úkol tvořit hlas.³¹ Hlasivky kmitají, čímž dochází k přerušení výdechového proudu, a vzniká zvuk. Podle toho, jakou rychlostí hlasivky kmitají, vzniká buď hlubší, anebo vyšší tón. Tento rozdíl je nejpatrnější u žen a mužů. Mužské hlasivky zakmitají přibližně stokrát za sekundu, kdežto u ženských hlasivek je to ještě o sto zakmitání více.³²

Hlas je vytvářen kooperací třech procesů. V první řadě záleží na výdechovém proudu vzduchu. Dalším podstatným prvkem je to, jak jsou hlasivky pružné. Při vytváření hlasu pak hrají důležitou roli také rezonanční dutiny. Díky hlasivkám

²⁷ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 30.

²⁸ ROMPORTL, Milan, 1973, s. 12.

²⁹ JUNKOVÁ, Bohumila, 1991, s. 7-8.

³⁰ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 28.

³¹ CMÍRALOVÁ, Jarmila, 1992, s. 24.

³² ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 28.

vzniká tón, který však nelze ještě označit za hlas. Ten se zcela formuje až v rezonančních dutinách, což jsou prostory, které se nachází nad hlasivkami a v hlavě (př. hltan, dutina nosní, ústní,...).

Také síla hlasu závisí na více faktorech. Opět zde hraje roli pružnost hlasivek a rezonanční dutiny. Ovšem nejpodstatnějším faktorem je to, jak silný je výdechový proud vzduchu.³³ Vědomě můžeme ovlivnit naši sílu hlasu, kterou modifikujeme dle prostorů, ve kterých realizujeme projev. Hlas o větší síle užíváme ve velkých sálech, kde je mnoho posluchačů. Naopak slabší hlas můžeme užít v menší místnosti, kde se nachází málo lidí. Dáváme ovšem pozor na to, aby náš hlas v průběhu projevu neslábl. To by mohlo zapříčinit i klesající zájem a pozornost našich posluchačů.³⁴

3.2 Respirace

Dýchání je v procesu vzniku řeči velmi důležitým činitelem. Bez výdechového proudu vzduchu bychom totiž nebyli schopni mluvit. Dýchání také ovlivňuje správnou výslovnost a členění projevu na logické segmenty.³⁵

Při respiraci prochází vzduch přes hrtan, pokračuje přes hlasové ústrojí, které se též nazývá fonační. Tento výdechový proud následně rozkmitá hlasivky, díky čemuž vznikne základní tón. Ten je pak specificky zabarven dle rezonančních dutin. Rezonance probíhá v dutině nosní, ústní a hrdelní. Výsledkem celého procesu je vznik hlasu a artikulací pak vzniká řeč.

Podle toho, jaké svaly nejvíce zapojujeme, lze dýchání rozdělit na tři typy. Prvním typem je hrudní dýchání, při kterém se nadechujeme jen do hrudníku. Dalším typem je dýchání brániční. Jak již z názvu vyplývá, při tomto typu se zapojuje nejvíce bránice.³⁶ Bránice je silný sval, který odděluje hrudní a břišní dutinu. Při nádechu se bránice vyklene směrem do dutiny břišní a dojde ke zvětšení objemu dutiny hrudní. Ovšem bránicové dýchání není snadné, a proto je třeba, aby ho člověk neustále trénoval.³⁷ Bránice se například značně zapojuje při kašlání, smíchu či při zpívání ve stylu staccato. Třetím druhem je smíšený typ, kdy zapojujeme hrudník i bránici. Právě smíšený typ dýchání je uváděn jako nejvhodnější pro správnou práci s naším

³³ CMÍRALOVÁ, Jarmila, 1992, s. 24.

³⁴ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 29-30.

³⁵ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 24.

³⁶ HÁJKOVÁ, Eva, 2003, s. 30-31.

³⁷ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 25.

hlasem. Bránice nám umožňuje se zhluboka nadechnout a díky mezižebním svalům v hrudníku můžeme s dechem správně hospodařit.³⁸

3.2.1 Respirace při mluveném projevu

Mít zvládnutou techniku dýchání je pro mluvený projev velice důležité. Mluvčí by neměl mít problém se smíšeným typem dýchání, s čímž samozřejmě souvisí i správná práce s bránicí. Dalším bodem je, aby mluvčí uměl efektivně hospodařit s dechem. Neméně důležité je soustředit se na správné přídechy. To znamená, že v pauzách se lze hluboce nadechnout, ovšem během mluvení by se měly realizovat jen krátké přídechy, které nijak neovlivňují plynulost projevu.³⁹ Přídechy by měly být realizovány v místě logických pauz. Nikdy se nenadechujeme např. v polovině slova.⁴⁰ Pokud tuto zásadu mluvčí nedodrží, vznikají během projevu nelogické pauzy, které působí velmi rušivě. Na dýchání se významně podílí i držení celého těla. Při přednesu se tedy doporučuje vzpřímený postoj, který zajistí dostatek prostoru v dutině břišní i hrudní.⁴¹

Existuje mnoho dechových cvičení, která nás učí to, jak bychom měli správně dýchat, s čímž tedy souvisí i hospodaření s dechem při promluvách.⁴²

3.3 Artikulace

Při artikulaci hlásek jsou přítomny tři fáze. První fází je intenze, kdy se artikulační orgány dostávají z klidové polohy do postavení artikulačního. Druhá fáze se nazývá tenze, při níž orgány zůstávají v artikulačním postavení tak dlouho, jak je potřeba pro artikulaci dané hlásky. Poslední fází je detenze, kdy se artikulační orgány vracejí opět do klidového postavení.

Pokud je mluvní tempo řečníka průměrně rychlé, během minuty vysloví pět set až šest set hlásek. Za hodinu se tedy jeho artikulační orgány dostanou do třiceti tisíc artikulačních postavení. Jestliže by měl řečník rychlé mluvní tempo, počet těchto postavení by vzrostl přibližně na padesát tisíc.⁴³

³⁸ HÁJKOVÁ, Eva, 2003, s. 31.

³⁹ HÁJKOVÁ, Eva, 2003, s. 31.

⁴⁰ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 26.

⁴¹ HÁJKOVÁ, Eva, 2003, s. 31-32.

⁴² CMÍRALOVÁ, Jarmila, 1992, s. 22-23.

⁴³ KROBOTOVÁ, Milena, 2000, s. 9.

3.3.1 Ortoepie

Ortoepie neboli spisovná výslovnost je „*soubor výslovnostních norem, jimiž se řídí zvuková podoba mluvených spisovných projevů.*“⁴⁴ Spisovnou normu tvoří výslovnost, která je založena na určité konvenci. Dle druhu projevu lze vymezit tři styly výslovnosti. Pokud s někým hovoříme např. ve škole, na úřadech či máme například přednášku, vystoupení v televizi apod., užíváme styl, který nazýváme základní. Lze ho též označit termínem neutrální. Při opravdu slavnostních situacích volíme styl tzv. vybraný čili vyšší. Naopak při každodenní komunikaci doma či s vrstevníky používáme styl zběžný (čili nižší), který se vyznačuje sníženými nároky na spisovnou výslovnost. Základem pro správnou výslovnost je věda nazývaná se ortofonie, která obsahuje pravidla o tvoření hlásek.^{45 46}

Pro to, aby byl projev dobře srozumitelný, je třeba, aby mluvčí správně, zřetelně a přesně artikuloval jednotlivé hlásky a aby je v proudu řeči správně spojoval.⁴⁷ Odchylky od správné výslovnosti se projevují například tehdy, pokud je člověk pohodlný, aby vyslovoval zřetelně každou hlásku. Další odchylky se ovšem projevují i při vadách řeči.⁴⁸

V případě slov, ve kterých výslovnost kolísá, je třeba výslovnost sjednotit či kolísání připustit. Při určování pravidel spisovné výslovnosti se vycházelo z přesné a pečlivé artikulace souhlásek a samohlásek. Jakožto vzor posloužila výslovnost obyvatel Prahy.⁴⁹

3.3.1.1 Samohlásky

Chybná výslovnost samohlásek spočívá ve většině případů v jejich kvantitě. Rozdílná kvantita samohlásek mnohdy i zcela změni význam slova (*rada – ráda*).⁵⁰ Mnohdy mluvčí neodlišují samohlásky krátké od dlouhých. Chybou například je, pokud mluvčí:

⁴⁴ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 63.

⁴⁵ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 63.

⁴⁶ LUKAVSKÝ, Radovan, 2000, s. 17.

⁴⁷ DANEŠ, František, HRAŠE, Jiří, 2008, s. 8.

⁴⁸ KROBOTOVÁ, Milena, 2000, s. 9.

⁴⁹ JUNKOVÁ, Bohumila, 1991, s. 56.

⁵⁰ PALKOVÁ, Zdena, 1994, s. 323.

- Nadměrně dlouží krátké samohlásky – např. na konci věty či ve slabikách, na které dává důraz.
- Krátí samohlásky dlouhé – tato chybná výslovnost se týká zejména samohlásek „ú“ a „í“. Např. u sloves hodim místo hodím, ležim místo ležím apod.
- Nadměrně dlouží dlouhé samohlásky – tento jev se děje zpravidla tehdy, chce-li mluvčí vyjádřit své silné citové zaujetí – př. „To je ale krááásná dívka!“.

V případě, že dvě samohlásky stojí vedle sebe, dochází k jejich spojování. Pokud jsou v jedné slabice, jedná se o dvojhlásku, kterou vyslovujeme zcela plynule. Naopak je tomu v případě, pokud každá ze samohlásek patří do jiné slabiky. Tento případ připouští jak výslovnost s rázem, tak i bez jeho přítomnosti.⁵¹

3.3.1.2 Souhlásky

Pokud jedinec netrpí vadou řeči, nedopouští se závažných chyb při výslovnosti souhlásek. Za chybnou výslovnost pak může například nedbalé vyslovování či nepřesná artikulace. Ve spojení dvou souhlásek dochází nejčastěji k asimilaci znělosti – neznělé a znělé hlásky se navzájem ovlivňují. Pro správnou výslovnost souhlásek existuje mnoho pravidel. Uveďme si například ještě výslovnost zdvojenou a nezdvojenou. Obě dvě souhlásky vyslovíme tehdy, stojí-li na hranici dvou slov (pan Nový) či například pokud se předložka spojuje se jménem (před domem) apod.⁵² Dvě souhlásky také musíme vyslovit v případech, kde by nezdvojená výslovnost zcela změnila význam slova. Nezdvojeně vyslovíme kombinaci souhlásek, které se nachází uvnitř slova, které není složené. Příkladem může být jméno Anna.⁵³

3.3.1.3 Slova přejatá

Výslovnost přejatých slov je většinou počeštěná. To znamená, že přízvuk stojí na první slabice a výslovnost daného slova užívá pouze ty hlásky, které používá český jazyk.⁵⁴ Avšak vždy se snažíme cizí zvukové prostředky nahradit co nejpodobněji.⁵⁵

⁵¹ JUNKOVÁ, Bohumila, 1991, s. 57-58.

⁵² JUNKOVÁ, Bohumila, 1991, s. 58-59.

⁵³ PALKOVÁ, Zdena, 1994, s. 327.

⁵⁴ PALKOVÁ, Zdena, 1994, s. 341.

⁵⁵ JUNKOVÁ, Bohumila, 1991, s. 63.

3.3.2 Poruchy řeči

Poruch řeči existuje velké množství. Můžeme se setkat s poruchami různě závažnými (jedinec nemluví vůbec / má narušenou plynulost řeči / má problémy s artikulací jen jedné hlásky / nemá problémy s artikulací, ale při mluvě se vyskytuje slyšitelný chrapot či nosní přízvuk / má narušenou pouze grafickou stránku projevu). Pokud bychom uvedli některé příklady poruch, jedná se například o: dysfázii, afázii, mutismus, koktavost, breptavost, dyslalii, huhňavost, uzlíky na hlasivkách, dysgrafii apod.⁵⁶

Ve škole se často setkáváme s vadami řeči, které však lze vhodnými cvičeními, která doporučí logoped, odstranit. Běžně se tedy setkáváme s chybnou výslovností těchto písmen:

- Ř (rotacismus bohemicus)
- R (rotacismus)
- K (kappacismus)
- L (lambdacismus)
- sykavky (sigmatismus)⁵⁷

⁵⁶ PALKOVÁ, Zdena, 1994, s. 346-350.

⁵⁷ KROBOTOVÁ, Milena, 2000, s. 9.

4 Lexikum

Pro psaný i mluvený projev je důležité správné užívání lexika. Pro dané situace musí mluvčí volit náležitou slovní zásobu. Slova v českém jazyce lze rozdělit dle různých kritérií. V této diplomové práci budeme užívat dvou způsobů dělení. První způsob dělení bude proveden dle útvarů a poloutvarů národního jazyka. Ve druhém dělení slovní zásoby budeme slova rozdělovat např. dle příznaku, který slova nesou (např. příznak novosti, expresivity), dle frekvence užívání, dle původu apod.

4.1 Dělení dle útvarů a poloutvarů národního jazyka

Při mluvě se neužívá výhradně jen jeden útvar českého jazyka. Dochází ke kombinaci spisovného jazyka, obecné češtiny, nářečí, slangu apod. Téměř všichni čeští mluvčí se mohou označit termínem „diglosní“. To znamená, že umí užívat nespisovnou i spisovnou mluvu.⁵⁸

Pokud budeme na slovní zásobu nahlížet z hlediska útvarů a poloutvarů českého jazyka, získáme dvě základní skupiny, kterými jsou spisovná a nespisovná čeština. Tyto útvary pak můžeme ještě dále dělit – např. spisovná čeština v sobě zahrnuje i češtinu hovorovou. Nespisovnou češtinu lze rozdělit ještě územně a sociálně.

4.1.1 Spisovná čeština

Spisovná čeština je takový útvar, který je oficiální a uznávaný celým národem. Jedná se o reprezentativní formu českého jazyka, kterou bychom měli užívat v nejrůznějších institucích (škola, úřady), při oficiálních událostech či ve vědeckých pracích, v novinách, v televizním vysílání apod.⁵⁹ Lze tedy říci, že spisovná čeština je nejdůležitějším útvarem jazyka a mezi ostatními útvary stojí funkčně nejvýše. Dále je to také útvar nejvíce propracovaný s nejbohatšími prostředky. Užívání spisovné češtiny tedy vyjadřuje určitou prestiž.⁶⁰

Spisovný jazyk je kodifikován – tedy závazně zachycen v jazykových příručkách. Je kodifikováno lexikum (slovníky), gramatika (mluvnice), pravopis (pravidla českého pravopisu), výslovnost (pravidla české výslovnosti).⁶¹ Odborníci

⁵⁸ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

⁵⁹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 23.

⁶⁰ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 24.

⁶¹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

se spisovnou češtinou neustále zabývají, sledují jazykovou normu a upravují kodifikované výrazy.⁶²

I spisovnou češtinu lze rozdělit na podskupiny, které mají různé významové odstíny. Je rozdíl, zda uijeme prostředky, které jsou knižní či archaické, nebo zda uijeme prostředky z hovorové či neutrální vrstvy. V mluvených projevech nejčastěji užíváme takové prvky, které jsou neutrální a které se tedy dají užít za každé situace. Dále se také hojně objevují prvky hovorové (například univerbizovaná spojení – zubař = zubní lékař).⁶³ Hovorová čeština je vlastně realizace spisovné češtiny při mluvených projevech. Můžeme ji charakterizovat výskytem takových jazykových prostředků, které na posluchače působí přirozeně a nenuceně. Nenalezneme zde tedy např. knižní výrazy, naopak univerbizovaná spojení se zde vyskytují poměrně často.⁶⁴ Ovšem i do projevů, ve kterých by se neměla objevovat nespisovná čeština, občas pronikne prvek obecněčeský. V mluvených projevech však téměř nenalezneme archaismy či knižní výrazy. Jakýmsi opakem jsou projevy psané, ve kterých se knižní výrazy objevují hojně. Většina prvků je v těchto projevech neutrální, ale vyskytuje se i mnoho výrazů knižních a lze zde nalézt i přechodníky.

Často se také stává, že prvky původně nespisovné, přecházejí do spisovné vrstvy českého jazyka a jsou kodifikovány. Naopak některá slova, která původně byla termíny (software, internet, management) přešly do vrstvy neutrální. Pro český jazyk je tedy typická určitá dynamika vývoje.

Lze říci, že spisovná čeština není rozlišena dle území či dle sociálních vrstev. Avšak vyskytují se v ní i výrazy, které nesou regionální zabarvení. Příkladem může být odlišná výslovnost souhláskové skupiny „sh“, která se na Moravě vyslovuje jako /zh/.⁶⁵

4.1.2 Nespisovná čeština

Nespisovná čeština (substandard) je opakem češtiny spisovné (standardu). Dělí se na dvě velké podskupiny. Nespisovnou češtinu tedy lze diferencovat územně

⁶² HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 24.

⁶³ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 23.

⁶⁴ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 25.

⁶⁵ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 23-24.

a sociálně.⁶⁶ Ovšem do nespisovné vrstvy jazyka můžeme zařadit i výrazy z obecné češtiny.

4.1.2.1 Územní diference

Územní rozdílnosti v češtině nejsou tak velké jako v ostatních jazycích, např. v němčině. I přesto, že tyto rozdílnosti nejsou v našem jazyce tak markantní, často se setkáváme s výrazy, kterým rozumíme jen stěží či vůbec. Rozdílnosti jsou větší s přibývajícím vzdáleností od Prahy. Více těchto odlišností můžeme nelézt na východním území České republiky. Na západním území je odlišností podstatně méně. Dle této diference tedy vzniká dělení jazyka na nářeční skupiny.⁶⁷ Na našem území se objevují tyto nářeční skupiny:

- „česká
- *hanácká (středomoravská)*
- *moravskoslovenská (východomoravská)*
- *slezská (lašská)*⁶⁸

Nářečí by nikdy nemělo zasahovat do oficiální sféry. Mělo by se tedy užívat pouze při běžné komunikaci.

Na území Moravy a Slezska jsou od sebe nářečí dodnes rozlišena. Na území Čech nejsou rozdíly tolik viditelné. Dá se říci, že došlo ke sjednocení jednotlivých nářečí, a nyní se užívá převážně obecná čeština. Základ pro obecnou češtinu položilo středočeské nářečí. Varianta, kterou mluvíme v Českých Budějovicích, je nářečí jihozápadočeské. Všechna nářečí mají vlastní normu – tedy pravidla, která se konkrétními uživateli považují za závazná. Tato norma však není nikde kodifikována.⁶⁹ Výrazy užívané výlučně v dané oblasti jsou místními obyvateli často považovány za regionální spisovné výrazy. Tyto výrazy, které jsou užívány v konkrétních oblastech, označujeme jako dialektismy či také jako regionalismy.

Dokonce i obecná čeština byla označována za interdialektický útvar. V dnešní době však její prvky pronikají do běžné mluvy či do spisovné češtiny. Jako příklad

⁶⁶ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 24.

⁶⁷ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 24.

⁶⁸ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 28-29.

⁶⁹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 24-25.

si můžeme uvést výraz „bramboračka“, který nyní užíváme zcela běžně jakožto univerbizované spojení.⁷⁰

4.1.2.2 Sociální diferenciacce

Dalším typem diferenciacce nespisovného jazyka je rozlišení sociální. Touto diferenciací vznikl slang, argot a profesní mluva. Nazýváme je sociolekty nebo také poloútvary. Termínem poloútvary je označujeme proto, jelikož prostředky (např. gramatické či hláskové) přejímají z ostatních útvarů jako je obecná či spisovná čeština. Některé prvky tedy přejímají, jiné prvky mají vlastní (např. lexikum či fráze).⁷¹

4.1.2.2.1 Slang

Slang patří do nespisovné češtiny a jedná se o mluvu určitých zájmových skupin. Slangy některých skupin nejsou proměnlivé a stále se v nich udržují staré až archaické výrazy (příkladem je myslivecký slang). Často se užívají i expresivní výrazy, které jsou metaforické. Jiné výrazy už pomalu přestávají být slangové a dostávají se do povědomí široké veřejnosti (např. místo označení basketbal nyní běžně užíváme basket). Někdy dokonce přechází i do spisovné češtiny.⁷²

Jako další příklad můžeme uvést školní (studentský) slang. Mnohdy se také uvádí, že tato mluva je do určité míry podobná argotu (např. hra s jazykem, snaha o originální výrazy). Mluva studentů je velmi dynamická a proměnlivá (v porovnání se slangy ostatními). Ovšem některé výrazy se zachovaly i mnoho desetiletí (např. výraz pro angličtinu – anglina apod.).⁷³

4.1.2.2.2 Profesní mluva

Profesní mluva, tedy mluva lidí, kteří vykonávají stejné povolání, dříve patřila mezi slangy. I pro tento útvar je charakteristické specifické výrazivo (např. z lékařského povolání se často uvádí výraz exnout, což znamená zemřít). Při výkonu povolání se zaměstnanci často potřebují vyjádřit rychle, tedy dochází k tzv. univerbizaci. To znamená, že z víceslovného pojmenování se vytvoří pouze jedno slovo.⁷⁴ Tyto výrazy jsou užívány zejména pro svou jednoznačnost, tudíž uživatelé profesní

⁷⁰ GREPL, Miroslav, 1995, s. 93-94.

⁷¹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

⁷² ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

⁷³ Jednotlivé slangy a slangové okruhy, [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: http://www.slangy.cz/SNC_Slangy.html.

⁷⁴ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

mluvy nehledí na spisovnost těchto výrazů. Tato mluva je charakteristická svou úsporností a krátkostí (viz výše zmíněná univverbizace). Často se též užívají slova cizího původu – přejatá slova z němčiny či angličtiny.⁷⁵

I v této mluvě najdeme různé expresivní prvky. Typickým příkladem je železničářská profesní mluva a její názvy pro různé druhy lokomotiv. Udělování přezdivek probíhá dle podobnosti lokomotiv s různými objekty či lidmi.⁷⁶ Lokomotiva, jejíž vystouplá přední část připomínala železničářům bujně poprsí Brigitte Bardot, dostala přezdívku bardotka. Právě tato herečka byla velmi populární v době, kdy začínal provoz těchto lokomotiv.⁷⁷

4.1.2.2.3 Argot

Argot je označení pro mluvu společensky izolovaných vrstev lidí. Patří k nim například vězni, zloději, narkomani, prostitutky apod. Nejproslulejšími argoty na našem území je mluva pražských pepíků a mluva brněnské plotny, která se též označuje jako hantec.⁷⁸ Mluva brněnské plotny však není zcela argotem, označuje se proto jako „*poloargotická lokální mluva*“.⁷⁹

V argotické mluvě jsou slova záměrně deformována či se užívají slova cizí. Argotismy jsou také často založeny na přeneseném významu. Tento jazykový poloútvár je jen velmi těžko zkoumatelný,⁸⁰ jelikož existoval spíše jen v mluvené formě. Pouze argot žebráků byl zapisován obrázkovým písmem (žebráci se tak informovali, co je v daném domě či městě čeká). Původní funkcí argotu je utajit informace před okolím. Nyní se tato funkce začíná vytrácet, jelikož lidé již mnoho výrazů znají.⁸¹

4.2 Dělení dle příznakovosti slov

Slova lze klasifikovat dle mnoha hledisek. Můžeme je například rozdělit dle spisovnosti a nespisovnosti, dále dle původu, dle četnosti výskytu či můžeme zohlednit dobový aspekt. Často se také objevuje klasifikace dle míry expresivity či dle slohové využitelnosti.

⁷⁵ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 33.

⁷⁶ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

⁷⁷ 751, 749, ex 752 | T 478.1 [online], cit. [2019-05-30]. Dostupné z: <http://www.atlaslokomotiv.net/loko-751.html>.

⁷⁸ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 25.

⁷⁹ GREPL, Miroslav, 1995, s. 94.

⁸⁰ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 34.

⁸¹ ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie, MINÁŘOVÁ, Eva 2008, s. 69-70.

4.2.1 Spisovná a nespisovná slova

Mezi spisovná slova řadíme ta, která jsou neutrální, a lze je tedy užít při každé příležitosti. Dále sem spadají i knižní výrazy či slova hovorová.

Do nespisovných výrazů řadíme všechna slova z poloútvarů českého národního jazyka. Jedná se tedy o výrazy slangové, argotické a o profesionalismy. Dále sem patří slova z obecné češtiny, nářeční výrazy či oblastní varianty slov (tzv. regionalismy).⁸²

Bližší pojednání o spisovných a nespisovných výrazech viz předchozí kapitola, ve které jsou všechny útvary i poloútvary podrobně popsány.

4.2.2 Původ slov

Ve slovní zásobě všech jazyků rozlišujeme původ slov. V lexiku se tedy vyskytují slova domácí neboli původní, dále slova přejatá (slova, která se do jazyka dostala z cizích jazyků) či slova cizí.⁸³

Přejímání výrazů z cizích jazyků je zapříčiněno zejména kontakty mezi jednotlivými kulturami a jazyky (např. z hlediska politického, ekonomického apod.). Nutnost přejímat cizojazyčné výrazy také přichází tehdy, vznikne-li např. v zahraničí nová skutečnost, která se rozšíří i do dalších zemí. Často se však přejímá i kvůli tomu, že určité cizí slovo začne být pocíťováno jako módní.

Dle toho, jak se přejatá slova přizpůsobila českému jazykovému systému, rozlišujeme slova:

- Citátová. Většinou mají zachovaný původní pravopis a mnohdy i výslovnost. Nevyskytují se u nich české koncovky.
- Částečně přizpůsobená. Mluvčí daného jazyka je považují stále za cizí. Jejich pravopis často kolísá.
- Zdomácnělá. Takováto slova jsou již pocíťována jako slova původní. Mluvčí nepocíťují, že by tyto výrazy byly cizího původu.

V českém jazyce lze nalézt slova, která jsou přejatá z mnoha cizích jazyků. Dříve se přejímalo zejména z latiny a řečtiny. Poté, zejména díky historickým skutečnostem,

⁸² ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

⁸³ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

z němčiny a později pak z ruštiny. V dnešní době se přejímá zejména z anglického jazyka.⁸⁴

4.2.3 Dobový aspekt

V každém časovém úseku lze najít slova, která byla v té době nová, a naopak slova, která již byla zastaralá. Dle dobového aspektu tedy můžeme slova dělit na slova nová a na slova zastarávající či nepoužívaná.

Do slov nově vzniklých řadíme neologismy (tedy výrazy, které mluvčí považují jako nové) a módní výrazy (slova oblíbená a velmi často používaná).⁸⁵ Lze říci, že neologismy jsou výrazy relativně nové a v době svého vzniku nejsou pevně zakotveny v povědomí uživatelů daného jazyka. S rostoucí frekvencí jejich užívání se příznak novosti vytrácí a neologismy tak přecházejí do slovní zásoby. Ovšem také se stává, že některé neologismy se nedostanou do lexikálního systému, a tudíž zanikají. Nejčastěji uváděným příkladem zaniklých neologismů jsou ty z doby národního obrození. V dnešní době pochází mnoho neologismů z anglického jazyka.⁸⁶ Často se objevují společně se vznikem nějaké nové skutečnosti či proto, že mluvčí nahrazují dosud existující výrazy.⁸⁷

Do slov zastarávajících řadíme archaismy a dále také historismy, které označují skutečnosti, které již zanikly.⁸⁸ Archaismy jsou stále v povědomí uživatelů a často se užívají jakožto synonyma stylistická. Historismy se vyskytují zejména v odborných dílech či v dílech beletristických, která pojednávají o historických skutečnostech.

Slova, která se řadí k neologismům či k archaismům, potažmo k historismům, stojí na periférii slovní zásoby.⁸⁹

4.2.4 Četnost výskytu

Slova také můžeme rozdělit dle toho, jak často je v projevech užíváme. Vzniká nám pak skupina slov frekventovaných, tedy takových, která se užívají často, či skupina slov, která užíváme pouze zřídka. Existují však i slova, která jsou utvořena k určité

⁸⁴ GREPL, Miroslav, 1995, s. 100-101.

⁸⁵ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

⁸⁶ GREPL, Miroslav, 1995, s. 95.

⁸⁷ Neologismus [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS>.

⁸⁸ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

⁸⁹ GREPL, Miroslav, 1995, s. 94-95.

příležitosti. Takové výrazy nazýváme jako okazionalismy. Čechová také uvádí další výraz, kterým je „hapax legomena“. To jsou dle ní slova, která se vyskytla pouze jedenkrát.⁹⁰

4.2.5 Expresivita

Dle citového zabarvení slov můžeme slova rozdělit do dvou velkých skupin. První skupina obsahuje výrazy citově neutrální. V druhé skupině jsou slova, která nesou určitou citovou příznakovost, tedy vyjadřují hodnotící aspekt. Tato příznaková slova lze ještě rozdělit dle toho, zda jsou zabarvená kladně či záporně.⁹¹ Expresivní výrazy se od neutrálních liší tím, že kromě významové složky obsahují i složku, která vyjadřuje určitý vztah (kladný či záporný) k dané skutečnosti.⁹² Většinou nebývají součástí spisovné vrstvy. Expresivní výrazy tvoří velmi rozmanitou škálu. Zahrnují např. výrazy, které stojí na hranici spisovnosti, či naopak velmi hrubé vulgarismy.⁹³

Mezi kladně zabarvené výrazy patří slova lichotivá či tzv. familiární. Familiární slova se užívají zejména při styku blízkce spřízněných osob. V těchto souvislostech se též užívá termín hypokoristika. Jedná se o domácí oslovení osob (např. Alenka). Do kladně zabarvených slov můžeme zařadit i dětská slova či tzv. eufemismy. Dětská slova užívají lidé při komunikaci s malými dětmi (př. sasat, napapat). Pokud hovoříme o eufemismech, máme na mysli slova zjemňující (tzv. náhradní pojmenování nějaké tragické skutečnosti).

Do záporně zabarvených slov řadíme například vulgarismy a hanlivá čili pejorativní slova. Do této skupiny patří i výrazy nazvané dysfemismy (tedy opak eufemismů). To znamená, že nepříjemnou skutečnost označují výrazem s hanlivým příznakem.⁹⁴

⁹⁰ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

⁹¹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 80.

⁹² GREPL, Miroslav, 1995, s. 95.

⁹³ Slovníček – vybrané pojmy [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891>.

⁹⁴ GREPL, Miroslav, 1995, s. 95-96.

5 Syntax

„Syntax (nauka o větné stavbě) se zabývá větou jako základní jednotkou jazyka.“⁹⁵ V rámci skladby se tedy vymezují typy vět (věta jednoduchá, souvětí) či vztahy mezi větami v souvětí (souřadnost a podřadnost). V jednotlivých větách pak lze určit druh záporu, modalitu, komunikativní funkce apod. Syntax se dále zabývá i větnými členy a vztahy mezi nimi.⁹⁶

5.1 Věta jednoduchá

„Věta jednoduchá je struktura syntaktických vztahů mezislovních obsahujících jednu gramaticky vyjádřenou predikaci.“⁹⁷ Na základních školách se tato definice často zjednodušuje a žáci se učí tvrzení, že věta jednoduchá se pozná dle toho, že se v ní vyskytuje jedno verbum finitum (tedy sloveso v určitém tvaru).⁹⁸

Věty jednoduché dále můžeme rozdělit na věty dvojčlenné a jednočlenné. Ve větách dvojčlenných se vždy objevuje základní skladební dvojice, která je tvořena z podmětu a přísudku. Naopak věty jednočlenné jsou tvořeny pouze slovesným tvarem,⁹⁹ který má tvar třetí osoby čísla jednotného. Často označují atmosférické jevy či stavy lidského těla a duše.¹⁰⁰

5.2 Souvětí

„Souvětí je vyšší skladební jednotka než věta. Je spojením dvou nebo více vět v jeden celek tvořící jednotu po stránce obsahové a mluvnické.“¹⁰¹ V souvětí lze spojit pouze takové věty, které spolu obsahově souvisí.¹⁰²

Jednotlivé věty jsou k sobě připojeny spojovacími výrazy, kterými mohou být spojky či vztažné výrazy (příslovce či zájmena). Vyskytují se i věty, které jsou k sobě připojeny pouze čárkou a spojovací výraz zde chybí. Tomuto typu spojení říkáme asyndetické.

⁹⁵ CVRČEK, Václav, 2010, s. 301.

⁹⁶ CVRČEK, Václav, 2010, s. 301.

⁹⁷ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 283.

⁹⁸ Věta jednoduchá a souvětí [online], cit. [2019-06-23]. Dostupné z: <http://zsbcupice.cz/hot-potatoes/cesky-jazyk/4.rocnik/stavba-vety/stavba1.htm>.

⁹⁹ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 292-294.

¹⁰⁰ GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK, 1986, s. 113-115.

¹⁰¹ HAUSER, Přemysl, 2003, s. 71.

¹⁰² HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 283.

Souvětí můžeme rozdělit na dva základní typy – souřadné (parataktické) a podřadné (hypotaktické). Rozdíl mezi těmito dvěma typy spočívá v užívání rozdílných spojovacích výrazů a v odlišné závislosti vět (hlavní a vedlejší).¹⁰³

5.3 Odchyly od větné stavby

Ve větné stavbě existuje mnoho odchylek. Jednou skupinou jsou odchyly motivované čili úmyslné, kterými se mluvčí snaží ozvláštnit svou výpověď či zdůraznit některé části projevu. Druhou skupinou jsou odchyly nemotivované, tedy takové, které mluvčí vytvoří neúmyslně. Takové odchyly se pak považují za chybu.¹⁰⁴ Mluvčí tedy nedodrží strukturu věty. Těmi nejčastějšími chybami jsou: kontaminace, zeugma, anakolut a atrakce.¹⁰⁵

5.3.1 Kontaminace

Ke kontaminaci dochází tehdy, zkříží-li mluvčí dvě různé vazby¹⁰⁶, které patří k rozdílným slovesům či k dějovým jménům. Tyto vazby většinou mluvčí zamění u významově blízkých slov či u slov, jejichž zvuková stránka je téměř stejná. Příkladem mohou být slovesa „osočit“ a „osopit se“. Sloveso osočit vyžaduje doplnění ve čtvrtém pádě. Sloveso osopit se sice také vyžaduje doplnění ve čtvrtém pádě, ale vazba je doplněna předložkou „na“. Pokud mluvčí tyto vazby zamění, vznikne spojení „osočit se na koho/co“.¹⁰⁷

5.3.2 Zeugma

Zeugma vznikne tehdy, nerespektuje-li mluvčí odlišné vazby sloves. Ke dvěma či více slovesům pak připojí pouze jeden společný člen¹⁰⁸, a to i přesto, že by slovesa měla být doplněna samostatným členem. Příkladem je věta: Na táboře se poprvé setkala a oslovila svého budoucího manžela. Sloveso oslovit vyžaduje doplnění ve čtvrtém pádě, kdežto sloveso setkat se vyžaduje doplnění předložkou „s“ a jménem v sedmém pádě.¹⁰⁹

¹⁰³ HUBÁČEK, Jaroslav a kol., 1990, s. 263-266.

¹⁰⁴ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 272.

¹⁰⁵ HAUSER, Přemysl, 2003, s. 22.

¹⁰⁶ HAUSER, Přemysl, 2003, s. 23.

¹⁰⁷ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 281.

¹⁰⁸ ČECHOVÁ, Marie, 2011, s. 300.

¹⁰⁹ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 282.

5.3.3 Anakolut

Anakolut můžeme popsat jako vybočení větné stavby. Valenční vazby tedy nejsou náležitě použity. S touto odchylkou se můžeme setkat nejčastěji při nepřipravených projevech. Mluvčí začne větu jednou myšlenkou, velmi komplikovaně ji rozvíjí a snaží se jí různými způsoby ještě více upřesnit a nakonec ke své původní myšlence připojí nenáležitou vazbou další část věty. Mluvčí se tedy snaží dokončit svou původní myšlenku, ale jelikož si nepamatuje, jak přesně ji začal, dojde k této nenáležité vazbě.¹¹⁰ Anakolut tedy vzniká z důvodu, že mluvčí nemá v dané situaci uspořádané myšlenky. V psaných či v připravených mluvených projevech se anakolut objevuje jen zřídka, jelikož si mluvčí může projev promyslet dopředu.¹¹¹

5.3.4 Atrakce

Tato odchylka od větné stavby znamená, že nerespektujeme syntaktický vztah řízenosti. Místo tohoto vztahu použijeme ve spojení syntaktický vztah shody, což nám způsobí změnu pádu u jednoho členu. Příklad: S přihlédnutím k úbytku nutriím můžeme konstatovat, že říční břehy méně erodují. -> Zde vidíme chybný tvar „nutriím“. Ten vzniknul tak, že došlo k zanedbání řízenosti ve vazbě u přívlastku neshodného. Namísto řízenosti byl použit vztah shody, tedy slovo „nutrie“ se přizpůsobilo použitému třetímu pádu. Správně má tedy spojení vypadat: „k úbytku nutrií“.¹¹²

¹¹⁰ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 282.

¹¹¹ HAUSER, Přemysl, 2003, s. 23.

¹¹² HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 282-283.

6 Stylistika

Tato jazykovědná disciplína se zabývá jednotlivými jazykovými či funkčními styly. V rámci stylistiky dochází k analýze různých komunikátů a k následné generalizaci zákonitostí v jednotlivých jazykových projevech.¹¹³ Součástí této kapitoly je pojednání o stýlotvorných faktorech, které značně ovlivňují kompozici projevu.

6.1 Jazykový styl

„Jazykový styl je charakteristický způsob organizace výstavby jazykového projevu založený na cílevědomém výběru a uspořádání jazykových prostředků v textu.“¹¹⁴

Klasifikace stylů je opravdu rozmanitá. Lze definovat např. styl individuální či autorský. Jedná se o styl, který je typický pro daného jedince. Dále například členové téhož uměleckého hnutí mají také svůj osobitý a společný způsob vyjadřování. V tomto případě lze hovořit o stylu umělecké (potažmo vědecké) školy. Avšak nejznámějším dělením, které je známé i na školách základních či středních, je dělení na styly funkční. V rámci tohoto dělení se setkáváme s těmito styly: prostěsdělovací, administrativní, odborný, umělecký, publicistický a rétorický.¹¹⁵

6.2 Stýlotvorné faktory

Komunikace je ovlivňována mnoha faktory, např. mluvčím, posluchačem, intelektem, schopnostmi vyjadřování, podmínkami, ve kterých se komunikace uskutečňuje apod. Všechny tyto aspekty se odrážejí např. v kompozici či stylizaci projevu.

Během tvorby projevů má jedinec možnost výběru z mnoha variant jazykového vyjádření. Tento výběr není náhodný, ale jednotlivé prostředky jsou záměrně voleny dle konkrétní situace a dle konkrétního stylu komunikátu. Mluvčí si tedy může vybírat různorodé lexikum či vhodné prostředky z jednotlivých jazykovědných disciplín (fonetika, morfologie, syntax,...). Okolnosti, které tento výběr řídí, nazýváme stýlotvorné faktory či je lze označit výrazem slohotvorní činitelé. Dle jejich působení je dělíme na dvě skupiny. Do faktorů objektivních zařazujeme vnější podmínky,

¹¹³ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 16.

¹¹⁴ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 311.

¹¹⁵ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 18.

kteře na mluvčího působí. Naopak faktory subjektivní zahrnují tzv. vnitřní podmínky, a jsou tedy spojeny s osobností mluvčího.¹¹⁶

Stylotvorné faktory tedy můžeme definovat jakožto složky, které náležejí k mimojazykové realitě a které ovlivňují podobu jednotlivých projevů. Tyto faktory vždy působí ve vzájemné kooperaci – vzájemně se tedy ovlivňují.¹¹⁷

6.2.1 Stylotvorné faktory objektivní

Objektivní faktory se také označují jako mimopersonální. Již z tohoto označení plyne, že se bude jednat o vnější podmínky, které na mluvčího působí. Jedná se o širokou škálu aspektů – např. společenská či ekonomická situace, prostředí, ve kterém je projev pronášen, cíl a záměr mluvčího, funkce projevu atd. Vždy však závisí na konkrétním jedinci, do jaké míry se nechá těmito faktory ovlivnit.¹¹⁸

6.2.1.1 Forma projevu

Projevy můžeme rozdělit dle jejich formy na mluvené a psané. Zároveň se mezi těmito formami objevují výrazné rozdíly.

Mluvené projevy mají spontánní charakter a jsou více spojeny s danou situací, při které jsou pronášeny. Mluvčí může při projevu využívat značné množství prostředků (kontakt s publikem, střídání monologické formy s dialogickou apod.).¹¹⁹ V mluvených projevech má tedy jedinec více příležitostí navázat s posluchači kontakt. Zároveň se zde vyskytuje značné množství hovorových prvků. Knižní výrazy se téměř neuvžívají. U psaných projevů se setkáváme s opakem. Samozřejmostí je i přítomnost prostředků neverbální komunikace (gesta, mimika).¹²⁰ V některých případech může i neverbální komunikace nahradit slova. Jedná se např. o projevy souhlasu či nesouhlasu apod.¹²¹ Mluvčí také může svůj projev modifikovat tzv. prostředky paralingválními, to znamená, že může modifikovat rychlost své mluvy, výšku či sílu svého hlasu apod. Mluvené komunikáty jsou typické zejména pro prostěsdělovací a řečnický styl.

¹¹⁶ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 75-76.

¹¹⁷ HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ, 2016, s. 17.

¹¹⁸ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 78.

¹¹⁹ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 80-81.

¹²⁰ CVRČEK, Václav, 2010, s. 21-22.

¹²¹ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 69.

Psané projevy se od těch mluvených velmi liší. Autor v nich nemůže užít prvky, které by mohl využívat v mluveném slově. Pro upoutání pozornosti čtenářů tedy aplikuje různorodé grafické prvky (tučné písmo, kurzíva, podtržení atd.)¹²² či je text pro lepší přehlednost rozdělen na odstavce. Rozsáhlejší práce jsou pak děleny na kapitoly a podkapitoly. Psaná forma je nejtypičtější pro administrativní funkční styl a pro styl umělecký.¹²³ V současné době mají v psané komunikaci nezastupitelný význam tzv. emotikony čili smajlíci. Ty mají za úkol vyjadřovat náladu či citové rozpoložení jedince.

6.2.1.2 Spontánnost a připravenost projevu

Zásadní rozdíly ve výstavbě projevu lze také pozorovat v projevu připraveném a nepřipraveném. Oficiální komunikáty jsou většinou promyšlené a připravené předem (celý text či body). Mluvčí má předem promyšlený obsah i jazykovou formu, tudíž by měl mluvit smysluplně a plynule. Opakem těchto komunikátů jsou projevy nepřipravené čili spontánní, které se užívají v neoficiálních situacích. Jelikož si mluvčí nemůže text promyslet předem, výsledkem je nesprávná syntaktická výstavba, časté opakování výrazů, hezitační zvuky apod.¹²⁴ Též se hojně objevují nespisovné výrazy. Tyto nedostatky jsou v některých případech velmi výrazné, a snižují tak porozumění celému projevu.

Vždy však záleží i na zkušenostech mluvčího. Má-li bohaté zkušenosti s mluvením před publikem, může i nepřipravený projev působit profesionálně. Takový mluvčí již ví, jak mluvený projev správně stylizovat a jaké prostředky je vhodné použít.¹²⁵

6.2.1.3 Téma projevu

Hovoření o různých tématech předpokládá i výběr rozmanitých lexikálních prvků (odborné termíny, slang, neutrální jazyk apod.). Samozřejmě vždy záleží na tom, jak společensky závažné konkrétní téma je. Rozdílnými styly budeme například hovořit o fotbalu nebo o ekonomické situaci afrických států. Pokud jsme přinuceni hovořit

¹²² ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 80-81.

¹²³ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 314.

¹²⁴ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 85.

¹²⁵ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 70-71.

o nějakém tématu, o kterém nemáme žádné znalosti, omezí se tím značně možnosti jeho zpracování.¹²⁶

Tento objektivní slohotvorný činitel je v těsné souvislosti i s činitelem subjektivním. Zahrnuje totiž i přístup jedince k danému tématu a svébytné pojetí jeho zpracování.¹²⁷

6.2.1.4 Adresát

Lze říci, že na mluvený projev mají zásadní vliv i adresáti. Pro mluvčího je zásadní znalost adresátů a jejich počet. Projev před neznámým publikem či před neznámou osobou má oficiálnější ráz, mluvčí může působit i odměřeně. Jestliže se setkáme se známým adresátem, projev je uvolněnější, vyjadřování je bezprostřední a kontakt s publikem je přímější. Také počet adresátů je zcela zásadní aspekt, ze kterého může pramenit větší nervozita, výběr jazykových prostředků či způsob komunikace s posluchači.¹²⁸

Velmi významný je také postoj mluvčího k posluchačům. Mluvčí by měl brát v potaz intelekt posluchačů, jejich úroveň vzdělání, sociální prostředí, ze kterého pocházejí, pohlaví či věk. Jestliže řečník bude respektovat tato specifika, jeho přednes a komunikace s posluchači bude více kvalitní.¹²⁹ Schopnost respektovat individuální zvláštnosti je patrná zejména u pedagogů, kteří musí přizpůsobovat svůj výklad dle specifik žáků či dle jejich věku. Postoj mluvčího však spíše spadá do faktorů subjektivních.

Důležitý je též kontakt s adresáty, který můžeme rozdělit na dva typy – na přímý a nepřímý čili zprostředkovaný. V situacích, kdy mluvčí hovoří přímo k adresátům a ti mají možnost ihned reagovat, se jedná o kontakt přímý. Variantou je například i telefonní rozhovor. Nepřímý kontakt nastává tehdy, hovoří-li mluvčí v televizi či v rádiovém vysílání. Ačkoliv užívá prostředky, kterými oslovuje posluchače, adresáti nemají možnost na jeho slova okamžitě reagovat. Některé pořady však nabízejí možnost

¹²⁶ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 86.

¹²⁷ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 73.

¹²⁸ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 84-85.

¹²⁹ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 68.

zapojení posluchačů prostřednictvím telefonátů či dotazů na internetových stránkách. Dochází tak k určitému zprostředkování přímého kontaktu.¹³⁰

6.2.1.5 Ráz

Dle tohoto faktoru rozlišujeme, zda je projev veřejný či soukromý. Komunikáty pak mohou nést prvky oficiálnosti, polooficiálnosti či neoficiálnosti. Můžeme se tedy setkat např. s projevy pronášenými při nejrůznějších ceremoniích. S tím samozřejmě souvisí i výběr lexika a jazykových prostředků. Často se např. objevují knižní výrazy, aby vyjadřování působilo co nejvíce intelektuálně. Opakem těchto komunikátů jsou projevy neoficiální, tzv. soukromé, pro které je typická spontánnost.¹³¹ Dále je pro ně též typická uvolněnost a bezprostřednost. Tyto aspekty se odvíjí od toho, do jaké míry zná mluvčí adresáty.¹³²

Tento faktor je zejména závislý na dané situaci či na veřejnosti, které je projev určen. Dále je zde také těsná souvislost s funkcí a cílem projevu.¹³³

6.2.1.6 Kód komunikace

Podle toho, o jaký typ komunikace se jedná, si může jedinec zvolit pro svůj projev vhodný kód, který je v těsné souvislosti s formou komunikátu. Autor si tak může zvolit kód mluvený či psaný a následně pak může vybírat prostředky z celého lexika. Jedinec často volí kód dle prostředí či dle cíle komunikátu. V tomto případě se jedná o objektivní stylový faktor. Jestliže si jedinec sám vybírá konkrétní prostředky vyjadřování, jedná se o faktor subjektivní.¹³⁴ Volba jednotlivých lexikálních prostředků je vždy těsně spjata s prostředím, ve kterém je projev pronášen. Vliv mají například také posluchači či cíl komunikace.¹³⁵

6.2.1.7 Funkce komunikátu

Primární funkce všech projevů je funkce dorozumívací. Ta se odvíjí od toho, že i jazyk funguje jakožto dorozumívací prostředek, díky kterému dochází k předávání

¹³⁰ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 316.

¹³¹ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 83-84.

¹³² HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 315.

¹³³ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 66-67.

¹³⁴ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 82.

¹³⁵ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 71.

informací. K této základní funkci se připojují i další, např. odborněsdělná, ovlivňovací, persvazivní apod.¹³⁶

Jednotlivé funkce tedy závisí na charakteru sdělení a na jeho cíli. Jinak budeme stylizovat např. výklad, poučení, věcné sdělení či projev, který má za cíl posluchače přesvědčit o nějakém stanovisku.

Na základě jednotlivých funkcí došlo i k vytvoření jednotlivých funkčních stylů. Avšak dochází i k definování dalších stylů, např. esejistický, epistolární či korespondenční, náboženský atd.¹³⁷ Lze tedy říci, že tyto jednotlivé funkce ovlivňují i styl komunikátů¹³⁸ a stejná myšlenka se tedy dá říct mnoha různými způsoby.

6.2.1.8 Místní a časové podmínky

Výběr prostředků ovlivňuje výrazně i prostředí a doba, ve které projev pronášíme. Prostor můžeme rozdělit dle několika typologií, např. na známé a neznámé či na veřejné a soukromé, které je spjato s předchozím stylovým faktorem – rázem. Zásadní vliv na stavbu projevu má i prostředí sociální, které zahrnuje společenské faktory a dobové problémy. Na projev však mají vliv i určité fyzikální podmínky (světelné či tepelné podmínky, hluchost apod.).

S konkrétní situací jsou spjaty i časové podmínky. Např. pokud má mluvčí na přednes projevu nedostatek času, hovoří velmi rychlým mluvním tempem. To se často odráží i na kvalitě projevu – nedodržování správné výslovnosti apod.¹³⁹

6.2.2 Stylové faktory subjektivní

Průběh mluveného projevu ovlivňují nejen stylové faktory objektivní, ale i subjektivní. Ty jsou podmíněny samotným mluvčím a vyplývají ze všech jeho specifik. Na osobnost jedince má vliv výchova, zkušenosti či poznání. Na základě těchto vlivů pak jedinec promítá do projevu své názory a postoje, a to například z oblasti sociální, ekonomické, etické atd.

Celkové vyjadřování jedince může ovlivňovat:

- intelekt

¹³⁶ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 78-79.

¹³⁷ HUBÁČEK, Jaroslav, 2010, s. 313-314.

¹³⁸ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 64.

¹³⁹ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 84.

- úroveň logického myšlení
- kód komunikace (omezený či rozvinutý kód)
- zkušenosti
- všeobecný rozhled
- znalost/neznalost tématu
- psychické či biologické zvláštnosti
- věk
- pohlaví
- povaha a vlastnosti
- zdravotní stav ¹⁴⁰
- stupeň vzdělání
- zaměstnání
- přístup k adresátům
- záliby

Ve výčtu subjektivních faktorů bychom mohli pokračovat ještě dále. Nestává se, že by jednotlivé faktory působily odděleně. Vždy se vzájemně ovlivňují a fungují ve vzájemné kooperaci.

Je opravdu mnoho faktorů a specifik, které souvisí se samotným mluvčím a zároveň ovlivňují jeho úroveň vyjadřování. Všechny tyto faktory ovlivňují např. výběr lexika, stavbu vět, logické uspořádání obsahu, úroveň vyjadřování atd.¹⁴¹ Jako velmi zajímavé se jeví užívání omezeného či rozvinutého jazykového kódu.

6.2.2.1 Teorie jazykových kódů

Osvojení jazykového kódu závisí na rodině a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá či vyrůstalo. Tuto teorii jazykových kódů vytvořil Basil Bernstein. Povšimnul si rozdílů mezi dětmi z nižších a vyšších sociálních tříd, a na základě toho vytvořil následující typologii jazykových kódů.¹⁴²

¹⁴⁰ ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008, s. 87-88.

¹⁴¹ CHLOUPEK, Jan, 1991, s. 73-74.

¹⁴² PRŮCHA, Jan, 2011, s. 147-148.

6.2.2.1.1 Omezený kód

Jedinec, který si osvojil omezený jazykový kód, užívá ve svém projevu zejména jednodušší stavbu vět a jeho slovník je značně limitovaný. Mezi typické znaky patří:

- limitované užívání lexika
- téměř se nevyskytující věty vedlejší
- užívání stále stejných spojovacích výrazů
- nedokončené věty, které jsou krátké a z gramatického hlediska jednoduché ¹⁴³

6.2.2.1.2 Rozvinutý kód

Jedinci s osvojeným rozvinutým jazykovým kódem užívají složitější věty a mají bohatou slovní zásobu. Mezi typické znaky patří:

- bohaté lexikum
- častější výskyt vět vedlejších, které jsou mnohdy i velmi rozvinuté
- užívání různorodých spojovacích výrazů a předložek
- užívání náležitých gramatických tvarů
- častý výskyt zájmena „já“ ¹⁴⁴

¹⁴³ PRŮCHA, Jan, 2011, s. 147-148.

¹⁴⁴ PRŮCHA, Jan, 2011, s. 147-148.

7 Neverbální komunikace

Za nejdůležitější prostředek se v mezilidské komunikaci považují tzv. verbální prostředky, tedy řeč. Ovšem tyto verbální prostředky jsou doprovázeny i mimoslovní komunikací, tedy prostředky nonverbálními. Je samozřejmé, že verbální komunikace je nejdůležitějším nástrojem pro sdělování informací, našich pocitů a citů, postojů atd., ale nedílnou součástí mluveného slova je právě i komunikace neverbální, do které spadá nejen mimika a gestikulace, ale i způsob, kterým se na posluchače díváme či vzdálenost, která je mezi účastníky dialogu (tzv. proxemika). Prostředky nonverbální komunikace mohou mít význam i bez použití slov, anebo dokreslují mluvený projev.¹⁴⁵

Tato forma dorozumívání existovala ještě předtím než samotná řeč a lze říci, že neverbální komunikace je bohatší v oblasti citů. Na posluchače tedy při projevu působí nejen naše slova, ale i neverbální prostředky, kterými mluvené slovo doplňujeme.¹⁴⁶ V této kapitole se zaměříme na gestikulaci a mimiku.

7.1 Gesta

„Slovo gesto je latinského původu: gestus znamená držení těla, v užším smyslu řečnický posunek rukou.“¹⁴⁷ Gesta jsou pohyby, které při projevu provádíme rukama, hlavou či celým tělem.¹⁴⁸ Jejich sdělovací funkce je nezastupitelná a uvádí se, že gesta existovala milion let před vznikem řeči. Kromě sdělovací funkce nesou i funkci expresivní (zatnutí pěsti = hněv, tleskání = radost apod.). Při projevech většinou gesta používáme automaticky a doplňujeme jimi mluvené slovo. Projev, ve kterém jsou gesta přiměřeně obsažena, se pro posluchače stává poutavějším, srozumitelnějším a názornějším.¹⁴⁹ Užíváním gest tedy oživujeme náš projev.¹⁵⁰

Stejně tak jako v oblasti mluvených projevů existují individuální rozdíly (rozdílná znalost slovní zásoby apod.), tak i v užívání gest lze najít určité rozdíly. Každý mluvčí užívá gesta s rozdílnou rychlostí a silou či s rozdílnou frekvencí a rozmanitostí.¹⁵¹ Lze např. vyčíst to, zda a do jaké míry je člověk temperamentní,

¹⁴⁵ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 22-23.

¹⁴⁶ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 157-158.

¹⁴⁷ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 24.

¹⁴⁸ ČERNÝ, Vojtěch, 2007, s. 63.

¹⁴⁹ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 161.

¹⁵⁰ BRUNO, Tiziana a Gregor ADAMCZYK, 2005, s. 36.

¹⁵¹ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 161.

jaké je jeho emoční ladění, zda je řečník sebevědomý apod.¹⁵² Gesta jsou nedílnou složkou mluveného projevu. Ze všech prvků neverbální komunikace lze gestikulaci nejnádhněji ovlivnit a vědomě zvládnout.¹⁵³ Výhodou je, pokud mluvčí zná jednotlivá gesta a jejich významy. S touto znalostí se může různých gest vyvarovat, a neprozradit tak své pocity či postoje.¹⁵⁴

Při mluveném projevu realizujeme gesta zejména rukama. Rétor takto může např. zdůraznit důležité informace. Mnohým lidem také gestikulace napomáhá ke zmírnění trémy a celkového napětí, které je způsobeno stresem. Stejně jako u mimiky i u gestikulace platí, že musí být přiměřená k celkovým okolnostem, za kterých je projev realizován. Doporučuje se, aby mluvčí neutiloval přehnanou gestikulaci, jelikož na publikum pak působí až směšným dojmem.¹⁵⁵

7.2 Mimika

Mimika vlastně znamená výraz obličeje. Ten modifikujeme pomocí obličejových svalů. Výraz lidské tváře je velmi důležitým nositelem informací. Dle něj může posluchač rozeznat naše citové rozpoložení, sympatie, antipatie či náš názor na danou věc (souhlas/nesouhlas). Z hlediska mimiky jsou v lidské tváři naprosto stěžejní oči a ústa.¹⁵⁶ Například ústa mohou signalizovat řadu různých postojů. Jen pouhým úsměvem lze sdělit mnoho odlišných postojů či emocí. Může se jednat o úsměv, který vyjadřuje kladný, přátelský vztah k druhé osobě, či o úsměv pomocí něhož se chceme s druhým sblížit. Usmívající se ústa ale mohou vyjadřovat i to, že jedinec pocítuje rozpaky. Avšak i ironický postoj se dá tímto způsobem vyjádřit. V situaci, kde se nachází jeden řečník a více posluchačů, signalizuje řečníkům úsměv jeho zájem o jedince.¹⁵⁷

Mimika může doprovázet řeč, ale může se vyskytovat i samostatně (úsměv, zamračený obličej, zvednuté obočí apod.). Při projevu bychom si měli dávat pozor na to, abychom mimiku užívali přiměřeně. Užívá-li mluvčí mimiku tzv. nepřirozenou, vyvolává u posluchačů špatný dojem. Publikum se pak domnívá, že mluvčí

¹⁵² MAŘÍKOVÁ, Marie, 2001, s. 66.

¹⁵³ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 24.

¹⁵⁴ HÁJKOVÁ, Eva, 2011, s. 156.

¹⁵⁵ SVOBODOVÁ, Marie, 2002, s. 60.

¹⁵⁶ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 162.

¹⁵⁷ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 23.

je např. velmi afektovaný či se snaží násilně užívat mimiku i v naprosto nevhodných situacích.¹⁵⁸

Jestliže mluvčí nechce dát najevo, co cítí či co si myslí, užívá tzv. úspornou mimiku. To znamená, že z jeho tváře nelze nic vyčíst. Tento typ je často spojován s pokerovými hráči.¹⁵⁹ Z toho tedy vyplývá, že mluvčí může výrazy ve své tváři vědomě ovlivňovat a kontrolovat.¹⁶⁰

7.2.1 Pohledy

Dalším důležitým prvkem neverbální komunikace jsou oči. Rétoři s určitými zkušenostmi při svých projevech udržují kontakt s publikem pomocí svého pohledu a zároveň se snaží, aby oční kontakt byl rovnoměrně rozdělen mezi všechny účastníky. Pohledem tedy udržují pozornost posluchačů. Pokud je náš pohled tzv. těkavý, prozrazujeme tím, že jsme neklidní, nervózní či nejistí.

Při komunikaci mezi dvěma jedinci většinou dochází k tomu, že se střídá přímý oční kontakt a pohledy na okolní předměty. Většina lidí dokáže lépe vyjádřit daný problém, pokud se nezaměřuje na udržování očního kontaktu s druhým člověkem.¹⁶¹

Při pronášení projevu bychom nikdy neměli zapomenout na oční kontakt s našimi posluchači. Promluva pak bude působit osobnějším a vřelým dojmem.¹⁶² Pokud je projev pronášen před menší skupinou lidí, je dobré střídat pohledy a rozdělovat je mezi posluchače rovnoměrně. Jestliže mluvčí pronáší řeč před větší skupinou lidí, nedoporučuje se, aby se díval přímo do první řady.¹⁶³

¹⁵⁸ SVOBODOVÁ, Marie, 2002, s. 60.

¹⁵⁹ BRUNO, Tiziana a Gregor ADAMCZYK, 2005, s. 32.

¹⁶⁰ ČERNÝ, Vojtěch, 2007, s. 97.

¹⁶¹ HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina, 1994, s. 23-24.

¹⁶² ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 163.

¹⁶³ HÁJKOVÁ, Eva, 2011, s. 157-158.

8 Specifika mluveného projevu

V této kapitole nalezneme pojednání o vybraných aspektech, které jsou pro mluvený projev typické. V předchozích kapitolách jsme se mohli dočíst např. o odchylkách ve větné stavbě, o specifických rysech mluvených a psaných komunikátů apod. Nyní budeme hovořit o ostatních aspektech, kterými jsou například: hezitační zvuky, výplňková slova, tréma, ale vrátíme se i ke stručnému pojednání o užívání slovní zásoby. Toto pojednání bude obsahovat zejména chyby, kterých se mluvčí v projevech dopouští.

8.1 Hezitační zvuky

Mluvčí ve svém projevu často vyplňují pauzy či chvíle váhání různými zvuky, které označujeme za hezitační. Tyto zvuky narušují souvislou řeč a můžou být dvojího charakteru. Mluvčí buď setrvává delší dobu na určitých hláskách či slabikách, nebo se jedná o zvuk, který připomíná jakousi modifikaci samohlásky „e“. Při veřejných mluvených projevech je tento jev hodnocen negativně, ovšem v každodenní komunikaci je to jev zcela běžný. Při prepisech mluveného projevu může mít následující podoby: e (ee, eee), hm či ehm. Hezitační zvuk často signalizuje to, že mluvčí váhá, chce najít vhodné slovo pro označovanou skutečnost či neví, jak se správně vyjádřit. Hezitační zvuk je též označován jako parazitní či váhací.¹⁶⁴

8.2 Výplňkové výrazy

Výplňková slova, pro která se také užívá název slovní vata, se objevují téměř v každém projevu. Mohou být užívána z různých důvodů – např. při váhání, při nejistotě, jak správně formulovat myšlenku, či při začátku projevu. Tyto výrazy většinou užíváme nevědomky.¹⁶⁵ Časté výplňkové výrazy jsou například: „*jakoby, vlastně, prostě, jako, jako že, normálně, že jo, no...*“¹⁶⁶ Výplňkovým výrazem se může stát zvuk „eee“, který lze zaslechnout v řeči téměř každého mluvčího. Nejlepší je,

¹⁶⁴Hezitační zvuk [online], cit. [2019-06-13]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/HEZITA%C4%8CN%C3%8D%20ZVUK>.

¹⁶⁵ MIKULÁŠTÍK, Milan, 2010, s. 122.

¹⁶⁶ Slovní vata [online], cit. [2019-06-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovn%C3%AD_vata.

pokud místo výplňkových výrazů užíváme různé opisné konstrukce například: „já se domnívám, celkem vzato, prosím vás, v podstatě, tedy, zkrátka, já myslím.“¹⁶⁷

8.3 Užívání slovní zásoby

Je dobré, pokud má jedinec bohatou slovní zásobu, a může volit mezi různými výrazy. Při tvorbě projevů či různých textů se doporučuje užívat synonyma. Díky synonymům je projev pestřejší, jelikož neužíváme stále ty samé výrazy. Slovní zásobu lze nacvičit například četbou knih či cvičeními, která jsou zaměřena na hledání synonym.¹⁶⁸ Jakožto oživení projevu lze záměrně užít slova s expresivním příznakem.

V projevech se velmi často můžeme setkat s následujícími chybami:

- Hromadění přídavných a podstatných jmen – pokud skládáme mnoho přídavných a podstatných jmen za sebou, projev je pro posluchače mnohdy špatně pochopitelným.
- Používání mnoha pasivních slovesných tvarů – řečník ve snaze dokázat svou odbornost používá spíše pasivní tvary sloves. Neuvědomuje si však, že aktivní tvary projev více oživí.
- Přílišné užívání abstraktních pojmů – při používání abstraktních pojmů se posluchači musí značně soustředit na jejich dekódování. V některých případech je tedy vhodné nahradit je konkrétními pojmy.
- Užívání přechodníků – přechodníky v mluveném projevu působí zastaralým a knižním dojmem.
- Nesprávná práce se zájmeny – jedná se o nadužívání zájmen v nevhodném kontextu či nevhodné používání ukazovacích zájmen namísto důležitých informací.
- Nesprávné skloňování a časování – do projevů často pronikají nespisovné prvky. Někdy se jedná o snahu po hyperkorektnosti (by jste namísto byste).¹⁶⁹

¹⁶⁷ ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 84.

¹⁶⁸ Použití synonym v mluvených i psaných projevech [online], cit. [2019-06-19]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/14757/pouziti-synonym-v-mluvenych-i-psanych-projevech.html/>.

¹⁶⁹ ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 81-82.

8.3.1 Užívání přejatých slov

Je přirozené, že při projevech užíváme i slova přejatá. Nejdůležitější zásadou při práci s přejatými slovy je vyhledat si jejich význam a poté výslovnost. Je nezbytné, abychom se tohoto postupu drželi. Při projevu totiž působí značně neprofesionálně, užití-li slovo v nesprávném významu či ho chybně vyslovíme. Význam i výslovnost lze najít ve slovnících. Jestliže posluchači, ke kterým hovoříme, nejsou odborníci, měli bychom méně obvyklá přejatá slova či odborné termíny vždy vysvětlit.¹⁷⁰

V současné době již na internetu existují i audionahrávky s výslovností téměř všech cizích jmen. Nejsme-li si tedy jisti, jak vyslovit např. původní jméno Lewise Carrola, které zní Dodgson, zadáme si do vyhledávače „Dodgson pronunciation“ v překladu tedy „Dodgson výslovnost“ a vyhledávač nám najde audionahrávku na YouTube, kde si lze poslechnout, jak dané jméno správně vyslovit.

8.4 Syntaktické aspekty

K chybám ve větné stavbě a ve vazbách častěji dochází při projevech nepřipravených. Ovšem stává se, že i když si mluvčí svůj projev připraví, zanechá v něm odchylky od větné stavby (viz kapitola 5).

Jestliže v projevu nedodržíme slovosled či vynecháme některá slova, naše řeč se pak stává méně srozumitelnou, mnohdy i víceznačnou. Pokud si nejsme jisti tím, jak větu správně poskládat, je lepší užívat věty jednoduché.¹⁷¹ Ty jsou pro posluchače i lépe srozumitelné než např. velmi dlouhá souvětí.¹⁷² Slovosled češtiny je v porovnání např. s angličtinou relativně volný. Avšak i přesto se slovosled řídí dle určitých pravidel, kterými jsou např. aktuální členění větné (čili dělení na téma a réma) či stavba věty z mluvnického hlediska (to znamená, že větu standardně začínáme podmět, pokračujeme přísudkem a poté předmětem).¹⁷³

8.5 Spisovnost

Pojednání o užívání spisovných výrazů lze nalézt v kapitole 4. Výběr vhodné formy jazyka vždy záleží na komunikační situaci a jejím charakteru. Obecně se však

¹⁷⁰ ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 84-85.

¹⁷¹ ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 82-83.

¹⁷² SVOBODOVÁ, Marie, 2002, s. 67.

¹⁷³ PRAVIDLA – Slovosled v české větě [online], cit. [2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.pravopisne.cz/2012/02/pravidla-slovosled-v-ceske-vete/>.

doporučuje mluvit spisovnou češtinou v její hovorové podobě. Mnoho lidí se domnívá, že při spisovné mluvě jejich projev působí tzv. uměle. Tohoto dojmu nabývají zejména proto, že nejsou zvyklí mluvit spisovnou češtinou. Na publikum působí lépe projev, ve kterém je užit jazyk spisovný. Hovoříme-li nespisovně, posluchači to mnohdy hodnotí negativně. Na mnohé z nich to působí jakožto projev neprofesionality, jini se domnívají, že je řečník v jazyce neobratný.¹⁷⁴

8.6 Tréma

Tréma je přirozenou součástí každého veřejného vystoupení. Trémou trpí téměř každý člověk, dokonce i zkušené lidé, kteří jsou zvyklí často vystupovat před publikem. Uvádí se, že mírný stres je pro naše vystoupení prospěšný a že díky němu se stává naše vystoupení kvalitnějším. Stres však může působit i negativně, a to v případě, je-li mluvčí enormně vystresován, a tedy neschopen podat jakýkoliv výkon. Existuje mnoho způsobů, jak stres a trému vědomě zvládnout.¹⁷⁵

Tréma může vzniknout z mnoha důvodů, např. pokud si dostatečně nevěříme, máme obavy ze selhání či ze zklamání našich posluchačů nebo pokud se obáváme, že naše vystoupení naruší nějaký vnější faktor (selhání techniky, neočekávaná situace apod.). Mluvčí je většinou nejvíce nervózní před samým začátkem vystoupení. V průběhu projevu se pak nervozita zmírňuje a mluvčí je více klidný. Trému také můžeme zmírnit tím, že si projev poctivě připravíme, seznámíme se s prostředím, ve kterém budeme vystupovat či tím, že získáme základní informace o našich posluchačích.¹⁷⁶

¹⁷⁴ ŠPAČKOVÁ, Alena, 2003, s. 80-81.

¹⁷⁵ ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, 2006, s. 147.

¹⁷⁶ HÁJKOVÁ, Eva, 2011, s. 169-171.

VÝZKUMNÁ ČÁST

Tato část diplomové práce obsahuje rozbor jednotlivých mluvených projevů. Připravené a nepřipravené projevy budou analyzovány z několika hledisek, kterými jsou:

- Fonetika: respirace a s ní související pauzy; artikulace a s ní související ortoepie; vady řeči
- Morfologie: užívání správné deklinace a konjugace
- Lexikum: užívání spisovné a nespisovné češtiny (např. knižní výrazy, dialekty, slang), užívání přejatých slov, parazitní výrazy,...
- Syntax: věty jednoduché a souvětí; odchylky ve větě stavbě
- Neverbální komunikace

Projevy budou nejprve analyzovány samostatně a poté dojde k celkovému souhrnu všech prvků, které se v nich vyskytovaly. V analýze se také budou objevovat i další aspekty, kterými jsou například: nervozita a téma konkrétního žáka, možná příčina správného či nesprávného vyjadřování, svědomitost při přípravě projevu apod.

Mluvené projevy budou analyzovány nejen z hlediska připravenosti či nepřipravenosti, ale také z hlediska osobních charakteristik jednotlivých žáků (např. rozdílnost ve vyjadřování žáka s výborným prospěchem a žáka s kázeňskými a prospěchovými problémy). Přepis jednotlivých projevů najdeme v části „Přílohy“.

Při vzniku výzkumné části byla použita metoda pozorování, při které došlo k nahrávání mluvených projevů a jejich následné analýze.

9 Výběr tématu

Kulturu mluveného projevu u žáků na druhém stupni základní školy jsem se rozhodla zkoumat proto, že při mých návštěvách hodin českého jazyka mě velice zaujala rozdílnost ve vyjadřování jednotlivých žáků. Již při prováděném výzkumu do mé bakalářské práce, která se zabývala specifickými poruchami učení, jsem si povšimla, že například žáci z méně podnětného či nevyhovujícího sociálního prostředí mají odlišnou slovní zásobu a odlišné způsoby vyjadřování, než je tomu u žáků ostatních. Dokonce i u žáků se specifickými poruchami učení jsem vyzorovala určité rozdílnosti. Rozdílů jsem si povšimla v mnoha rovinách – odlišné užívání lexika, stavba vět apod.

Aby škála mluvených projevů byla rozmanitá a aby bylo možné projevy jednotlivých žáků mezi sebou porovnávat a analyzovat, zvolila jsem pro svůj výzkum následující žáky:

- 1) Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech
- 2) Dívka s kázeňskými a prospěchovými potížemi
- 3) Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí
- 4) Chlapec, který prospívá s vyznamenáním
- 5) Chlapec s kázeňskými a prospěchovými potížemi
- 6) Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií

9.1 Stanovení předpokladů

Po výběru žáků došlo ke stanovení předpokladů. Při průběžné a souvislé praxi jsem měla možnost pozorovat žáky z rozmanitých sociálních skupin a prostředí. Na základě tohoto pozorování jsem stanovila následující předpoklady:

- Připravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem/s vyznamenáním bude obsahovat zejména spisovný jazyk. Tito žáci také budou užívat správnou deklinaci a konjugaci, stavba vět bude logická a správná.
- Připravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem/s vyznamenáním bude delší než u ostatních žáků.
- Nepřipravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem/s vyznamenáním bude obsahovat zejména spisovnou češtinu.

- Připravený mluvený projev u žáků s určitými potížemi (kážeňské, prospěchové, nevyhovující sociální prostředí či specifické poruchy učení) bude obsahovat spíše kratší věty než rozvitá souvětí.
- Nepřipravený mluvený projev u žáků s kážeňskými a prospěchovými problémy bude obsahovat vulgarismy. Dále se v projevu budou hojně vyskytovat výplňková slova.
- Všechny nepřipravené projevy budou obsahovat hezitační výrazy.
- Všechny nepřipravené projevy budou obsahovat i prvky nespisovné, a dále také slangové a přeжатé výrazy.
- Všechny připravené projevy budou lépe propracovány z hlediska syntaktického a z hlediska lexika.

9.2 Provádění výzkumu

Svůj výzkum jsem prováděla při hodinách slohové výchovy, do kterých je mluvený projev zařazován. Zejména pak v deváté třídě se učitelé více věnují této oblasti a žáci si například zkouší projev, který by přednesli na konci své školní docházky. Cílem mého bádání bylo zjistit, jak se žáci vyjadřují při mluveném projevu připraveném a nepřipraveném.

V předchozí části jsem uvedla předpoklady, které jsem si před realizací výzkumu stanovila. Obecně jsem se však domnívala, že v připravených projevech se budou vyskytovat složitější syntaktické konstrukce, adekvátní užití slovní zásoby, spisovný jazyk apod., jelikož připravené mluvené projevy si žáci mohou lépe promyslet.

Nahrávání mluvených projevů bylo prováděno pomocí diktafonu a o nahrávání věděli učitelé, žáci i rodiče žáků. V písemném souhlasu s nahráváním, který rodiče podepisovali, stála i možnost, zda si přejí či nepřejí zveřejnit v rámci výzkumu hlasové nahrávky svých dětí. Všichni rodiče zakroužkovali možnost, že si nahrávky nepřejí kdekoliv zveřejňovat. Jelikož jsem měla obavy z toho, že přítomnost diktafonu, o němž žáci budou vědět, že nahrává jejich hlasový projev, jistým způsobem ovlivní jejich způsob vyjadřování, pozorovala jsem vyjadřování žáků během náslechové hodiny, tedy v době, kdy jsem výzkum do diplomové práce ještě neprováděla. Po těchto pozorováních musím konstatovat, že přítomnost diktafonu jejich způsob vyjadřování nijak nezměnila.

Nahrávání mluvených projevů jsem prováděla ve dvou devátých třídách, které mají stejnou vyučující na český jazyk. Úroveň jejich připravenosti by tedy měla být stejná (v závislosti na vyučující).

9.3 Témata projevů

Pro mluvený projev připravený jsem tedy využila již výše zmiňovaného tématu, které se týkalo konce školní docházky. Toto téma je žákům blízké, má pro ně jistý osobní význam, jelikož prožili devět let na dané škole a nyní se budou muset rozloučit se svými spolužáky, učiteli a základní školou jako celkem. Předpokládala jsem tedy, že dané téma, které pro ně má nějaký osobní význam, zpracují kvalitně, a jelikož projev budou pronášet před svými spolužáky a učiteli, si nebudou chtít udělat ostudu nějakým pokleslým projevem.

Pro mluvený projev nepřipravený jsem vybrala několik témat, která jsou žákům blízká.

- Mé zájmy
- Cestování
- Rodina
- Má zvířata
- Počítač
- Filmy a seriály
- Mé oblíbené knihy

Opět jsem volila témata, která jsou žákům blízká a o kterých mohou pohovořit i bez hlubších znalostí. Záměrně jsem tedy nevolila žádná odborná témata, při kterých žáci musí prokázat znalosti dané problematiky. Žáci si tedy mohli vybrat ze sedmi položek, většinou se jednalo o jejich zájmy a volnočasové aktivity.

9.4 Přepis nahrávek

Při přepisu nahrávek jsem se inspirovala stylem, který uvádí tato internetová stránka: <http://ujc.dialogy.cz/>. Tyto stránky jsou provozovány Ústavem pro jazyk český Akademie věd České republiky. Tato stránka je nazvána jako „Korpus DIALOG“ a najdeme zde přepisy diskuzí, které proběhly v českých pořadech. Nalezneme zde i odkazy na užitečné publikace, které se věnují přepisu mluveného slova.

Ve své diplomové práci pak užívám značky, které jsou na této stránce uvedeny. Pro lepší orientaci v nahrávkách uvádím značky, které v prepisech používám.

- Podtržení znamená, že mluvčí ve svém projevu zdůraznil určité slovo či slabiku.
- Dvojtečka znamená, že mluvčí nezvykle prodloužil samohlásku či celou slabiku.
- Hezitační zvuky jsou označeny jako „e“, „ee“, „eee“, „eeee“, dle své délky.
- Pokud mluvčí ve svém projevu udělal pauzu, je použita závorka a v ní tečka/tečky dle délky pauzy. (.) – pro krátkou pauzu, (..) – pro delší pauzu a (...) – pro dlouhou pauzu.
- Pro znatelné stoupnutí hlasu je užit otazník.
- Pro mírné stoupnutí hlasu je užit symbol čárky.
- Pro klesnutí hlasu je užit symbol tečky.
- Pokud se mluvčí při pronášení určité části projevu současně smál, je tato pasáž dána do těchto závorek: < >.
- Pokud se mluvčí po pronesení určité pasáže zasmál, je zde uvedeno: ((smích)).
- Cizí slova jsou přepsána tak, jak se vyslovují. V případech, ve kterých by mohly nastat problémy v porozumění daného slova, je ve dvojitých kulatých závorkách napsáno „míněno“ a pak je uvedeno slovo v původní psané formě, př.: evendžrs ((míněno Avengers)).

9.5 Realizace mluvených projevů

V případě připraveného projevu měli žáci možnost uchopit téma dle své fantazie. Jak jsem již zmínila výše, projev se měl týkat konce školní docházky. Žáci si mohli projev předem připravit doma, a to formou souvislého textu či poznámek. Při realizaci samotného projevu pak měli dovoleno nahlížet do textu, který napsali. Mohli se tedy zcela sami rozhodnout, zda jim při přednesu budou více vyhovovat poznámky či souvislý text. Většina žáků si s sebou přinesla souvislý text, ve kterém byly barevně vyznačeny některé pasáže. Při dotazování žáci uvedli, že si vyznačili barevně ty pasáže, které pro ně byly problematické z hlediska zapamatování. Po domácí

přípravě pak projev přednesli před svými spolužáky. Délka projevu nebyla doporučena, žáci volili rozsah dle svého uvážení.

V případě nepřipraveného mluveného projevu neměli žáci možnost předchozí přípravy. Projev navíc nepřednášeli před svými spolužáky, ale pouze přede mnou. Vybrat si mohli z výše uvedených témat. Jakmile si zvolili téma, měli za úkol o něm okamžitě pohovořit. Ani v tomto případě nebyla délka projevu doporučena.

10 Analýza jednotlivých projevů

V této části nejprve stručně charakterizují jednotlivé žáky, a poté provedu stručnou charakteristiku jejich projevů (např. obsah komunikátů či prvky, které značí specifika jednotlivých žáků). Následně provedu podrobnou analýzu projevů připravených a nepřípravených.

Při analýze mluvených projevů mi jako inspirace posloužily zdroje z teoretické části a dále také následující publikace:

- Slovník současné češtiny (*Slovník současné češtiny*. V Brně: Lingea, 2011. ISBN 978-80-87471-27-2.)
- Slovník nespisovné češtiny (HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, c2006. ISBN 80-7345-098-4.)
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Redaktor Josef FILIPEC. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1446-7.)

Při zhodnocování deklinace mi též byla nápomocna Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky (<http://prirucka.ujc.cas.cz/>).

10.1 Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech

Tato žákyně je premiantkou celé třídy, o čemž svědčí její výborný prospěch ve všech předmětech. Při hodinách je velmi snaživá a aktivní, stále se hlásí a správně odpovídá. Pokud je zadána samostatná práce, dívka má většinou úlohy vyplněné ihned, a poté dobrovolně pomáhá slabším spolužákům, např. dyslektikům. Dle ostatních učitelů je dívka bezproblémová, empatická někdy až extrémně snaživá. Se všemi učiteli má dobré vztahy. O přestávkách se baví téměř se všemi spolužáky a pomáhá jim s učivem, pokud ji o to požádají.

10.1.1 Obecná charakteristika projevů

Připravený projev této žákyně byl opravdu excelentní. Byl opravdu velmi dlouhý a propracovaný po všech stránkách (fonetické, lexikální, syntaktické, morfologické). Dívka v projevu stručně shrnula celou školní docházku, kterou přirovnala k bitvě a k aspektům, které k bitvě patří (samotný boj, vítězství, porážky, překážky atd.). Toto přirovnání bylo opravdu velmi vydařené. V proslovu děkuje nejen učitelům, ale i dalším pracovníkům školy, rodičům a spolužákům. Dívka si tedy vzpomněla na všechny důležité osoby, bez kterých by byl celkový proces vzdělávání nemožný. Na konci svého proslovu vhodně užila citát od J. F. Kennedyho, který se týkal bitvy, což bylo tematické zakončení projevu. Celkový výkon hodnotím velmi kladně. Bylo patrné, že celý projev byl doma pečlivě připravený. Dokonce se v něm téměř nevyskytovaly hezitační zvuky. Po skončení slohové hodiny byla dívka tázána, jak dlouho si projev připravovala. Odpověděla, že vytvořit projev jí trvalo přibližně hodinu a půl, ovšem naučit se projev nazpaměť dívce zabralo několik dní. Projev si prý stále četla, poté ho zkusila přeříkat nejprve sama sobě, následně svojí rodině. Místa, která si nemohla zapamatovat, si označila barevným zvýrazňovačem.

Pro nepřipravený projev zvolila téma „Má zvířata“. Dívka hovoří o tom, jak si již odmala budovala kladný vztah ke zvířatům. Dále hovoří o tom, jaká zvířata aktuálně mají doma, a stručně o nich vypráví. Z projevu je patrný její vlídný a empatický přístup ke světu. Na škále oblíbenosti nehodnotí zvířata jen podle vzhledu, ale i dle jejich vlastností. Dívka tedy nehodnotí věci pouze povrchně, ale snaží se spatřit i jejich vnitřní podstatu.

10.1.2 Připravený projev

10.1.2.1 Fonetické aspekty

Dívka se v projevu nedopouští žádných chyb v oblasti fonetiky. Její respirace je správná, tempo řeči je pomalejší, dalo by se říci, že jistým způsobem rozvázné. Její mluva je velmi působivá. Pauzy, které vytváří, jsou logické, nezasahují například do poloviny slov. V projevu si lze však povšimnout několika pauz, které dívka užívala spíše záměrně. Díky těmto pauzám více vynikla slavnostnost celého okamžiku. Dívka pečlivě vyslovovala, nedopustila se prohřeškům proti ortoepii. Na konci projevu, kde uvádí citát od J. F. Kennedyho, neuvádí celé jeho jméno, ale pouze iniciály křestních jmen. Iniciály vyslovuje tak, jak se čtou v anglickém originále, tedy /džej ef/.

10.1.2.2 Morfologie

Dívka se ve svém projevu nedopouští žádných odchylek od deklinace či konjugace. Vše je tedy v souladu s pravidly.

10.1.2.3 Lexikum

Žákyně ve svém projevu užívá výhradně spisovnou slovní zásobu a neutrální výrazy. V celém projevu se vyskytuje pouze jeden hovorový výraz, kterým je „*parta*“. Z expresivně zabarvených slov si lze povšimnout například deminutiva „*oříšek*“. Dívka tuto zdobnělinu užívala v ustáleném spojení „*tvrdý oříšek*“, a to v pasáži, ve které vyjadřovala, že pro některé žáky byla těžká i česká gramatika. Pokud dívka hovoří o personálu školy, vždy užívá oslovení „*paní*“ či „*pán*“, čímž vyjadřuje jakousi úctu. Někteří její spolužáci tato oslovení ve svých projevech neužívali.

V celém projevu se vyskytuje pouze sedm hezitačních zvuků. Ty vznikaly zejména ve chvílích, když dívka hledala v papíru vyznačené pasáže.

10.1.2.4 Syntaktické aspekty

Dívka začíná svůj projev oslovením vyučujících, kamarádů a spolužáků. Pokud se zaměříme na výskyt vět jednoduchých a souvětí, zjistíme, že se v projevu více vyskytují souvětí. Ta jsou někdy i velmi dlouhá. Mezi ně jsou pak vloženy věty jednoduché, které jsou v proslovu velmi vhodně použity. Při užívání delších souvětí se musí posluchač velmi koncentrovat na obsah daného vyjádření. Věty jednoduché jsou tedy do proslovu vhodně vloženy (i s ohledem na posluchače) a způsobují jakousi parcelaci výpovědi. Dívka ve svém projevu užívá rozmanité spojovací výrazy.

Hojně se objevuje souřadící spojka „a“ či podřadící spojka „že“. Dalšími spojovacími výrazy jsou: „kde“, „kdy“, „když“, „které“, „co“, „abychom“, „protože“. Vyskytuje se zde i dvojitý spojovací výraz „nejen – ale i“.

V projevu užívá i několikrát výčet. Nalezneme například i asyndetické spojení jednotlivých položek výčtu, a to v tomto případě: „*mnoho jsme toho spolu prožili. (..) radosti, trápení, zábavu, první lásky.*“.

10.1.2.5 Neverbální komunikace

Po dobu celého projevu se dívka snažila udržovat oční kontakt se všemi spolužáky. Občasně nahlížela do papíru, na kterém měla napsaný svůj projev. To ovšem nikdy netrvalo moc dlouho, jelikož projev uměla téměř nazpaměť. Její gestikulace byla přiměřená celému projevu a mluvnímu tempu dívky.

10.1.3 Nepřipravený projev

10.1.3.1 Fonetické aspekty

Stejně jako při projevu připraveném, i nyní si dívka zachovala stejné tempo řeči. Mluvila tedy spíše pomaleji. Její respirace byla správná a pauzy byly tvořeny logicky. V projevu se objevují i delší pauzy, které dívka vytvářela z důvodu přemýšlení. Její artikulace je téměř správná, ovšem lze si povšimnout několika odchylek od ortoepie. V projevu nalezneme například krácení dlouhých samohlásek („*maji*“, „*něčim*“, „*tim*“, „*dávaji*“, „*neni*“) či prodloužení samohlásek krátkých („*ale:*“, „*no:*“, „*a:*“). V případě krácení se jedná o nedbalou výslovnost. V druhém případě, ve kterém dívka samohlásky nadměrně prodlužovala, šlo spíše o chvíle váhání. V oblasti souhlásek lze také najít odchylku od spisovné výslovnosti. Jedná se o tvary slovesa „být“, které dívka vyslovuje bez počátečního J („*sem*“, „*sme*“, „*sou*“).

10.1.3.2 Morfologie

Dívka se v projevu dopouští několika chyb v deklinaci, a to v deklinaci přídavných a podstatných jmen. Lze si povšimnout, že dívka si ze začátku projevu dává pozor na tvary, které užívá a také se soustředí na styl vyjadřování. Přibližně od druhé poloviny projevu se začínají objevovat chyby v deklinaci, a to v následujících spojeních: „*každé to zvíře je něčim výjimečný.*“ (namísto „výjimečné“), „*chodit na dlouhý procházky.*“ (namísto „dlouhé“), „*i když třeba naši králíci i potkan jsou neskutečně ochočený*“ (namísto „ochočení“), „*se slepicema teda není taková*“.

zábava jako s ee ostatníma zvířatama.“ (namísto „slepici“ a „zvířaty“). V konjugaci se dívka nedopouští žádných chyb. V projevu například užívá slovo „*miluju*“, které má spíše hovorový charakter (ač je kodifikováno i v jazykové příručce).

Při porovnání nepřipraveného a připraveného projevu této žákyně je patrné, že dívka si uvědomuje rozdíl mezi oficiálním projevem a komunikátem. V připraveném projevu používá výhradně správnou deklinaci, v projevu nepřipraveném se již dopouští odchylek.

10.1.3.3 Lexikum

Žákyně v projevu užívá zejména výrazy ze spisovné češtiny. Odchyly lze nalézt pouze u několika výrazů, které jsou například nedbale vysloveny či nesprávně vyskloňovány. V projevu se občas vyskytují hezitační zvuky či výplňkové výrazy („*no*“ a „*vlastně*“). V projevu se vyskytuje pouze jedno obecněčeské slovo, kterým je výraz „*fajn*“. Dívka dále užívá hovorovou variantu zájmena („*tohle*“).

10.1.3.4 Syntaktické aspekty

V nepřipraveném projevu byl počet vět jednoduchých vyšší. Ovšem objevovala se v něm i velmi povedená souvětí. Nejčastěji se objevovala například souřadící spojka „*a*“ (stejně jako v projevu připraveném) či další souřadící spojka „*ale*“. Dále se vyskytovaly tyto spojovací výrazy: „*že*“, „*protože*“, „*abych*“, „*kdybych*“, „*jaké*“, „*tak*“, „*takže*“.

Také v nepřipraveném projevu se vyskytují výčty (např. pokud dívka uvádí, jaká mají doma zvířata). V tomto případě je poslední člen výčtu připojen spojkou „*a*“. Nalezneme zde i souvětí, které má charakter výčtu a ve kterém nalezneme asyndetické spojení. Jedná se konkrétně o tento případ: „*chodili sme třeba pořád do přírody, pozorovali sme ptáky dalekohledem, e často sme chodili do zoo.*“.

10.1.3.5 Neverbální komunikace

Po celou dobu projevu dívka udržovala oční kontakt. Pouze ve chvílích zamyšlení ucukla pohledem a zahleděla se například na lavici. Při projevu téměř negestikulovala. Ruce měla položené na stole, dlaně spojené a občas dlaně rozpojila a udělala rukama nevýrazné gesto. Výraznější posunek přišel v okamžiku, když dívka dala důraz na slovo „*ale*“ v pasáži „*ale, dávají nám vajíčka, a tím pádem sou moc*“.

užitečné.“. Při pronesení tohoto výrazu pozvedla ukazováček. Toto gesto zdůraznilo odporovací poměr, který se zde vyskytuje.

10.2 Dívka s kázeňskými a prospěchovými potížemi

Tato dívka patří k nejvíce problémovým žákům na škole. Dokonce byla umístěna i do diagnostického ústavu, ovšem zlepšení v jejím chování a prospěchu nenastalo. Má mnoho neomluvených hodin. Rodina dívky nepatří k těm sociálně slabším, naopak matka je doktorka a otec právník. Dívka se zařadila do party problémových dětí a rodiče jsou z celé situace nešťastní. Je patrné, že dívka má potenciál a v případě vynaložení snahy by si mohla zlepšit prospěch. Školu ovšem zcela ignoruje, své povinnosti neplní, při hodinách se nesnaží. Často při hodině poslouchá muziku prostřednictvím sluchátek. V pololetí propadla ze čtyř předmětů.

10.2.1 Obecná charakteristika projevů

V připraveném projevu je patrné, že si dívka uvědomuje problémy, které svým chováním způsobovala vyučujícím. Těm se v proslovu omlouvá a děkuje jim za trpělivost. Lze si povšimnout, že dívka se při přípravě projevu snažila. V porovnání s jejími ostatními pracemi hodnotím tento proslov jako nejlepší práci za celé pololetí.

Pro nepřipravený projev si vybrala téma „Počítač“. Z projevu je patrné, že spektrum jejích zájmů je velmi omezené. Její veškerá pozornost je zaměřena na sociální sítě a online hry. Uvědomuje si, že její špatný prospěch může být zapříčiněn i tím, že mnoho času tráví na počítači. Zároveň však uvádí, že si na internetu občas najde i nějaké informace pro tvorbu referátů. Je však patrné, že o školu či o témata referátů nejeví hlubší zájem. Informace pouze zkopíruje z internetu.

10.2.2 Připravený projev

10.2.2.1 Fonetické aspekty

Dívka při projevu působila velmi uvolněně a bez trémy. Dýchala tedy zcela klidně a pauzy realizovala správně a logicky. Pokud se v projevu vyskytují delší pauzy, které byly opravdu znatelné, jedná se spíše o chvíle váhání či o okamžiky, kdy dívka hledá ve svém projevu věty, které si nepamatovala.

Z hlediska artikulace se vyskytuje zejména krácení dlouhých samohlásek. Jedná se o výrazy: „zdravim“, „tím“, „musim“, „pani učitelky“, „vim“, „nevrátim“. Ke dloužení krátkých samohlásek došlo u slov „dlo:uho“ a „dlo:uhá“. Dloužení

zde signalizovalo jakési zdůraznění určitého časového úseku. Další případ prodloužení samohlásek se vyskytoval u spojky „ale“. Dívka jednou vyslovila „ale:“, ovšem podruhé již nevyslovila dlouze E, nýbrž A („a:le“). U souhlásek došlo k nedbalé výslovnosti ve tvarech slovesa být („sem“, „sme“, „ste“) a jednou dívka nedbale vyslovila slovo „řít“, a to bez koncového T.

10.2.2.2 Morfologie

Morfologická stránka projevu obsahovala minimum chyb. Jak již bylo řečeno výše, dívka se při přípravě projevu snažila, což se projevilo i v morfologických aspektech jejího přednesu. Odchylky od skloňování se vyskytují zejména u podstatných jmen, zájmen či u přídavných jmen. Chyby se vyskytují v následujících pasážích: „učení pro mě nikdy nebylo snadný“, „už od první třídy sem s mnoha věcmi bojovala“, „že sme měli dobré učitele který se zajímali“, „že ste s náma měli trpělivost“. Nesprávný tvar se objevuje také ve spojení „pani učitelky“ namísto „paní učitelky“. Tento jev se však může připisovat i nedbalé výslovnosti. Chyby v časování sloves se také téměř nevyskytovaly, pouze jedenkrát dívka použila slovesný tvar „bysem“, ovšem v dalším případě použila správný tvar „bych“.

10.2.2.3 Lexikum

Pokud se zaměříme na užití lexikum, objevíme převážně spisovné výrazy patřící do neutrální vrstvy. Ovšem nalezneme i prohrěšky proti spisovnosti. Jak již bylo zmíněno v předchozích částech, objevuje se například krácení či dlužení samohlásek, které při projevu působí značně nedbale. Dále dívka také užívá nespisovné tvary některých slov („bysem“, „náma“, „věcmi“). V projevu však lze nalézt i slovo expresivní patřící do hovorové vrstvy, a tím je výraz „sranda“. Význam tohoto slova je zábava či legrace a dle Slovníku nespisovné češtiny se základem pro tento výraz stala slova „švanda“ a „srát“. Jedná se tedy o výraz, který se do oficiálních projevů nehodí. Dalším výrazem, který je hovorový a spadá do expresivní vrstvy jazyka, je slovo „trable“. Žákyně též v projevu užívá následující spojení: „a zas ten prospěch tolik nehrotili.“ Výraz „hrotit“ patří také do hovorové vrstvy. V projevu se dále objevuje tzv. slovní vata. Lze si povšimnout např. výrazu „vlastně“, který se v projevu vyskytuje celkem dvakrát. V proslovu se hojně vyskytují hezitační zvuky („ee“).

10.2.2.4 Syntaktické aspekty

Dívka svůj projev začíná pozdravem, nikoliv oslovením. Oslovení pak užívá v průběhu projevu, v části, kde se omlouvá vyučujícím. Z hlediska vět jednoduchých a souvětí si lze povšimnout, že převládají věty jednoduché. Nejčastěji pak užívá souřadící spojku „a“ a podřadící „že“. Z dalších spojovacích výrazů lze nalézt například: „co“, „ale“, „i když“, „tak“, „který“, „když“. V projevu se vyskytuje i výčet, jehož položky jsou spojeny asyndeticky („*tak mi toho i spoustu dala. ee kamarády, zážitky, srandu.*“).

10.2.2.5 Neverbální komunikace

Během projevu držela dívka v jedné ruce papír s napsaným proslovem, druhou ruku měla zastrčenou v kapse u kalhot. Oční kontakt se spolužáky téměř nerealizovala. Koukala převážně do země či do papíru s proslovem. V pasážích, kde se obracela na učitele, navázala oční kontakt s vyučující, která byla na hodině také přítomna.

10.2.3 Nepřipravený projev

10.2.3.1 Fonetické aspekty

Respirace byla opět realizována správně. Pauzy, které se v projevu vyskytovaly, byly opět způsobeny určitým váháním či rozmýšlením dané formulace.

V artikulaci se opět objevovalo krácení a dloužení samohlásek. Dloužení krátkých samohlásek se vyskytovalo ve výrazech: „*ne:*“, „*a:le*“, „*a:*“, „*možná:*“, „*no:*“. Prodloužený výraz „*no:*“ se v projevu vyskytoval celkem třikrát. V dalších případech je již slovo vysloveno standardně, tedy krátce. Dlouhé samohlásky jsou kráceny v těchto slovech: „*nemusim*“, „*trávim*“, „*neučim*“, „*tim*“. Nedbalá výslovnost samohlásek se vyskytuje pouze v jednom případě, a tím je tvar slovesa být – „*jste*“. Tento tvar je vysloven bez hlásky J.

V projevu této žákyně se vyskytují i cizí slova jako: Simpsoni, Facebook, chat, onlinovky. Všechny tyto cizí výrazy byly vysloveny správně.

10.2.3.2 Morfologie

Dívka se v projevu dopouští chyb v deklinaci zájmen a přídavných jmen. Používá například tato spojení: „*ty témata*“ (namísto „*ta*“), „*blbý známky*“ (namísto „*blbé*“), „*nějaký to písání*“ (namísto „*nějaké*“), „*nějaký hodně oblíbený seroše*“

(namísto „nějaké“ a „oblíbené“). Tato deklinace vzniká analogicky od základních slov „psaní“ a „seriál“.

10.2.3.3 Lexikum

Na rozdíl od připraveného mluveného projevu, kde se vyskytovala převážně spisovná slovní zásoba, si můžeme povšimnout, že v projevu nepřipraveném se objevuje mnoho slov z nespisovné vrstvy slovní zásoby. Opět zde nalezneme prohřešky proti spisovnosti, kterými jsou například nesprávná deklinace či krácení a dlužení samohlásek (což je zejména prohřešek proti spisovné výslovnosti). Dívka v projevu užívá hovorové výrazy, např.: „*super*“ (ve významu „skvělý“), výrazy z obecné češtiny, např.: „*furt*“ (ve významu „pořád“), „*fajn*“ či „*žrout*“. Toto slovo spadá do obecné češtiny a nese expresivní příznak. Dívka navíc tento výraz užívá v přeneseném významu: „*jenže jako vim no, že je to (.) ee žrout času no.*“. Dívka také užívá výrazy expresivní a zhrubělé, např.: „*blbý*“ (ve spojení „*blbý známky*“) či „*prča*“, což je varianta slova „prdel“. Slovník současné češtiny uvádí, že tento výraz je oblastní variantou a znamená zábavu či legraci. V projevu nalezneme i zkrácené varianty slov, například „*na netu*“ („na internetu“), „*komp*“ (od anglického slova „computer“), „*noťas*“ (od výrazu „notebook“) či „*fejs*“ (zkrácený název pro sociální síť zvanou Facebook). Tyto varianty by bylo možné též zařadit do určitého slangu mládeže (stejně tak jako slovo „*seroše*“ (míněno „seriály“)). Žákyně také užívá slangový výraz „*páč*“ (od spojky „poněvadž“).

Žákyně ve svém projevu také užívá slova cizího původu, např. název seriálu „*Simpsoni*“, dále název sociální sítě „*Facebook*“, komunikační technologii „*chat*“ či označení pro hry, které jsou dostupné online „*onlinovky*“. V jejím projevu se také objevují názvy klávesových zkratk *ctrl+c* a *ctrl+v*, které se užívají při kopírování textů. Všechny tyto výrazy jsou velmi známé nejen mezi mládeží, ale i mezi dospělými lidmi. Všechna slova cizího původu dívka vyslovila správně, ovšem nutno dodat, že původní název seriálu zní „Simpsonovi“.

V projevu se velmi často objevují výplňková slova „*no*“, „*jako*“, „*jo*“, „*jakoby*“, „*prostě*“. Nejhojněji se vyskytují výrazy „*no*“, „*jako*“ a „*jakoby*“. Dále se zde také hojně vyskytují hezitační výrazy. Jako příklad si můžeme uvést následující pasáž: „*eee no: jako když na ty témata tak koukám jo (...) tak asi nejpříjemnější je asi ten komp no.: ee jako zvířata nemám, o rodině se mi jakoby moc*

mluvit nechce, necestuju.“, kde si můžeme povšimnout hezitačních výrazů a výplňkových slov. Tzv. slovní vata je mnohdy použita zcela nelogicky, a to např. v pasáži: *„protože u toho nemusim furt jakoby sedět na židli“*.

10.2.3.4 Syntaktické aspekty

V nepřipraveném projevu jednoznačně převládají věty jednoduché. Avšak vyskytuje se zde i několik souvětí. Výčet, který zde dívka užila, je spojen asyndeticky (*„tak jako znáte to no, fejsbuk ((míněno: Facebook)), nějaký to písání v četu ((míněno: chatu)), onlajnovky ((míněno: onlinovky)).“*). Nejčastějším spojovacím výrazem je zde opět souřadící spojka *„a“*. Dalšími spojovacími výrazy jsou: *„že“*, *„protože“*, *„ale“*, *„kde“*, *„tak“* a slangový výraz *„páč“*, který je odvozen od spojky *„poněvadž“*.

10.2.3.5 Neverbální komunikace

Během nepřipraveného projevu se mi dívka téměř vůbec nekoukala do očí. Většinu času si hrála s propiskou, koukala se do papíru, kde byla napsaná témata, či se koukala do země. Oční kontakt nastal pouze ve chvíli, kdy mi dívka kladla otázku, kterou se obracela přímo na mě (*„vy ste asi ještě zažila ten komp s tou velkou bednou u toho, co? jako máme tady ve škole, co?“*).

10.3 Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí

Tato žákyně se při hodinách téměř neprojevuje. Je spíše tichá, nehlásí se, je patrné, že se bojí neúspěchu. Na otázky však téměř vždy odpoví správně. V českém jazyce se velmi snaží o to, aby měla výborný prospěch. Dle ostatních učitelů je snaživá i v ostatních předmětech. Na vysvědčení měla nejhorší známku trojku. Pochází však z nevyhovujícího sociálního prostředí (matka je nezaměstnaná, otec alkoholik). Rodiče nejeví zájem o její prospěch ani o jakékoliv dění ve škole. Ostatní učitelé se také shodli na tom, že se dívka silně fixuje na autority, které jí slouží jako vzory. Hledá tedy to, co jí chybí v rodině. Na učitele je silně fixována a ke všem má velmi kladný vztah.

10.3.1 Obecná charakteristika projevů

Připravený projev této žákyně hodnotím jako zdařilý. V projevu je patrná její snaha o co nejlepší známky, hovoří také o důležitosti vzdělání. V jejím proslovu se odráží to, že pochází z nevyhovujícího sociálního prostředí. Je patrná její fixace na spolužáky a vyučující, kteří jí velmi pomáhali či ji doučovali.

Také v nepřipraveném projevu je patrná špatná životní, potažmo finanční, situace v rodině. Dívka si vybrala téma „Cestování“. Zmiňuje však pouze školní výlety, o rodinných výletech nehovoří vůbec. Je tedy patrné, že dívka s rodinou nikam nejezdí. Ačkoliv má ráda cestování, nebyla nikdy v zahraničí. O cizích zemích sleduje pouze dokumentární pořady.

10.3.2 Připravený projev

10.3.2.1 Fonetické aspekty

Během projevu bylo dýchání této žákyně značně zrychlené. Jelikož se dívka obává neúspěchu a její sebevědomí není vysoké, trpí při vystupování před třídou značnou trémou. Ta se odráží na jejím dýchání, které je velmi zrychlené, a dívka se tedy musí častěji nadechnout. I přes to však v projevu nedělala nelogické pauzy (např. uprostřed slova apod.). Vzniklé pauzy v projevu byly vždy z důvodu zaváhání.

Při artikulaci samohlásek se dopouští zejména chyb v krácení dlouhých samohlásek: „*vidim*“, „*musim*“, „*neni*“, „*tim*“, „*vim*“. U slovesa „*vím*“ jednou užije variantu se správnou výslovností, podruhé samohlásku zkrátí. Dloužení krátkých samohlásek se dopouští pouze v jednom případě, a to ve spojení „*a*“. Dále se objevuje

odchylna ve výslovnosti slovesa „být“, které vyslovuje jako „bejt“. V oblasti souhlásek se žákyně dopustila pouze jedné chyby. Ve slovese „řít“ nevyslovila koncovou souhlásku T.

10.3.2.2 Morfologie

Dívka se ve svém projevu nedopouští téměř žádných morfologických chyb. Projev měla opravdu hezky připravený, a jelikož se snažila, aby dostala jedničku, její snaha se odrazila i v užívání deklinace a konjugace. Jedné odchylky se dopustila ve spojení „*na tom konečným vysvědčení*“ (namísto „konečném“). Druhou chybu udělala, když mluvila v předchozí větě o učitelích a následně užila v další větě zájmeno „*některý*“ (namísto „někteří“). Konkrétně se chyba vyskytla v tomto úseku: „*i učitele nám ale pomáhali. některý z nich nás dokonce eee i po škole doučovali.*“. Dalších chyb se však nedopouští. Dívka užívá slovesný tvar „*děkuju*“. Jazyková příručka připouští i tento tvar, avšak domnívám se, že ve veřejném projevu by bylo lepší užít tvar „*děkuji*“.

10.3.2.3 Lexikum

V projevu žákyně se objevují zejména spisovné a neutrální výrazy. Rušivým elementem je občasná nedbalá výslovnost („*vidim*“, „*musim*“ „*řít*“) či výslovnost nespisovná („*bejt*“). V projevu se neobjevují výplňková slova či expresivně zabarvené výrazy. Můžeme však najít výrazy hezitační („*ee*“). Dívka užívá jeden výraz hovorový („*super*“) a jeden výraz ze studentského slangu, kterým je „*kule*“, což je označení pro nejhorší klasifikační stupeň. V pasáži: „*chtěla bych tímto projevem poděkovat hlavně našim učitelům a učitelkám*“ bych zvolila spíše „*pánům učitelům a paním učitelkám*“. Celé vyjádření by znělo více zdvořilostně.

10.3.2.4 Syntaktické aspekty

Žákyně svůj projev začíná oslovením. Neoslovuje však konkrétně vyučující, ale zvolila obecnější oslovení „*vážené dámy, vážení pánové*“. Dále oslovuje i své spolužáky. V projevu převažuje počet souvětí nad počtem vět jednoduchých. Jakožto dvě nejčastější spojky dívka užívá souřadící spojku „*a*“ a podřadící „*že*“. Dále můžeme nelézt tyto spojovací výrazy: „*jak*“, „*které*“, „*kdo*“, „*jestli*“, „*nebo*“, „*ale*“, „*i*“.

10.3.2.5 Neverbální komunikace

Dívka se při projevu vůbec nehýbala. V jedné ruce držela papír s projevem, do kterého se občas koukala, a druhou ruku měla připravenou podél těla. Očima fixovala zejména mě a vyučující, která seděla v zadní lavici a projev také poslouchala. Když byla vyzvána, aby se koukala i na své spolužáky, které tvoří její publikum, sklopila oči raději dolů, chvíli koukala do země a poté opět začala očima fixovat vyučující. Bylo zřejmé, že dívce je nepříjemné koukat se na spolužáky. Tento fakt může být způsoben například jejím nízkým sebevědomím, obavami z neúspěchu či nadměrnou nervozitou.

10.3.3 Nepřipravený projev

10.3.3.1 Fonetické aspekty

Na rozdíl od připraveného projevu, který žákyně musela prezentovat před celou třídou, byla při nepřipraveném projevu zcela klidná. Připisuji to i zejména tomu, že při rozhovoru jsem byla přítomna pouze já. Dívka tedy nebyla nervózní a její dýchání bylo klidné. Projev tedy obsahoval menší množství pauz spojených s respirací. Delší pauzy, které se v projevu objevovaly, vznikaly zejména z důvodu hledání správných slov.

I v tomto projevu se objevovalo krácení a dloužení samohlásek. Krácení samohlásek nastalo v případě těchto slov: „*vidim*“, „*nevim*“, „*vim*“, „*musim*“. K dloužení krátkých samohlásek došlo v těchto výrazech: „*jo:*“, „*ta:k*“, „*ty:*“, „*no:*“. Například ihned na začátku projevu dívka užívá výrazy „*jo: ta:k*“, které obsahují zdloženou samohlásku. Tento jev připisuji přemýšlení o tom, jak projev vhodně začít. V artikulaci souhlásek dochází pouze k tomu, že dívka ve slově „*jsem*“ nevyslovila počáteční hlásku J.

Z fonetického hlediska si též lze povšimnout užívání *–ý* namísto *–é*, a to např. v těchto spojeních: „*jinýho města*“, „*jméno tý katedrály*“, „*v českým krumlově*“. Dále žákyně také užívá koncovku *–ej* namísto *–é* (či v jednom případě namísto *–ý*): „*v tej jedinej katedrále*“, „*na hlubokej*“, „*ten je ale úplně krásnej*“.

10.3.3.2 Morfologie

Z hlediska morfologie byl mezi připraveným a nepřipraveným projevem viditelný naprosto markantní rozdíl. V připraveném mluveném projevu se vyskytovaly

pouze dvě odchylky. V nepřipraveném projevu, který nebyl známkován, se chyb vyskytovalo znatelně více. Právě v tomto sdělení se objevilo přirozené vyjadřování žákyně, které se projevilo i v dalších jazykových složkách (viz další podkapitoly).

Odchylky od správné deklinace se vyskytovaly zejména v přídavných jménech a zájmenech. Chyby v konjugaci sloves se nevyskytovaly.

Zde uvádím chybná spojení: „*do jinýho města*“, „*různý památky*“, „*barevný skla*“, „*v tej jednej katedrále*“, „*jméno tý katedrály*“, „*ono je to poskládaný*“, „*něco úplně jinýho*“, „*na hlubokej*“, „*v českým krumlově*“, „*ten je ale úplně krásnej*“. Dívka dále užila výraz „*tadyta*“ jakožto ukazovací zájmeno ve větě: „*no jako ta zoo je taky něco úplně jinýho než tadyta na hlubokej*“. Namísto tohoto neexistujícího tvaru, mělo být užito zájmeno „*tato*“.

10.3.3.3 Lexikum

Dívka ve svém projevu užívá značné množství výplňkových výrazů. Nejčastěji používá „*jako*“ a „*jakoby*“. Dále se také vyskytují výrazy „*no*“, „*jo*“, „*tak*“, „*prostě*“. Přítomny jsou i hezitací zvuky („*eee*“). Ve slovní zásobě se objevují nespisovné výrazy a nespisovné varianty slov. Jedná se například o krácení samohlásek, tedy o nedbalou výslovnost, či o nesprávnou deklinaci slov. Žákyně velmi často užívá ukazovací zájmena, mnohdy i v situacích, kdy si nemůže vzpomenout na určitou informaci. V těchto chvílích pak většinou užívá hezitací výrazy či výplňková slova společně s ukazovacími zájmeny, a to zejména proto, aby získala čas na přemýšlení. Nestává se však, že by důležitou informaci nahradila zájmenem. Větu vždy logicky doplní. Uveďme si několik příkladů: „*ale jakoby jsem to (..) v cizí zemi ještě nebyla*.“, „*co třeba jako fakt miluju, tak jsou ty (...) ee no ty: barevný skla v kostelech*.“, „*ale když se koukám na ty eee (..) dokumenty*“, „*ale na to musím jakoby to no, ee našetřit peníze*.“.

V proslovu se také objevují hovorové výrazy „*super*“ a „*boží*“. Výraz „*boží*“ je zde užít v pasáži: „*no jako ta zoo je taky něco úplně jinýho než tadyta na hlubokej je úplně boží*.“, tedy ve významu „*skvělý, úžasný*“. Dívka také jednou použila výraz „*omg*“, což je zkratka pro anglické spojení „*Oh my God*“ v překladu „*Ó můj bože*“. V současné době je toto hojně využívaná zkratka, zejména u mladistvých získala velkou popularitu.

10.3.3.4 Syntaktické aspekty

Zatímco v projevu připraveném jsme mohli nalézt převahu souvětí, v projevu nepřipraveném převažují věty jednoduché. Nejčastěji objevující se spojkou je souřadící výraz „*ale*“. Další spojovací výrazy jsou: „*protože*“, „*tak*“, „*že*“, „*jak*“ „*a*“. Nalezneme zde i výčet jednotlivých měst. Položky jsou spojeny asyndeticky.

10.3.3.5 Neverbální komunikace

Při projevu se na mě dívka koukala upřeně. Oči sklopila pouze párkrát, například pokud vyjmenovávala města, ve kterých byla se spolužáky na školním výletě. Při tomto výčtu si totiž dívka počítala navštívená města na prstech. Již v průběhu praxe jsem si povšimla, že na mě dívka stále upřeně kouká (např. při výkladu). Domnívala jsem se, že dívka se fixuje na authority, jelikož jí chybí doma vzor rodičů. Tuto moji domněnku potvrdili i ostatní vyučující. Co se týče gestikulace, dívka měla většinu času ruce položené na stole, s výjimkou počítání na prstech či s výjimkou momentů, kdy nemohla najít to správné slovo. V těchto chvílích to vypadalo, že si dívka rukama dopomáhá k nalezení správného výrazu.

10.4 Chlapec, který prospívá s vyznamenáním

Tento žák je opravdu velmi nadaný. Reprezentuje třídu na mnoha olympiádách, zejména pak vyniká v těch matematických a fyzikálních. Také je velmi nadaný po stránce pohybové (chlapec hraje fotbal). I přesto, že se často účastní fotbalových tréninků a různých soustředění, na jeho prospěch a školní úspěšnost to dopad nemá. Je snaživý téměř ve všech předmětech. Na vysvědčení měl pouze dvě dvojky, a to z českého a anglického jazyka. V jazykových výchovách chlapec vyniká zejména po stránce komunikativní a slohové, ovšem gramatická pravidla mu činí potíže.

10.4.1 Obecná charakteristika projevů

Připravený projev tohoto chlapce byl opravdu zdařilý a pečlivě připravený. Jeho délka byla téměř stejná jako délka projevu u dívky, která má výborný prospěch. Žák začíná svůj proslov stručným ohlédnutím. Vzpomíná na nástup do první třídy a na cestu prvním stupněm. Druhý stupeň pak originálně přirovnává k fotbalovému zápasu a vhodně užívá i výrazy a přirovnání (druhý stupeň = hřiště, třídní učitelka = rozhodčí a trenérka, spolužáci = družstvo apod.). Chlapec projev zakončuje povídáním o výběru střední školy a následně děkuje vyučujícím.

Pro svůj nepřipravený projev si chlapec vybral téma „Mé zájmy“. Hovořil o svém největším zájmu, kterým je fotbal. Z projevu je patrné, že tento sport tvoří nedílnou součást jeho života. Nejen, že chlapec fotbal hraje, ale navštěvuje i různé zápasy českých či světových týmů. Je velkým fotbalovým fanouškem a profesionální hráči ho velmi motivují. V projevu zmiňuje i velký úspěch našich fotbalistů z týmu SK Slavia Praha, kteří porazili fotbalisty týmu Sevilla FC.

10.4.2 Připravený projev

10.4.2.1 Fonetické aspekty

Chlapecova respirace během celého projevu byla správná, a to i přesto, že jeho mluvní tempo bylo poměrně rychlé. Pauzy spojené s respirací byly užívány správně. V projevu se ovšem vyskytují i pauzy, které chlapec vytváří většinou úmyslně. Pouze jedna pauza byla vytvořena z důvodu váhání, kdy si chlapec nemohl vzpomenout na to, jak daná pasáž pokračuje. V tomto okamžiku žák užil i hezitační zvuk („*již jsme věděli. co nás bude čekat (..) ee těžké učivo a také jiní učitelé.*“). Pauzy, které chlapec

vytvářel úmyslně, rozdělovaly projev do určitých úseků. Díky tomu působilo celé vyjadřování velmi příjemným dojmem.

Již jsem zmínila, že chlapcovo mluvní tempo bylo poměrně rychlé. Tento fakt ovšem neměl vliv na artikulaci a žák vyslovoval všechny hlásky opravdu pečlivě. V artikulaci samohlásek se nevyskytla žádná odchylka od spisovné normy. V případě souhlásek chlapec udělal pouze jednu chybu. Namísto slova „vezmou“ vyslovil „vemou“, a to v pasáži: „*zda nás na naši vysněnou školu vemou.*“.

10.4.2.2 Morfologie

Chlapec se v projevu nedopouští žádných chyb v deklinaci či konjugaci. Veškeré tvary jsou užity náležitě v souladu s pravidly.

10.4.2.3 Lexikum

Žák ve svém projevu užívá výrazy ze spisovné češtiny. Většina výrazů je neutrálních. Užívá i vhodné oslovení „*paní učitelky a páni učitelé*“, což svědčí o určité úctě. V celém projevu lze najít pouze tři slova, která nepatří do spisovné slovní zásoby. Výraz „*brnkačka*“ (užit v pasáži: „*v páté třídě jsme zjistili, že škola není až taková brnkačka.*“) patří do expresivních výrazů a vyjadřuje nějakou jednoduchou či snadnou úlohu. Žák dále užívá výraz ze sportovního odvětví/slangu – „*faul*“. V jeho projevu se objevuje i hovorový výraz, kterým označuje žáky devátého ročníku, a to v pasáži: „*ale pro nás, deváťáky, je to velmi významný rok.*“.

10.4.2.4 Syntaktické aspekty

Chlapcův projev začíná oslovením, ve kterém se obrací ke všem vyučujícím, kamarádům a spolužákům. Z hlediska stavby vět jednoznačně převládají souvětí. Věty jednoduché se v projevu vyskytují občasně. Žák také užil širokou škálu spojovacích výrazů, nejčastěji pak souřadící spojku „*a*“ či varianty vztažného zájmena „*který*“. Na začátku projevu užívá vhodnou alternaci zájmen „*který*“ a „*jenž*“ („*již nadešel rok dva tisíce devatenáct, který je pro většinu z vás rokem. jenž vám nic neříká*“). Dalšími spojovacími výrazy jsou: „*ale*“, „*co*“, „*že*“, „*jak*“, „*a nebo*“, „*jaké*“, „*a tak*“, „*zda*“, „*kam*“, „*ačkoliv*“. Je tedy patrné, že žák má bohatou slovní zásobu a vhodně volí rozmanité spojovací výrazy.

10.4.2.5 Neverbální komunikace

Již od začátku projevu chlapec navazoval s publikem, tedy se svými spolužáky, oční kontakt. Své pohledy rovnoměrně rozkládal mezi své spolužáky. Při pasáži adresované učitelům, svůj pohled zaměřil na přítomnou vyučující. Jeho gestikulace byla přiměřená, ovšem při pasáži, ve které přirovnával školní docházku k fotbalovému zápasu, začal gestikulovat mnohem výrazněji. Bylo patrné jeho zapálení pro tento sport.

10.4.3 Nepřipravený projev

10.4.3.1 Fonetické aspekty

Stejně jako v projevu připraveném bylo chlapcovo mluvní tempo značně rychlé. Ovšem v nepřipraveném projevu se již vyskytovaly odchylky od spisovné výslovnosti. Lze si tedy povšimnout toho, že na chlapcovu artikulaci nemá vliv jeho mluvní tempo, nýbrž ráz a připravenost komunikátu. Odchylky se například objevovaly v nadměrném prodloužení krátkých samohlásek („no:“, „a:“, „fa:kt“). Toto prodloužení nastávalo zejména z důvodu váhání. V případě slova „fa:kt“ se jednalo o zdůraznění dané informace. V oblasti samohlásek také docházelo ke krácení samohlásek dlouhých, např.: „vidim“, „snažim“, „čim“, „tim“, „fandim“. Tento jev se však nevyskytuje u všech slov, např. výrazy „zvolím“, „jezdím“, „zatím“ mají ponechánu svou běžnou výslovnost. Také u souhlásek si lze povšimnout několika odchylek. Žák například nedbale vyslovuje tvary slovesa „být“ („ste“, „sme“, „sem“). Žák také vyslovil sloveso „neotravujou“ s vloženým V, tedy jako „nevotravujou“. V jeho projevu se vyskytují dvě cizí slova, která užil v jedné větě, a to: „sešívány ted' zabodovali v meči ((*míněno matchi*)) se seviljou ((*míněno Sevillou*)).“. Obě cizí slova vyslovil správně. U názvu „Sevilla“ užil výslovnost /sevilja/, ovšem přípustná je i varianta /sevila/.

Respirace žáka byla správná, pauzy byly tvořeny logicky. Delší pauzy spojené s váháním se v projevu téměř nevyskytují. Byl zaznamenán pouze jeden výskyt této pauzy.

10.4.3.2 Morfologie

Zatímco v projevu připraveném se chlapec nedopustil žádné odchylky od deklinace či konjugace, v nepřipraveném projevu se dopouští mnoha odchylek od správné deklinace. Lze si tedy opět povšimnout, že chlapec velmi dobře rozlišuje to,

zda je komunikát soukromý či veřejný. Jistou roli také hraje připravenost a nepřipravenost komunikátu.

Chlapec se dopouští zejména chyb v deklinaci přídavných jmen. Objevují se i odchylky u jmen podstatných. Chyby se vyskytují v následujících pasážích:

- „*ono už asi v tom mém rozlučkovém projevu (.) ste si mohla všimnout, e že sem tam měl zmíněnej fotbal.*“ (namísto: „mém rozlučkovém projevu“ a „zmíněný fotbal“)
- „*jezdím třeba na různý zápasy.*“ (namísto „různé zápasy“)
- „*sme se tam s rodičema vydali poznávat e památky, a rovnou sme to spojili i s návštěvou fotbalovýho zápasu.*“ (namísto: „s rodiči“ a „fotbalového zápasu“)
- „*hlavně se i snažim mít ve škole dobrý známky*“ (namísto: „dobré známky“)
- „*no: ale momentálně sem motivovanej víc než kdy jindy.*“ (namísto: „motivovaný“)
- „*jak sešívanej ted' zabodovali v meči*“ (namísto: „sešívání“)
- „*to bylo prostě neskutečný vidět, že i náš tým může porazit ee světově proslulej tým.*“ (namísto: „neskutečné“ a „světově proslulý tým“)

V případě časování sloves se chlapec nedopouští chyb. Občasně užívá varianty, které ačkoliv jsou kodifikovány v jazykové příručce, mají spíše hovorový ráz („*hraju*“, „*sleduju*“, „*žiju*“).

10.4.3.3 Lexikum

Jak již bylo zmíněno, chlapec se dopouští odchylek například v deklinaci či ve spisovné výslovnosti. V celém projevu se však snaží užívat spisovnou slovní zásobu. Ovšem lze nalézt i několik odchylek. Žák například užívá terminologii spojenou s fotbalem. Samotný fotbal pak označuje jako „*fočus*“, což bychom mohli zařadit do sportovního slangu či do slangu mládeže. Fotbalový zápas označuje jakožto „*match*“, tedy slovem cizího původu. Jak je již mezi fotbalovými fanoušky ve zvyku, chlapec označuje hráče týmu SK Slavia Praha jako „*sešívanej*“ a hráče AC Sparta Praha jakožto „*rudé*“. Tyto názvy jsou odvozeny od dresů fotbalových hráčů. Dresy „*sešívanejích*“ jsou bíločervené a vypadají opravdu jako sešité ze dvou kusů látky. „*Historicky byly*

*dresy tradičně skutečně sešívané, dodnes existuje i jejich sešívaná varianta.*¹⁷⁷ Hráčům AC Sparta Praha se přezdívá „rudí“ dle jejich červené barvy dresů.

V projevu lze několikrát najít hovorové slovo „*fakt*“ a dále slovo expresivní „*hrozně*“ (a to v pasáži: „*já mám fočus teda fakt hrozně rád*“). Jelikož je tento výraz užit ve významu „nesmírně“, nese expresivní příznak. Chlapec užívá i výraz „*profi*“, což je vlastně zkrácená varianta od slova „profesionální“.

Během celého projevu chlapec užívá hezitační zvuky. Výplňková slova se téměř neobjevují. Byly nalezeny pouze výrazy „*tak*“ a „*prostě*“, ovšem vyskytují se velmi zřídka.

10.4.3.4 Syntaktické aspekty

V nepřipraveném komunikátu se věty jednoduché a souvětí objevovaly téměř ve stejném poměru. Škála použitých spojovacích výrazů již nebyla tak široká. Bylo tedy patrné, že při připraveném projevu, který si chlapec může dopředu promyslet, volí rozmanité spojovací výrazy. V jeho nepřipraveném projevu se nejčastěji objevovaly tyto spojky: souřadící „*a*“, souřadící „*ale*“ a podřadící spojka „*že*“. Dalšími spojovacími výrazy byly: „*když*“, „*tak*“, „*aby*“, „*jak*“.

10.4.3.5 Neverbální komunikace

Chlapec při projevu velmi živě gestikuloval, opět bylo patrné zapálení pro tento sport. Zejména pak, když hovořil o jeho zážitku z Anglie či o úspěšném zápasu Slavie proti Seville. V tyto momenty opravdu rozhazoval rukama kolem sebe. Oční kontakt se mnou navazoval po celou dobu projevu. Očima téměř neuhýbal.

¹⁷⁷ Slovník fotbalových fanoušků: tyhle výrazy určitě všechny neznáte [online], cit. [2019-07-05]. Dostupné z: <https://www.viralsvet.cz/slovník-fotbalovych-fanousku/>.

10.5 Chlapec s kázeňskými a prospěchovými potížemi

Tento žák je velice problémový. Při hodinách má velké problémy s udržením kázně. Chce stále něco komentovat (mnohdy nevhodně) a chce mezi svými spolužáky vynikat. Tuto výjimečnost si však vynucuje např. vulgarismy, bojkotováním autorit apod. Prospěchově je slabý ve všech předmětech. V pololetí propadl ze dvou předmětů. Domnívám se, že při vynaložení určité snahy ze strany žáka, by se jeho prospěch mohl rapidně zlepšit. Ovšem toto bojkotování všeho je jakousi součástí jeho image.

10.5.1 Obecná charakteristika projevů

V připraveném projevu měl žák opět potřebu vyjádřit jakousi revoltu proti základní škole. Uvedl, že je vlastně rád, že opouští základní školu. V další části projevu však dokázal ocenit i trpělivost a spravedlivost vyučujících. Dokázal také uznat, že byl problémovým žákem. Žák ovšem projev pronášel velmi nedbalým stylem, tudíž projev působil spíše nepřipraveně.

Jakožto téma nepřipraveného mluveného projevu si žák zvolil téma „Mé zájmy“. Popisoval své volnočasové aktivity se svými kamarády. Volný čas tráví na počítači či venku s kamarády, kde provádí aktivity zcela neadekvátní jeho věku. Pijí alkohol, kouří cigarety apod. Z jeho projevu je opět patrná naprosté ignorování autorit.

10.5.2 Připravený projev

10.5.2.1 Fonetické aspekty

Žák se nedopouští chyb v respiraci. Pauzy, které během projevu realizuje, vznikají z důvodu zaváhání či pokud chtěl žák dodat ještě informaci, kterou měl napsanou v proslovu, ale během řeči ji zapomněl (např.: „*i přes ty všechny problémy se k nám pořád chovali dobře. (..) a spravedlivě hlavně.*“). Při jeho přednesu bylo patrné, že žák sice klesnul hlasem za slovem „*dobře*“, ale hledal toto místo v napsaném projevu, jelikož věděl, že za tímto spojením ještě něco následovalo.

Při artikulaci se žák dopouští zejména chyb v krácení dlouhých samohlásek („*učitele*“, „*těším*“, „*cením*“, „*čím*“, „*tim*“). Dloužení krátké samohlásky nastává pouze v jednom případě, kterým je výraz zaváhání „*no:*“. Při artikulaci samohlásek se dopustil nedbalé výslovnosti pouze ve slově „*jsem*“, které vyslovil bez hlásky J.

10.5.2.2 Morfologie

Žák se dopouští chyb zejména v oblasti zájmen. Chybně například užívá tvary „*s náma*“ (namísto „*s námi*“) či „*ty spravedlnosti*“ (namísto „*té*“). V souvislosti se slovem kamarádi užívá nesprávného ukazovacího zájmena „*ty*“ (namísto „*ti*“), a to konkrétně ve spojení: „*kamarádi, ty mi budou chybět moc.*“. Nespisovný je také tvar v užitém spojení „*to bude o něčem jiným.*“ (namísto „*jiném*“). Ve spojení „*opouštíme tuhle školu.*“ žák použil hovorovou variantu zájmena. V oficiálním projevu by tedy raději měl užít variantu „*opouštíme tuto školu.*“.

V konjugaci se žák nedopouští chyb. Pouze v projevu užívá slovesné tvary „*přeju*“ a „*obdivuju*“. V projevu, který má být pronášen veřejně, bych se spíše přikláněla k variantám „*přeji*“ a „*obdivuji*“, ovšem jazyková příručka připouští oba tvary těchto sloves.

10.5.2.3 Lexikum

Žák užívá lexikum téměř správně, tedy volí zejména spisovné výrazy z neutrální vrstvy. Projev v některých pasážích působí nedbalým dojmem, což způsobuje žákova nedbalá výslovnost (krácení dlouhých samohlásek, výslovnost slovesa „*jsem*“ bez počátečního J). V projevu samozřejmě lze najít i odchylky od deklinace. Dále zde nalezneme hezitační zvuky, avšak nejsou zde hojně zastoupeny. Žák totiž mnohdy místo hezitačních zvuků použil pouze delší pauzy, které využil pro přemýšlení. V projevu také používá pár výplňkových výrazů, např. „*no*“, „*vlastně*“, „*jo*“.

Kromě spisovných výrazů chlapec občasně užívá výrazy, které narušují oficiálnost projevu. Jedná se například o hovorové výrazy typu: „*tuhle školu*“, „*co mě fakt baví.*“ (ve významu „*opravdu*“) či univerbizovaná spojení „*základka*“ (utvořeno od „*základní škola*“) či „*učňák*“ (odvozeno od „*střední odborné učiliště*“). Chlapec také užívá výraz „*strašně*“ v následujícím spojení: „*a strašně se už těším na ee na praxi.*“. V tomto kontextu má toto slovo expresivní příznak a Slovník současné češtiny uvádí, že v tomto případě vyjadřuje význam neobyčejné intenzity. Žák do projevu také zakomponoval slovo anglického původu, které se v současné době hojně užívá mezi mladistvými. Jedná se o výraz „*frendi*“ (od anglického „*friend*“ tedy přítel). Dalším výrazem, který chlapec použil, je „*psychárna*“ (konkrétně ve větě: „*<tak by asi některý z vás odvezli na psychárnu>.*“). Chlapec tento výraz užil ve významu „*psychiatrie*“, ovšem studenti takto nazývají i školní předmět nazvaný „*psychologie*“.

Slovník nespisovné češtiny například pro psychiatrii uvádí pouze výraz „psychina“ (stejně tak jako i pro studentské označení psychologie). Na základě praxe však mohu konstatovat, že jsem se u žáků setkala pouze s označením „psychárna“.

Pokud se zaměříme na oslovení v úvodu projevu, je určitě nevhodné oslovit autority stylem „učitele a učitelky“. Bylo by lepší zvolit oslovení „páni učitelé a paní učitelky“, aby z oslovení byla patrná úcta.

10.5.2.4 Syntaktické aspekty

Chlapec začíná projev oslovením. Ovšem nejprve se obrací ke svým přátelům a poté až k vyučujícím. Ty navíc oslovuje bez výrazů „páni“ a „paní“. Počet vět jednoduchých a souvětí je v jeho projevu velmi vyrovnaný. Nejčastějším spojovacím výrazem je podřadící spojka „že“, dále se hojně objevuje i souřadící spojka „a“. Další spojovací výrazy jsou: „co“, „ale“, „jakou“, „čemu“, „protože“, „tak“.

10.5.2.5 Neverbální komunikace

Ze začátku projevu měl žák palec jedné ruky zastrčený v kapse. V druhé ruce držel projev, který si pak odložil na desku první lavice. Po chvíli však začal výrazně gestikulovat rukama. Tato výrazná gestikulace se do projevu mnohdy nehodila. Oční kontakt udržoval se všemi spolužáky, avšak více se zaměřil na své dobré kamarády, kteří ho mnohdy podporují při výtržnostech. V úseku, ve kterém se obrací k učitelům, se očima zaměřil na vyučující, která byla přítomna ve třídě.

10.5.3 Nepřipravený projev

10.5.3.1 Fonetické aspekty

Také v případě nepřipraveného projevu byla chlapcova respirace správná. Pauzy opět vytvářel při zaváhání či při hledání správného výrazu. Nemohl si např. vzpomenout na slovo „kapuce“ ve větě: „někdy ty učitele jako řeší dost kraviny jo: (..) třeba že si na chodbě nasadí někdo tu (..) no (..) kapucu.“. V této větě si lze povšimnout třech pauz. První nastává tehdy, když žák hledá vhodný příklad. Další pauzy se vyskytují v momentu, kdy si žák nemůže vzpomenout na vhodný výraz.

Z hlediska artikulace se chlapec dopouští zejména chyb ve výslovnosti samohlásek. Nadměrné dloužení u slov „te:da“, „a:le“, „no:“, „jo:“ či krácení dlouhých samohlásek ve slovech „zamlouvaji“, „trávím“, „neni“, „řikám“, „učitele“.

Nedbalá výslovnost se vyskytuje u výrazu „jsou“, který vyslovil bez počátečního J. Další chybu lze spatřit ve slově „*voheň*“. Žák před slovo „*oheň*“ vložil protetické V.

10.5.3.2 Morfologie

V deklinaci se objevují odchylky v oblasti přídavných jmen, zájmen a podstatných jmen. Žák užívá výraz „*jediný*“ (namísto „*jediné*“), dále „*možný*“ ve větě: „*tohle prostě není možný.*“ (namísto „*možné*“), „*nějaký songy*“ (namísto „*nějaké*“) či „*takový zájmy*“ (namísto „*takové*“). Pokud si rozebereme následující část vyjádření: „*někdy ty učitele jako řeší dost kravinu jo: (..) třeba že si na chodbě nasadí někdo tu (..) no (..) tu (..) kapucu.*“, nalezneme zde tři chyby. Žák užívá „*ty učitele*“ (namísto „*ti učitelé*“). Dochází tedy k nesprávnému užití ukazovacího zájmena a navíc i k užití nesprávného tvaru podstatného jména. V tomto případě se však spíše jedná o nedbalou výslovnost. Chlapec dále užívá špatné skloňování ve slově „*kapuce*“. Správně by měl užít tvar „*kapuci*“. Domnívám se, že tato chyba vznikla na základě analogie. Když žáci mluví o této části oděvu, užívají jako základní tvar slova „*kapuca*“. Poté tedy slovo skloňují analogicky dle vzoru žena.

V konjugaci se objevují dvě chyby v koncovech sloves. Jedná se o výrazy „*přijdem*“ a „*píšem*“ ve větě: „*no: a večer, když přijdem domu, tak i píšem ee po netu. paříme hry (..) a tak.*“. Ve slovesech tedy zcela chybí zakončení na samohlásku E.

10.5.3.3 Lexikum

V projevu tohoto žáka se vyskytuje mnoho odchylek od spisovných výrazů. Opět zde můžeme najít nesprávnou deklinaci či nedbalou/nespisovnou výslovnost. Dále se zde také objevují hezitační zvuky a výplňové výrazy (nejčastěji pak „*no*“, dále například „*jako*“, „*teda*“ a „*prostě*“). V projevu se také objevuje tato pasáž: „*třeba že si na chodbě nasadí někdo tu (..) no (..) tu (..) kapucu.*“. Zde si lze povšimnout toho, že chlapec využívá ukazovací zájmena místo termínu, na který si nemůže vzpomenout. Po chvíli si však vzpomene a slovo vhodně doplní. Tento jev se hojně objevoval v projevech dívky, která pochází z nevyhovujícího sociálního prostředí.

Chlapec například užívá i vulgarismy a slova s expresivním příznakem. V úseku „*se třeba jako označujeme do různých těch <píčovinek>.*“ žák používá vulgarismus „*píčovinky*“, což znamená něco jako hloupost či nesmysl. Při vyjadřování např. o přestávkách žáci často užívali slova „*píčovina*“ a „*píčovinka*“. Těmito slovy

odlišují, zda se jedná o něco závažnějšího či o něco nepodstatného. O přestávkách jsem tedy například zaslechla: „*ty vole, tys ale udělal píčovinu při tom testu, jak si opisoval.*“. Žáci tak chtěli vyjádřit to, že jejich spolužák udělal chybu, která pro něj měla vážné následky. Výraz „píčovinka“ byl například v tomto projevu užit v souvislosti s obrázkem či videem na sociální síti Facebook. Další expresivní výrazy se objevují například v těchto spojeních: „*někdy ty učitele jako řeší dost kravinu jo:*“, „*tak už prostě řvou.*“. Do expresivních výrazů, které nyní hojně užívá mládež, a tudíž by se daly zařadit do jakéhosi slangu mládeže, patří: „*cíčko*“ (ve významu „cigareta“) a „*pivson*“ (ve významu pivo a užit v pasáži: „*nebo někdo sežene někde jednoho pivsona třeba.*“) či výraz „*bonznout*“, který žák použil v této části: „*no jako nebonznete to na mě třeba učitelům nebo rodičům ne?*“. Slovo „bonzovat“ však patří i do slangu studentského. Ve škole se často užívá tohoto výrazu či slova „bonzák“ (tedy označení pro někoho, kdo donáší a žaluje). Dalším slangovým spojením je výraz „*paříme hry*“. Dle Slovníku současné češtiny patří toto spojení, které je užit ve významu „hrát hry na počítači“, do slangu. Konkrétně pak do odvětví výpočetní techniky. Ovšem v současné době je hojně využíváno mnoha uživateli jazyka. Pokud bychom slovo „pařit“ užili ve významu „bavit se a pít alkohol“, zařadilo by se do expresivních vyjádření obecné češtiny. Obecněčeské vyjádření je například i slovo „*fajn*“.

Chlapec ve svém projevu také užívá slova cizího původu. Je patrné, že označení pro kamarády („*frendi*“) užívá chlapec poměrně často, jelikož se vyskytlo i v projevu připraveném. Tam se však ihned opravil na českou podobu slova. Dále užívá zkrácené podoby slov cizího původu – např.: „*když přijdem domu, tak i píšem ee po netu.*“ (namísto „internetu“), „*ted' teda koukám, že je tam i komp*“ (od anglického slova „computer“), či užívá zkrácený výraz pro sociální síť Facebook („*na fejsu se třeba jako označujeme do různých těch <píčovinek>*“). Další spojení, které lze v projevu najít a které obsahuje slovo cizího původu, je: „*a máme to prostě tak nějak všechno v čilu ((míněno chillu)).*“. Žáci tento výraz překládají stylem „*a jsme prostě v klidu*“ nebo „*a máme to všechno na háku*“. V projevu žák používá i cizí zkratky, v dnešní době velice oblíbené. Jsou jimi: OMG = Oh my God (tedy „Ó můj bože“) a WTF = What the fuck (v češtině: „Co to sakra je?“). Jedná se o zkratky anglického původu, v současné době jsou užívány nejen žáky na základních/středních či vysokých školách, ale i mnoha dospělými.

10.5.3.4 Syntaktické aspekty

Zatímco v připraveném projevu byl počet vět jednoduchých a souvětí téměř vyrovnaný, v projevu nepřipraveném jednoznačně převládají věty jednoduché. Chlapec pak často používá souřadící spojky „a“, „nebo“. Dalšími spojovacími výrazy jsou: „že“, „když“, „tak“, „ale“.

10.5.3.5 Neverbální komunikace

Během projevu měl chlapec ruce buď v kapsách, anebo si hrál s prsty pod lavicí. Výjimku tvořila situace, kdy se rozčiloval nad chováním učitelů. V tu chvíli začal velmi živě gestikulovat a rukama rozhazoval na všechny strany. Chlapec si zřejmě neuvědomoval, že ve svém připraveném projevu hovořil o tom, jak oceňuje spravedlivost učitelů, ovšem nyní ho pobuřuje, když ho učitelé pokárají za to, že si nasadí kapuci na hlavu. Sám si však již nepřipouští, že kapucí na hlavě se dopouští projevu neslušného chování. Při projevu se mnou chlapec hojně navazoval oční kontakt. Pohledem uhnul pouze občasně.

10.6 Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií

Chlapec má diagnostikovanou dyslexii a dysgraffii. Při jazykových hodinách je celkem rezignovaný, málo spolupracuje, a to i při úkolech, kdy nemusí nic číst či psát (např. při skupinové práci). V ostatních předmětech jsou s ním učitelé spokojeni. Vyniká zejména ve fyzice. Na vysvědčení měl nejhorší známku čtyřku, a to právě z českého jazyka. Na prvním stupni docházel na logopedii kvůli ráčkování. Dodnes je v jeho mluvě znát, že výslovnost písmena R mu činí problémy.

10.6.1 Obecná charakteristika projevů

Připravený projev byl opravdu krátký. Chlapec opět nevykázal žádnou snahu, a to i přesto, že projev byl známkováný. Nedostačující délku projevu jsem nejprve přisuzovala i tomu, že chlapec trpí dysgrafií a nechtěl psát rozsáhlé texty. Ovšem projev si mohli připravit doma, a žák ho tak mohl napsat i na počítači. Ačkoliv měl možnost si projev připravit a zkusit si jeho přednes, projev spíše působil dojmem nepřípraveným.

Pro nepřípravený projev si žák zvolil téma „Filmy a seriály“. Výběr tématu zdůvodnil tím, že se na nic nemusí soustředit a může se pouze dívat, poslouchat a bavit se. Zde si můžeme povšimnout toho, že žák s poruchami učení, které ovlivňují čtení a psaní, spíše preferuje aktivity, které jsou audiovizuálního charakteru. Nepřípravený projev byl delší než ten připravený, což přisuzuji i tomu, že chlapec měl možnost bavit se o něčem, co ho opravdu zajímá a co dělá ve svém volném čase.

10.6.2 Připravený projev

10.6.2.1 Fonetické aspekty

Při projevu chlapec správně dýchal. Nadechoval se vždy, když věta končila či když se ve větě vyskytovala čárka. V jeho projevu bylo několik pauz, které však nesouvisely s respirací, nýbrž s určitým zaváháním. Dvě pauzy se objevují tehdy, když chlapec opravoval užití výrazy na výrazy vhodnější. Třetí pauza se vyskytuje v okamžiku, kdy chlapec nevěděl, jak projev dále navázat.

Při artikulaci má chlapec problémy s písmenem R. Jak již bylo zmíněno výše, s touto vadou docházel na prvním stupni k logopedce. Ovšem stále je slyšitelná špatná výslovnost. Svou vadu si uvědomuje, a v připraveném projevu se snažil písmenu R vyhýbat. Při proslovu ho použil pouze dvakrát. S výslovností dalších souhlásek

problémy nemá. Nedbalé výslovnosti v oblasti souhlásek se dopustil pouze u slova „jsem“, ve kterém nevyslovil hlásku J. U samohlásek pak došlo k nadměrnému dlužení krátkých samohlásek a ke krácení samohlásek dlouhých. Dloužení se vyskytlo u spojky „a“. Tento jev připisují jistému zaváhání v projevu. Krácení samohlásek pak nastalo ve slově „pánové“ (vysloveno jako „*pánove*“) a ve slově „nevím“ (vysloveno jako „*nevim*“).

10.6.2.2 Morfologie

Žák se nedopouští odchylek od správné deklinace. V případě konjugace se vyskytuje jediná odchylka, a to ve slovesném tvaru „bych“. Žák v jednom případě užije tvar „*bysem*“, v další větě však použije správný tvar.

10.6.2.3 Lexikum

Během chlapcova proslovu se několikrát objeví hezitační zvuky. V projevu tohoto žáka se dále objevují prvky, které by se v oficiálním komunikátu objevovat neměly. Jedná se například o nedbalou výslovnost či nesprávně užitý slovesný tvar „*bysem*“. Z hlediska spisovné a nespisovné slovní zásoby lze říci, že chlapec jednou použil hovorový výraz „*fakt*“ či univverbizovaný výraz „*základka*“, který je utvořen z dvouslovného pojmenování „základní škola“. Dále se v projevu třikrát objevilo obecněčeské slovo „*fajn*“. Z obecné češtiny užil také slovo „*kámoš*“ ve spojení „*eee měl sem tu i fajn kámoše*“ Lze si povšimnout, že v případě těchto dvou slov „*kámoš*“ a „*základka*“ se chlapec opravil na spisovnou, tedy na oficiálnější podobu těchto výrazů. To svědčí o tom, že chlapec je schopen opravit nesprávné vyjádření tehdy, uvědomuje-li si chybu, kterou udělal.

10.6.2.4 Syntaktické aspekty

Chlapec začíná projev oslovením. V oslovení nezmiňuje vyučující ani spolužáky. Zvolil velmi obecné oslovení („*vážené dámy a pánove*“). Jeho projev byl opravdu velmi krátký a z hlediska větné stavby v něm převažují věty jednoduché. Nejčastěji se zde objevuje souřadící spojka „*a*“. Dále zde také nalezneme podřadící spojku „*že*“ či vztažné zájmeno „*co*“.

10.6.2.5 Neverbální komunikace

I přesto, že chlapcův projev byl extrémně krátký, před třídu si přinesl papír s napsaným projevem. Gestikuloval tedy pouze jednou rukou, avšak velmi živě. Oční

kontakt se snažil udržovat se všemi posluchači stejně, ovšem často svůj pohled zaměřoval ke katedře, u které jsem stála.

10.6.3 Nepřipravený projev

10.6.3.1 Fonetické aspekty

Při projevu se chlapec snažil dýchat správně, ovšem zvolil velmi rychlé tempo řeči, a na konci některých slov bylo slyšet, že mu tzv. dochází dech. Domnívám se, že chlapec mluvil takto rychle proto, že téma „Filmy a seriály“ je mu velmi blízké, a snažil se tedy říci co nejvíce informací najednou. Nesprávná respirace se však neprojevila nelogickými pauzami, takže chlapec vždy slova dokončoval, a nadechl se až po jejich vyslovení. Pokud se v projevu objevovaly pauzy, jednalo se většinou o chvíle váhání či promýšlení správné formulace myšlenek.

Jak jsem již zmínila, chlapec má problémy s artikulací hlásky R. V připraveném mluveném projevu bylo patrné, že záměrně volil slova, kde se R nevyskytuje (v projevu byla pouze dvě slova s touto hláskou). V jeho nepřipraveném projevu lze vidět, že neměl čas promýšlet, která slova tuto hlásku obsahují či nikoliv. Frekvence slov obsahujících souhlásku R je tedy daleko vyšší než v projevu připraveném.

Chlapec se v artikulaci opět dopustil krácení a dloužení samohlásek. Dloužení krátkých samohlásek opět nastalo v případě určitého zaváhání či při hledání správných slov, např. „no:“ (celkem šestkrát) nebo „ta:k“. Ovšem žák prodloužil i samohlásku dlouhou ve slově „dá:“. Krácení dlouhých samohlásek se objevovalo hojněji než v jeho připraveném projevu („nemusim“, „pustim“, „trpim“, „dávaji“, „musim“, „bavim“). Vždy došlo ke změně ě na I. V jednom případě žák užil tvar „zalízt“ namísto „zalézt“.

Žák ve svém projevu užívá i cizí názvy filmů, seriálů či terminologii spojenou s virtuálním prostředím (online). Tato cizí slova jsou vždy vyslovena správně.

10.6.3.2 Morfologie

Chlapec používá konjugaci správně. Tentokrát nepochybil ani ve slovesném tvaru „bych“. V projevu se objevuje pouze jediná odchylka od deklinace. Chlapec používá výraz „nějakej ten seriálek“ namísto „nějaký“ (dle vzoru mladý).

10.6.3.3 Lexikum

Chlapec se v projevu dopouští odchylek od spisovné češtiny. Ačkoliv je konjugace zcela správně a v deklinaci se objevuje pouze jedna odchylka, velmi rušivým dojmem však působí chlapcova nedbalá výslovnost (krácení dlouhých samohlásek). V projevu se také objevují hezitační zvuky a výplňková slova („no“, „jako“, „prostě“, „tak“, „jo“). Celý komunikát pak obsahuje například výrazy hovorové: „moc“, „máma“, „kluci“ a ve spojení „protože se u toho dá: (...) dobře vypnout. a nemusím se soustředit na nic.“ se vyskytuje slovo „vypnout“, které je užito ve významu „přestat něco vnímat“, a je zařazeno do hovorové češtiny jakožto slovo s přeneseným významem. Dále zde nalezneme výrazy obecněčeské („fajn“, „holt“) či výrazy expresivní („seriálek“ a „výbuchy smíchu“). Chlapec například v projevu použil spojení „špunty do uší“ v následující pasáži: „takže si pak musím zalízt no: ke kompu, dát si špunty do uší a dívám se eee na onlajn ((miněno online)) vysílání.“. Již z kontextu je jasné, že si chlapec nedal do uší klasické špunty, jelikož by při sledování seriálu nic neslyšel. V současné době se výraz „špunty“ užívá v přeneseném metaforickém významu pro sluchátka, která se dávají přímo do zvukovodů a svým tvarem připomínají klasické špunty do uší.

V jedné pasáži, když si chlapec nemůže vzpomenout na název televizního programu, jsou (stejně jako u některých předešlých projevů) užita ukazovací zájmena společně s výplňkovými slovy. Konkrétně se jedná o tento úsek: „a ještě v tu samou dobu dávají na tom no: na tom prima kůl ((miněno Cool)) simsny.“.

Žák užívá mnoho slov cizího původu, zejména také proto, že vyjmenovává jednotlivé filmy a seriály, které nesou původní anglické názvy. Ve svém projevu tedy používá slova, která se češtině nepřizpůsobují, např. názvy filmů „Avengers“, „Thor“, „Hulk“, „Captain America“, název seriálu „Futurama“ či výraz spojený s virtuálním prostředím internetu „online“. Také název českého televizního programu „Prima Cool“ obsahuje anglický výraz „cool“. V projevu se však objevují i slova cizího původu, která se částečně přizpůsobila českému deklinačnímu systému, např. název seriálu „Simpsonovi“, který nese českou koncovku –ovi, či výraz „marvelovky“ (což je označení pro filmy z filmové dílny Marvel). Stejně jako někteří žáci, jejichž projevy byly též analyzovány, užívá i tento chlapec výraz „komp“ (z anglického slova „computer“). V komunikátu se také objevuje zkratka anglického původu. Doposud jsme

se v projevech setkali se zkratkami OMG a WTF. Nyní se setkáváme s další zkratkou, kterou je LOL (od anglického spojení laughing out loud) a která znamená „smát se nahlas“.

10.6.3.4 Syntaktické aspekty

V nepřipraveném projevu tohoto žáka převažují věty jednoduché nad počtem souvětí. Nejčastější spojkou je zde souřadící spojka „a“. Dále se zde také vyskytují podřadící spojky „protože“ a „že“. Chlapec ve svém projevu uvádí i výčet filmů, které má rád. Členy tohoto výčtu spojil asyndeticky, pouze chlapcův dodatek „a ta:k“ obsahuje spojkou „a“.

10.6.3.5 Neverbální komunikace

Chlapec při projevu užíval výraznou gestikulaci, ne však přehnanou. Gesta správně doplňovala jeho projev. Při výčtu filmů si chlapec počítal na prstech. Oční kontakt udržoval po celou dobu mluvení.

11 Shrnutí prvků v projevech

V této části se opět zaměříme na oblast fonetiky, morfologie, lexika, syntaxe a neverbální komunikace. Shrňme si tedy jednotlivé prvky, které se v projevech objevovaly.

11.1 Připravené projevy

11.1.1 Fonetické aspekty

Respirace a s ní spojené pauzy byly u všech žáků správné. Zrychlené dýchání a častější nádechy jsme mohli pozorovat pouze u dívky, která pochází z nevyhovujícího sociálního prostředí. Ta byla při projevu značně nervózní a projevovala se u ní tréma. Zrychlené dýchání tedy bylo spojeno s její nervozitou. V projevech se také objevovaly delší pauzy, které jsou označeny tečkami v závorkách. Dle délky pauzy je užitá jedna až tři tečky. Tyto pauzy se vyskytovaly v projevech všech žáků. Většinou byly realizovány z důvodu váhání či hledání správného výrazu. Pouze u dívky s výborným prospěchem a u chlapce s vyznamenáním se objevovaly delší pauzy, které však byly záměrné. Tito žáci měli celou kompozici projevu značně promyšlenou a těmito pauzami dělili projev na určité celky. Díky tomu působily oba proslovy velmi příjemným dojmem a pro diváky byly přehledné a srozumitelné.

Pokud se zaměříme na ortoepii, zjistíme, že zcela bezchybně aplikovala ortoepické zásady dívka s výborným prospěchem. V jejím projevu se neobjevuje žádná odchylka a všechna slova jsou pečlivě vyslovována. Také chlapec s vyznamenáním vyslovoval velmi pečlivě, dopustil se pouze jedné odchylky, a to u slovesa „vezmou“, kde nevyslovil písmeno Z. Ostatní žáci se často dopouštěli krácení dlouhých samohlásek a dloužení samohlásek krátkých. Dloužení se často objevovala v případech, kdy žáci váhali, jak v projevu pokračovat dále (například u spojky „a“ či u výplňkového slova „no“). Dívka s prospěchovými a kázeňskými problémy například dlouží samohlásku ve slovech „*dl:ouho*“ a „*dlo:uhá*“, čímž chce zdůraznit určitý časový úsek. Krácení samohlásek se vyskytuje zejména z důvodu nedbalé výslovnosti, a to např. u slov: „*nevim*“, „*těším*“, „*cenim*“, „*vidim*“, „*musim*“, „*neni*“, „*vim*“, „*zdravim*“, „*nevrátim*“, „*čim*“, „*tim*“, „*pani učitelky*“, „*pánove*“. Některá slova se vyskytují i ve více projevech. Lze si povšimnout, že se tyto odchylky objevují zejména u sloves. Při artikulaci souhlásek docházelo zejména k nedbalé výslovnosti

tvary sloves „být“, které byly vyslovovány bez počátečního J („sem“, „sme“, „ste“). Ve dvou proslovech se vyskytovalo slovo „říct“, které žáci vyslovili bez koncového T. Vadou řeči trpěl pouze jeden žák, a to chlapec s dyslexií a dysgrafií (špatná výslovnost hlásky R).

11.1.2 Morfologie

Žáci se ve svých připravených projevech dopouštěli minima chyb. Žádnou chybu pak neudělala dívka s výborným prospěchem a chlapec s vyznamenáním. Žáci se pak dopouštěli zejména odchylek v deklinaci přídavných jmen. Ovšem chyby se vyskytovaly i u jmen podstatných a u zájmen. V konjugaci se pak vyskytovala pouze jedna chyba, která byla společná pro dva projevy – slovesný tvar „bych“ byl užit i ve tvaru „bysem“.

11.1.3 Lexikum

Z hlediska lexika se žáci snaží užívat převážně spisovná slova a neutrální výrazy. U všech žáků se však vyskytují například expresivní slova či výrazy hovorové a obecněčeské. Do některých projevů tato slova zcela zapadají a celé vyjádření vhodně dokreslují, např.:

- Pokud bylo v projevu dívky s výborným prospěchem užito deminutivum „oříšek“ ve spojení „tvrdý oříšek“ či hovorové slovo „parta“.
- Pokud bylo v projevu chlapce s vyznamenáním užito expresivního výrazu „brnkačka“, slangového výrazu „faul“ či označení „deváťáci“.

Jakožto nevhodná slova pro oficiální projevy hodnotím například hovorové výrazy „fakt“, „základka“, „učňák“, „super“ či „hrotit“. Dále se v proslovech vyskytovaly i výrazy z obecné češtiny: „fajn“, „kámoš“ a výrazy expresivní: „strašně“, „sranda“, „trable“. Jako naprosto nevhodné se jeví i výrazy, které ve svém projevu použil žák s kázeňskými a prospěchovými problémy. Jedná se o výrazy „psychárna“ (označení pro psychiatrii) a „frendi“ (odvozené od anglického „friends“ = kamarádi).

V některých proslovech se objevovala i výplňková slova (chlapec a dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy a dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí). Hezitační zvuky lze nalézt ve všech projevech. Výskyt těchto zvuků byl vždy závislý na míře připravenosti daného projevu a na komunikačních schopnostech daného žáka. Například v projevu dívky s výborným prospěchem lze nalézt pouze sedm

hezitačních zvuků. Pokud se však zaměříme na projev dívky s kázeňskými a prospěchovými problémy, který je o polovinu kratší, nalezneme zde mnohem více hezitačních zvuků.

11.1.4 Syntaktické aspekty

Naprostou převahu souvětí nad počtem vět jednoduchých jsme mohli zaznamenat v projevu chlapce s vyznamenáním a u dívky s výborným prospěchem. Tito dva žáci používali opravdu dlouhá a promyšlená souvětí. Souvětí také převažovala v projevu dívky z nevyhovujícího sociálního prostředí. Naopak u problémové dívky a u chlapce s dyslexií a dysgrafií převažovaly v prosloveh věty jednoduché. Chlapec, který má potíže s kázní a prospěchem užil téměř stejný počet vět jednoduchých a souvětí.

Jestliže se zaměříme na užité spojovací výrazy, zjistíme, že žáci s oblibou používají souřadící spojku „a“. Nejširší škálu spojovacích výrazů jsme mohli nalézt u chlapce s vyznamenáním a u dívky s výborným prospěchem. Rozmanitost spojovacích výrazů, které užívají, svědčí o jejich bohaté slovní zásobě. Při dotazování vyučující českého jazyka jsem zjistila, že tito žáci mají velmi rádi četbu knih. Domnívám se tedy, že četba má zásadní vliv na jejich slovní zásobu. U všech žáků se také často objevovala podřadící spojka „že“. Nejméně spojovacích výrazů pak užil chlapec s dyslexií a dysgrafií, což je ovlivněno i krátkým rozsahem jeho projevu a převládajícím počtem vět jednoduchých.

11.1.5 Neverbální komunikace

Neverbální komunikace byla u žáků velmi rozmanitá a bylo patrné, že se v ní odráží osobní charakteristiky žáků. U dívky s výborným prospěchem a u žáka s vyznamenáním byla patrná jejich vyrovnanost a nulová nervozita. Jejich gestikulace byla přiměřená, oční kontakt navazovali se všemi a snažili se ho rovnoměrně rozdělovat mezi své spolužáky. U chlapce pak byla gestikulace výraznější v okamžiku, když se zmínil o fotbale (přirovnání školní docházky k fotbalovému zápasu). V této chvíli bylo patrné jeho zapálení pro daný sport.

U problémových žáků byla znatelná jejich neúcta a jakýsi nezájem. Dívka například měla po celou dobu projevu ruku v kapse a se spolužáky, jakožto se svým publikem, nenavazovala oční kontakt. Hleděla buď do papíru, kde měla napsaný

proslov, či do země. Chlapec měl zpočátku palec zastrčený v kapse, poté však najednou začal výrazně gestikulovat. Jeho gestikulace byla opravdu nepřiměřená. Ačkoliv se snažil navazovat oční kontakt se všemi, bylo patrné, že nejvíce se pohledem zaměřuje na své kamarády, kteří ho podporují ve výtržnostech.

V případě dívky z nevyhovujícího sociálního prostředí jsme mohli zaznamenat, jak ji svazuje tréma a nervozita. Ovšem i její nízké sebevědomí hraje v celém procesu významnou roli. Dívka se při projevu vůbec nehýbala, v jedné ruce držela papír s napsaným projevem, druhou ruku měla připaženou u těla. Oční kontakt navazovala hlavně s vyučující, bylo patrné její upínání se k autoritám. Pokud byla vyzvána, aby navázala oční kontakt i se spolužáky, bylo zcela zřejmé, že dívka nechce. Také chlapec s dyslexií a dysgrafií při svém proslovu navazoval minimální oční kontakt se svými spolužáky (avšak byla patrná větší snaha než v případě dívky). Jeho gestikulace však byla velmi živá, ale ne přehnaná.

11.2 Nepřipravené projevy

11.2.1 Fonetické aspekty

Respirace byla u všech žáků správná, stejně tak i pauzy spojené s respirací. Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí nebyla při nepřipraveném projevu nervózní, její dýchání tedy bylo klidné a v projevu se vyskytovalo méně pauz spojených s respirací. To, že dívka nebyla nervózní, přisuzuji tomu, že řeč nepronášela před celou třídou, ale pouze přede mnou. U chlapce s dyslexií a dysgrafií se občasně vyskytly mírné obtíže s respirací, ovšem neměly vliv na správnost realizovaných pauz. Chlapec při tomto projevu měl opravdu rychlé mluvní tempo, což přisuzuji i tomu, že hovořil o tématu, které mu je velmi blízké. V souvislosti s jeho mluvním tempem se zhoršovala i jeho práce s dechem a na konci některých slov mu již tzv. docházel dech. Delší pauzy jsou i v nepřipravených projevech značeny jednou až třemi tečkami v závorkách. Tyto pauzy byly realizovány všemi žáky, a to zejména z důvodu přemýšlení, váhání či rozmýšlení nad správnou formulací věty / slova.

Pokud se zaměříme na ortoepii, odchylky od spisovné výslovnosti najdeme nyní ve všech projevech. Lze si tedy povšimnout toho, že například dívka s výborným prospěchem či chlapec s vyznamenáním opravdu rozlišovali mezi projevem oficiálním a neoficiálním. Opět se objevuje krácení dlouhých samohlásek a dloužení samohlásek

krátkých. Krácení se objevuje například u slov: „*maji*“, „*dávaji*“, „*neni*“, „*nemusim*“, „*trávim*“, „*neučim*“, „*vidim*“, „*nevim*“, „*vim*“, „*musim*“, „*snažim*“, „*fandim*“, „*zamlouvaji*“, „*řikám*“, „*pustim*“, „*trpim*“, „*bavim*“, „*něčim*“, „*tim*“, „*čim*“, „*učitele*“. Mnohá slova nalezneme i ve více projevech. Je tedy patrné, že žáci nejčastěji používají nedbalou výslovnost u sloves, dále také u některých zájmen či u podstatných jmen. Ovšem slovesa převládají. Dloužení pak můžeme nalézt u těchto výrazů: „*jo:*“, „*ta:k*“, „*ty:*“, „*no:*“, „*ne:*“, „*a:le*“ / „*ale:*“, „*a:*“, „*možná:*“, „*fa:kt*“, „*te:da*“. Dloužení krátkých samohlásek vznikalo zejména ve chvílích, kdy žáci nevěděli, jak se správně vyjádřit a touto delší výslovností získávali čas pro rozmyšlení dané formulace. Pouze u slova „*fa:kt*“ tato výslovnost sloužila pro zdůraznění. V souhláskách se nejčastěji objevovaly chyby u tvarů slovesa „být“. Žáci tedy vyslovovali tvary bez počátečního J („*sem*“, „*sme*“, „*sou*“, „*ste*“). V projevech se také objevovalo například protetické V ve slově „*voheň*“. Žák také vložil V do slova „*nevotravujou*“. Cizí slova, která se v projevech vyskytovala, byla vždy vyslovena zcela správně.

11.2.2 Morfologie

Při morfologické analýze komunikátů jsme si mohli povšimnout, že se v projevech nepřipravených vyskytuje mnohem více odchylek od správné deklinace, než tomu bylo v projevech připravených. Žáci se dopouští zejména chyb v oblasti přídavných jmen tvrdých. Dále pak chybují i v zájmenech a v podstatných jménech. V projevech pak byly nalezeny chyby stejného charakteru:

- U přídavných jmen tvrdých žáci téměř nepoužívají zakončení –É, nýbrž –Ý: „*dlouhý procházky*“, „*jinýho města*“, „*různý památky*“, „*blbý známky*“, „*v rozlučkových projevu*“, „*různý zápasy*“, „*dobrý známky*“ atd. Tato odchylka se objevuje například i u zájmen ukazovacích: „*tý katedrály*“.
- U přídavných jmen tvrdých žáci téměř nepoužívají zakončení –Ý, nýbrž –EJ: „*proslulej tým*“, „*motivovanej*“, „*zmíněnej*“, „*krásnej*“.
- Někteří žáci mají problémy respektovat životnost u podstatných jmen rodu mužského. Užívají pak koncovky, které se shodují s neživotnými podstatnými jmény, např.: „*i když třeba naši králíci i potkan jsou neskutečně ochočený*“ (namísto „ochočení“), „*někdy ty učitele jako řeší dost kraviny jo:*“ (namísto „ti učitelé“).

- Někteří žáci také užívají nesprávné koncovky u výrazů vztahujících se k podstatným jménům rodu středního, např.: „*ty témata*“ (namísto „*ta témata*“), „*barevný skla*“ (namísto „*barevná skla*“).

Konjugaci užívají žáci správně. Občas se pouze vyskytují varianty hovorového rázu zakončené na -U: „*miluju*“, „*sleduju*“, „*žiju*“. Ovšem tyto varianty jsou kodifikované v jazykové příručce stejně jako ty, u kterých se vyskytuje zakončení na -I.

11.2.3 Lexikum

V nepřipravených projevech se vyskytovalo mnoho výrazů z obecné a hovorové češtiny, dále mnoho výrazů expresivních či slangových. Z nepřipravených projevů pak zejména vynikal ten, co vytvořila dívka s výborným prospěchem. Během své mluvy užívala zejména spisovné výrazy. Užila pouze jedno obecněčeské slovo „*fajn*“ a hovorovou variantu zájmena „*tohle*“. Dalším skvělým komunikátem byl také projev chlapce s vyznamenáním. Ten ve svém projevu užívá slangové výrazy týkající se fotbalu. Dále pak používá jedno hovorové slovo („*fakt*“) a výraz s expresivním příznakem („*hrozně*“). V ostatních projevech se pak vyskytuje mnoho výrazů, které nepatří do spisovné češtiny. Z hovorové češtiny: „*super*“, „*boží*“, „*moc*“, „*máma*“, „*kluci*“, „*vypnout*“, z obecné češtiny: „*fajn*“, „*holt*“, „*furt*“, „*žrout*“. Nalezneme zde i expresivní výrazy: „*kraviny*“, „*řvát*“, „*bonznout*“, „*cíčko*“, „*pivson*“, „*seriálek*“, „*výbuchy smíchu*“, „*žrout*“. Z vulgarismů pak nalézáme v projevu chlapce s kázeňskými a prospěchovými problémy výraz „*píčovinky*“. Ovšem za slova vulgární lze považovat i již uvedený výraz „*kraviny*“ a dále pak výrazy, které užila problémová dívka („*blbý známky*“ a „*prča*“).

Pokud se zaměříme na výplňková slova, zjistíme, že se téměř nevyskytují u dívky s výborným prospěchem a u chlapce s vyznamenáním. Nalezeny byly pouze zřídka (např.: „*no*“, „*vlastně*“, „*tak*“, „*prostě*“). Tito žáci měli opravdu bohatou slovní zásobu, tudíž i jejich nepřipravené projevy byly kvalitně koncipovány, a výplňkové výrazy se v nich téměř nevyskytovaly. Opravdu velké množství výplňkových výrazů užívá dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí (zejména pak „*jako*“ a „*jakoby*“, dále také „*no*“, „*jo*“, „*tak*“, „*prostě*“). I u ostatních žáků se vyskytovalo značné množství výplňkových slov. Převládá výraz „*jako*“ a „*no*“. Dále se objevovala slova:

„*jakoby*“, „*prostě*“, „*tak*“, „*jo*“, „*teda*“. Ve všech projevech se objevovaly hezitační zvuky.

U některých žáků se také objevuje jev, kdy hojně užívají ukazovací zájmena. Zejména pak tehdy, nemohou-li si vzpomenout na konkrétní slovo. Výrazy však nenahrazují ukazovacími zájmeny, ale vždy větu logicky doplní. Tento jev byl velmi častý u dívky z nevyhovujícího sociálního prostředí.

Žáci také často používají slova cizího původu a slova přejatá. V dnešní době je velmi oblíbená angličtina a žáci užívají mnoho anglických výrazů. Velký vliv na ně mají sociální sítě či internetový server YouTube. Na tomto serveru žáci sledují videa, zejména mají v oblíbě videa různých youtuberů (jak českých, tak i zahraničních). To jsou lidé, kteří se živí natáčením videí. Mnoho cizích slov proniká i do videí českých youtuberů, kteří jsou inspirováni těmi zahraničními. Mládež je těmito videi značně ovlivněna.

11.2.3.1 Anglické výrazy a slova přejatá

V mluvených projevech žáků můžeme nalézt i nejrůznější výrazy přejaté z angličtiny. Někdy se jedná o názvy seriálů či filmů, které nelze přeložit a do češtiny se ani nijak nepřekládají. Např. Avengers, Hulk, Thor, Futurama. Dalším příkladem je název seriálu Simpsonovi, který však byl přizpůsoben českému jazyku koncovkou –ovi (oproti anglickému originálu The Simpsons). V angličtině je totiž běžné, že před jménem rodiny se uvádí určitý člen „the“ a až poté se nachází jméno v množném čísle. V češtině však označení pro rodiny má typické zakončení –ovi (Peštovi, Novákovi apod.). V projevech se vyskytoval i název filmu Captain America. Chlapec tento výraz použil v původním znění, ačkoliv se v českém prostředí užívá i překladu Kapitán Amerika. V souvislosti s filmovou terminologií byl také užit výraz „*marvelovky*“. Jedná se o název pro filmy z filmové dílny Marvel. V českém prostředí lze najít podobně modifikované výrazy – např. knihy Karla Maye označovány jako *mayovky*. Posledním příkladem je název televizní stanice Prima Cool. Výraz „*cool*“ se v češtině hojně užívá i v jiném smyslu než jen v souvislosti s názvem televizní stanice. Mládež hojně používá hodnotícího spojení „*To je cool!*“. Znamená to něco jako „*To je skvělé.*“ či nespisovně „*To je hustý!*“. V tomto případě nelze užit přímý překlad z angličtiny, kde slovo *cool* znamená v první řadě chladný či studený. Toto slovo si ponechalo svou původní výslovnost /kúl/ a je nesklonné.

Ovšem s výjimkou televizní stanice. Lidé většinou nepoužívají „Dávají to na Prima Cool.“, ale „Dávají to na Coolu.“.

Jelikož dnešní mládež tráví mnoho času na počítači a jiných technologiích (tablety, dotykové mobily apod.), používá i terminologii s tím spojenou. V jejich promluvách se tedy často vyskytují termíny související s informačními technologiemi a internetem – např. Facebook, online, onlinovky, chat apod. Téměř každý žák druhého stupně má založen facebookový profil. Užívají tedy Facebook a funkci chatu každý den. Pro tuto sociální síť se tedy zažilo zkrácené pojmenování „fejs“. Domnívám se, že tento zkrácený výraz vznikl i z potřeby jazykové ekonomie. Slova jako Facebook (doslova „kniha tváří“), online či chat si zachovala původní pravopis i výslovnost. Při dotazování žáků, zda tato slova pocítují jako cizí, odpověděli, že nikoliv. Užívají je každý den a již pro ně zcela zdomácněla. Což se například nedá tvrdit o starší generaci, která tato slova jako cizí stále považuje. Pokud se zaměříme na slovo onlinovky, jedná se o univerbizovaný výraz pro online hry, tedy hry dostupné na internetu. Tento výraz přejal i české skloňování (onlinovka – onlinovky – žena – ženy).

Dalšími výrazy, které jsou spojeny s informačními technologiemi, byly například: komp, noťas, net. Jedná se o zkrácené tvary původních cizích slov – komp = computer, noťas = notebook, net = internet. Například slovo komp se v projevech vyskytovalo celkem třikrát, slovo net pak dvakrát. Tyto zkrácené výrazy určitě nejsou jen záležitostí mládeže. Můžeme se s nimi setkat i ve společnosti dospělých lidí, které tyto kratší výrazy užívají také hojně, a nejspíš také z nutnosti jazykové ekonomie.

V projevu chlapce, který hovořil o sportu, konkrétně o fotbalu, se objevují přejatá slova např. match (zápas) či fotbal a foul (slovo foul se objevilo v projevu připraveném). Tato slova jsou přejatá z angličtiny, ovšem dnes již jako cizí nejsou považována. Dokonce i pravopis a skloňování se přizpůsobily tomu českému (fotbal – pův. football, foul – pův. foul). V případě fotbalu se v češtině přizpůsobila i výslovnost. Slovo match neboli zápas si zachovalo původní pravopis i výslovnost. Ačkoliv patří do rodu mužského neživotného, píše se po ch měkké i. To je způsobeno výslovností tohoto slova, která je /meč/.

Jelikož se mládež snaží být originální, přejímá do své mluvy i anglické zkratky či nová označení pro skutečnosti, které v českém jazyce mají sice dostatek synonym,

ovšem pro mládež jsou jaksí neatraktivní. Příkladem může být výraz „friendi“, kterým mládež označuje kamarády. Opět se jedná o přejaté slovo z anglického jazyka (friend = kamarád). V tomto případě došlo k přizpůsobení koncovky rodu mužskému životnému, a mládež tak užívá skloňování dle vzoru pán. Dalším příkladem je výraz „chill“. V projevu ho chlapec užil ve spojení „*máme to prostě tak nějak všechno v chillu*“, což znamená, že jim je vše jedno a že vše berou tzv. s klidem. Častěji se ještě používá spojení „Hod’ se do chillu.“, což znamená, aby se daný člověk uklidnil.

Zmínila jsem, že mládež užívá hojně i anglické zkratky. V projevech se objevily tyto: WTF, OMG, LOL. Nejen mládež, ale i dospělí lidé jsou velmi vynalézaví, a např. pro komunikaci na sociálních sítích si vytváří různé zkratky, aby ušetřili čas a nemuseli vše vypisovat. Např. před pár lety byly velmi populární zkratky jj = jo jo, nn = ne ne, mtr = mám tě rád, mtmr = mám tě moc rád apod. Nyní lze říci, že tyto české zkratky vystřídaly výrazy přejaté z angličtiny. Můžeme se s nimi setkat nejen v psané formě, ale i ve formě mluveného slova. Čeští mluvčí je většinou vyslovují tak, jak se píšou, tedy wtf jako /vtf/, omg jako /omg/ apod. Uvedené zkratky se užívají ve významu hodnotících komentářů či jsou pronášeny při silném citovém rozpoložení (smích/rozhořčení). WTF (v angličtině What the fuck) znamená v překladu „Co to sakra je?“, OMG (angličtině Oh my God) znamená v češtině „Ó, můj bože!“ a LOL (v angličtině laughing out loud) znamená „smát se nahlas“. Ovšem zkratka LOL má ještě druhý význam. Znamená zkratku pro hru League of Legends. Význam pak tedy určujeme dle kontextu, navíc zkrácený výraz pro hru lidé normálně skloňují a uvádějí např. „Dneska jsem hrál LOLko.“.

V současné době je i populární kombinovat česká a anglická slovíčka. Na internetu se tak můžeme setkat s vtipnými obrázky, na kterých je napsán např. text: „When you are ve škole a učitel ti řekne, that you píšeš test.“ (v překladu: Když jsi ve škole a učitel ti řekne, že píšeš test.). Užíváním mnoha anglických výrazů v současné češtině se zabývá i Markéta Pravdová, která pracuje pro Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Pojednání o této problematice či o vlivu youtuberů zmiňuje například v článku „Čeština už není cool“ (Dostupné z: <https://www.novinky.cz/veda-skoly/448932-cestina-uz-neni-cool.html>).

11.2.4 Syntaktické aspekty

Ve všech nepřipravených projevech jsme mohli zaznamenat převahu vět jednoduchých nad počtem souvětí. Pouze u chlapce s vyznamenáním byl počet vět jednoduchých a souvětí velmi vyrovnaný. Dále si můžeme například povšimnout toho, že všechny nepřipravené projevy začínají hezitačními zvuky či výplňkovými výrazy („*eee*“, „*no:*“, „*tak*“, „*jako*“).

Také v případě těchto projevů byla velmi často používaná souřadící spojka „*a*“ společně s podřadící spojkou „*že*“.

11.2.5 Neverbální komunikace

Oční kontakt navazovali téměř všichni žáci, kromě dívky s kázeňskými a prospěchovými problémy. Ta si při projevu hrála s propiskou, koukala se do země či do papíru, kde byla napsaná témata projevů. Oční kontakt navázala pouze ve chvíli, kdy mi kladla otázku. Ostatní žáci pak navazovali přiměřený oční kontakt, občasně uhnuli očima (například ve chvílích zamyšlení). Velmi intenzivní oční kontakt navazovala dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí, která je velmi fixována na autority (doma jí totiž chybí vzor).

Gestikulace byla u žáků velice rozmanitá. Velmi výrazná byla například při rozčilení (problémový chlapec). Výraznou gestikulaci také užíval chlapec s vyznamenáním, který hovořil o fotbale. Z gest bylo patrné jeho zapálení pro tento sport. Při výčtech si například někteří žáci počítali jednotlivé položky na prstech.

12 Zhodnocení stanovených předpokladů

Před samotným výzkumem bylo stanoveno osm předpokladů. V této části dojde ke zhodnocení, zda se předpoklady naplnily či nikoliv.

Předpoklad č. 1) Připravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem / s vyznamenáním bude obsahovat zejména spisovný jazyk. Tito žáci také budou užívat správnou deklinaci a konjugaci, stavba vět bude logická a správná.

Analýzou projevů jsme zjistili, že u dívky s výborným prospěchem a u žáka s vyznamenáním se v připravených projevech vyskytoval zejména spisovný jazyk. Výrazy, které žáci používali, patřily do neutrálních výrazů. V projevu žákyně se objevilo pouze jedno hovorové slovo a jedno slovo s expresivním příznakem (deminutivum). V projevu žáka se pak objevil jeden výraz hovorový, jeden expresivní a slangový. Deklinace i konjugace byla v souladu s pravidly, v proslovech se nevyskytovaly žádné odchylky. Pokud se zaměříme na stavbu vět, převažovala souvětí, která byla logicky a správně vytvořena. Ovšem stavba vět byla i u ostatních žáků logická a správná.

Předpoklad č. 2) Připravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem / s vyznamenáním bude delší než u ostatních žáků.

Tento předpoklad se zcela potvrdil. Žákyně s výborným prospěchem a žák, který prospívá s vyznamenáním, vytvořili velmi dlouhé projevy. V proslovech byla patrná jejich snaha, zájem o celé studium a touha získat co nejlepší známku. Projevy byly opravdu propracované, dívka dokonce pro ozvláštňení projevu použila i citát od J. F. Kennedyho. Chlapec v projevu užívá velmi promyšlené přirovnání. Školní proces přirovnává k fotbalovému zápasu. Pokud se zaměříme na proslovy ostatních žáků, zjistíme, že jsou znatelně kratší a jejich zpracování není tak kvalitní. Projevy mnohdy zní jako komunikát prostěsdělovacího stylu a nikoliv jakožto oficiální projev. Nejkratší proslov vytvořil žák s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií. Jeho nezáměr o český jazyk se promítl i do délky projevu a do stylu jeho přednesu.

Předpoklad č. 3) Nepřipravený mluvený projev u žáků s výborným prospěchem / s vyznamenáním bude obsahovat zejména spisovnou češtinu.

Pokud se zaměříme na použitou slovní zásobu v projevech dívky s výborným prospěchem a chlapce s vyznamenáním, zjistíme, že i v komunikátech nepřipravených se snažili užívat zejména spisovné výrazy. Dívka zde užívá pouze jedno slovo z hovorové češtiny a jedno z obecné češtiny. U chlapce se vyskytují slangové výrazy spojené s fotbalem a dále pak hovorový a expresivní výraz. Spisovný jazyk ovšem převažuje. V projevech se však objevují odchylky od správné deklinace, zejména pak u přídavných jmen tvrdých. Dále zde také nalezneme nedbale vyslovené výrazy (např. krácení dlouhých samohlásek), což můžeme klasifikovat jakožto odchylky od spisovné výslovnosti čili ortoepie.

Předpoklad č. 4) Připravený mluvený projev u žáků s určitými potížemi (kázeňské, prospěchové, nevyhovující sociální prostředí či specifické poruchy učení) bude obsahovat spíše kratší věty než rozvitá souvětí.

Tento předpoklad se potvrdil pouze z poloviny. Převahu vět jednoduchých jsme mohli nalézt u: chlapce s dyslexií a dysgrafií a u dívky s kázeňskými a prospěchovými problémy. Žákyně z nevyhovujícího sociálního prostředí se při přípravě projevu opravdu snažila a počet vět jednoduchých je menší než počet souvětí. V celém projevu byla patrná její snaha získat co nejlepší známku. V případě chlapce s kázeňskými a prospěchovými problémy byl počet vět jednoduchých a počet souvětí téměř vyrovnaný.

Předpoklad č. 5) Nepřipravený mluvený projev u žáků s kázeňskými a prospěchovými problémy bude obsahovat vulgarismy. Dále se v projevu budou hojně vyskytovat výplňková slova.

V projevu těchto žáků lze nalézt více slov expresivních než v projevech ostatních žáků. Skutečný vulgarismus („píčovinky“) pak používá chlapec s kázeňskými a prospěchovými problémy. Další expresivní slova s negativním příznakem jsou například „kraviny“ či „řvát“. U problémové dívky se jako expresivní až zhrubělá slova objevují následující výrazy: „blbý“ a „prča“. Předpokládala jsem však, že se v projevech budou vyskytovat mnohem horší vulgarismy.

Také výplňková slova se v jejich projevech objevovala velmi často. Výplňkové výrazy však hojně užívala i dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí či chlapec s dyslexií a dysgrafií.

Předpoklad č. 6) Všechny nepřipravené projevy budou obsahovat hezitační výrazy.

Analýzou projevů jsme došli ke zjištění, že hezitační výrazy jsou obsaženy nejen v projevech nepřipravených, ale i v projevech připravených. Žáci je užívali zejména ve chvílích váhání, když si například nemohli vzpomenout na správné slovo.

Předpoklad č. 7) Všechny nepřipravené projevy budou obsahovat i prvky nespisovné, a dále také slangové a přejaté výrazy.

Všechny nepřipravené projevy opravdu obsahovaly prvky nespisovné. Slangové výrazy se však objevily pouze v některých projevech (hojně pak u chlapce s významáním, který užíval slang z fotbalového prostředí). Přejaté výrazy použili téměř všichni žáci. Nápadný byl zejména vliv anglického jazyka.

Předpoklad č. 8) Všechny připravené projevy budou lépe propracovány z hlediska syntaktického a z hlediska lexika.

Pokud porovnáme projevy připravené a nepřipravené, je zcela zřejmé, že většina připravených komunikátů měla lepší syntaktickou výstavbu. Většina připravených projevů obsahovala větší počet souvětí. Také z hlediska lexikálního se žáci snažili využívat spíše spisovnou slovní zásobu, neutrální výrazy či minimum slov výplňkových.

13 Závěr

Diplomová práce, která se zabývá kulturou mluveného projevu u žáků na druhém stupni základní školy, se skládá z části teoretické a z části výzkumné. V teoretické části se čtenář může seznámit s historií rétoriky. Z tohoto pojednání je patrné, že kultura mluveného projevu byla vždy považována za důležitou. V dalších kapitolách se pak čtenář seznámí s teoretickými poznatky z oblasti fonetické, lexikální, syntaktické a stylistické. Součástí je i pojednání o neverbální komunikaci či o specifických rysech mluvených projevů.

Výzkumná část této práce je založena na analýze mluvených projevů. Výzkum byl prováděn mezi žáky devátých tříd. Jakožto výzkumný vzorek byli vybráni následující žáci:

- dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech
- dívka s kázeňskými a prospěchovými potížemi
- dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí
- chlapec, který prospívá s vyznamenáním
- chlapec s kázeňskými a prospěchovými potížemi
- chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií

Byli vybráni tři zástupci ženského pohlaví a tři zástupci pohlaví mužského. Ti měli za úkol připravit si proslov na ukončení školní docházky. Tento proslov byl pak analyzován jakožto připravený komunikát. Pro nepřipravený projev jsem zvolila škálu několika témat, která jsou žákům blízká. Z těchto témat si tedy žáci mohli jedno vybrat a následně o něm pohovořit. Projevy připravené i nepřipravené byly analyzovány z hlediska fonetického, morfologického, lexikálního a syntaktického. Došlo i k popisu neverbální komunikace žáků. Po analýze všech projevů došlo ke shrnutí prvků, které se v projevech vyskytovaly. V poslední části pak čtenář nalezne zhodnocení stanovených předpokladů. Přepis mluvených projevů lze nalézt v části „Přílohy“.

Cílem výzkumné části byla analýza mluvených projevů a nalezení prvků, které se v projevech objevovaly. Zjistili jsme, že v připravených projevech se vyskytuje převážně spisovný jazyk a syntaktická výstavba je více promyšlená. V projevech nepřipravených se vyskytuje mnohem více výrazů nespisovných a z hlediska

syntaktické výstavby převažují věty jednoduché. Zároveň nebyly objeveny žádné odchylky od větné stavby (zeugma, anakolut apod.).

Projevy také obsahovaly společné prvky. Mohli jsme si tedy povšimnout toho, že žáci užívají mnohdy stejné prostředky. Jednalo se například o:

- krácení dlouhých samohlásek (zejména u sloves)
- dloužení krátkých samohlásek (ve chvílích váhání)
- nevyslovování hlásky J u tvarů slovesa „být“ („sme“, „ste“,...)
- chybná deklinace zejména u přídavných jmen tvrdých
- užívání přejatých výrazů z anglického jazyka
- časté užívání spojky „a“

Dle slov pedagožky, která na škole vyučuje již dvacet let, se úroveň kultury mluveného projevu značně zhoršila. Podle ní mají na úroveň vyjadřování značný vliv i informační technologie a sociální sítě s nimi spojené. Musím konstatovat, že pedagožka potvrdila moji domněnku o neblahém vlivu sociálních sítí na mládež. Žáci tráví mnoho času například na Facebooku či sledují videa na YouTube. V důsledku toho se málo zajímají například o četbu, díky které by si mohli rozšiřovat slovní zásobu. Problém spatřuji zejména v přístupu rodičů, kteří nevěnují pozornost tomu, kolik času tráví jejich děti na internetu. Také při analýze projevů byl patrný rozdíl ve vyjadřování žáků, kteří tráví mnoho času na sociálních sítích (např. dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy), a ve vyjadřování těch, kteří mají v oblíbě spíše četbu knih (dívka s výborným prospěchem a chlapec s vyznamenáním). Na vyjadřovací schopnosti však má vliv i podnětnost rodinného prostředí. Například dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí užívala ve svém nepřipraveném projevu nadměrné množství výplňkových slov „jako“ a „jakoby“. Důležité určitě je, aby učitelé vhodně užívali při výuce spisovný jazyk, aby sloužili žákům jako správné jazykové vzory. Klíčovým faktorem také je, aby učitelé vhodně působili na postoje žáků a aby vhodně volili metody, které rozvíjejí jejich komunikační kompetence a čtenářskou gramotnost.

Seznam použité literatury

1. BRUNO, Tiziana a Gregor ADAMCZYK. *Řeč těla: jak neverbálně působit na druhé a rozumět řeči těla*. Praha: Grada, 2005. Poradce pro praxi. ISBN 80-247-1313-6.
2. CMÍRALOVÁ, Jarmila. *Učte se mluvit: [o technice mluveného slova] : [pro redaktory, herce, učitele, moderátory, recitátory, ochotníky, podnikatele i děti]*. V Brně: Datel, 1992.
3. CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. V Praze: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.
4. ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
5. ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2069-7.
6. ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
7. ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla: [neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život]*. Brno: Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1658-6.
8. DANEŠ, František, HRAŠE, Jiří, ed. *Mluvená próza i verš: o kultuře mluveného projevu*. 2. vyd., (V tomto souboru 1.). Praha: Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-85-9.
9. GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.
10. GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK. *Skladba spisovné češtiny: Vysokoškol. učebnice pro stud. filoz. fak. stud. oborů 73-21-8*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
11. HÁJKOVÁ, Eva. *Český jazyk a kultura mluveného projevu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2003. Texty pro distanční studium. ISBN 80-7290-117-6.
12. HÁJKOVÁ, Eva. *Rétorika pro pedagogy*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1990-0.
13. HAUSER, Přemysl. *Základy skladby češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3113-1.
14. HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. *Stylistika*

- mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2566-1.
15. HUBÁČEK, Jaroslav a kol. *Český jazyk pro studující učitelství v 1.-4. ročníku základní školy: vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogické fakulty ve studijním oboru 76-11-8 Učitelství pro 1. stupeň základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-04-23958-7.
 16. HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.
 17. HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 2., rozš. vyd. Praha: Maxdorf, c2006. ISBN 80-7345-098-4.
 18. HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina. *Kultura mluveného projevu: (Strategie umění komunikace)*. Praha: Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1994. Regis. ISBN 80-7068-087-3.
 19. CHLOUPEK, Jan. *Stylistika češtiny: národní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 73-11-8 Český jazyk a literatura (v kombinaci s jiným jaz.)*. Praha: SPN, 1991. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-04-23302-3.
 20. JUNKOVÁ, Bohumila. *Vybrané kapitoly z fonetiky a fonologie: Pro posluchače pedagog.fak.* České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1991. ISBN 80-7040-034-X.
 21. KOHOUT, Jaroslav. *Rétorika: umění mluvit a jednat s lidmi*. 3. vyd. Praha: Management Press, 1999. ISBN 80-7261-002-3.
 22. KRAUS, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1829-6.
 23. KROBOTOVÁ, Milena. *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0187-8.
 24. LUKAVSKÝ, Radovan. *Kultura mluveného slova*. Praha: Akademie múzických umění, 2000. ISBN 80-85883-61-9.
 25. MAŘÍKOVÁ, Marie. *Rétorika: manuál komunikačních dovedností*. 2. dopl. vyd. Brno: Professional Publishing, 2001. ISBN 80-86419-10-X.
 26. MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2010. Manažer. ISBN 978-80-247-2339-6.

27. ONDRÁŠKOVÁ, Karla. *Cvičení z českého jazyka: artikulace a ortoepie, fonetický přepis a klasifikace hlásek*. Brno: MSD, 2013. ISBN 978-80-7392-211-5.
28. PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-843-1.
29. PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.
30. ROMPORTL, Milan. *Základy fonetiky*. Praha: SPN, 1973.
31. *Slovník současné češtiny*. V Brně: Lingea, 2011. ISBN 978-80-87471-27-2.
32. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Redaktor Josef FILIPEC. Praha: Academia, 2005. ISBN 978-80-200-1446-7.
33. SVOBODOVÁ, Marie. *Mluv, mluv- zajímáš mě: praktický průvodce mluveným projevem*. Praha: Pragoeduca, 2002. ISBN 80-7310-005-3.
34. SVOZILOVÁ, Naďa. *Jak dnes píšeme/mluvíme a jak hřešíme proti dobré češtině: (jazykové sloupky z Literárních novin 1992-99)*. Jinočany: H & H, 2000. ISBN 80-86022-64-1.
35. ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena. *Rétorika*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-0868-x.
36. ŠONKOVÁ, Jitka. *Morfologie mluvené češtiny: frekvenční analýza*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Studie z korpusové lingvistiky. ISBN 978-80-7106-956-0.
37. ŠPAČKOVÁ, Alena. *Moderní rétorika: jak mluvit k druhým lidem, aby nám naslouchali a rozuměli*. Praha: Grada, c2003. Poradce pro praxi. ISBN 80-247-0633-4.
38. VRCHOTOVÁ-PÁTOVÁ, Jarmila. *O kultuře mluveného projevu*. Praha: Svoboda, 1983.

Internetové zdroje

1. 751, 749, ex 752 | T 478.1 [online], cit. [2019-05-30]. Dostupné z: <http://www.atlaslokomotiv.net/loko-751.html>.
2. Čeština už není cool. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/veda-skoly/448932-cestina-uz-neni-cool.html>.
3. Hezitační zvuk [online], cit. [2019-06-13]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/HEZITA%C4%8CN%C3%8D%20ZVUK>.
4. Jednotlivé slangy a slangové okruhy, [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: http://www.slangy.cz/SNC_Slangy.html.
5. Neologismus [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS>.
6. Použití synonym v mluvených i psaných projevech [online], cit. [2019-06-19]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/14757/pouziti-synonym-v-mluvenych-i-psanych-projevech.html/>.
7. PRAVIDLA – Slovosled v české větě [online], cit. [2019-06-20]. Dostupné z: <https://www.pravopisne.cz/2012/02/pravidla-slovosled-v-ceske-vete/>.
8. Slovní vata [online], cit. [2019-06-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Slovn%C3%AD_vata.
9. Slovníček – vybrané pojmy [online], cit. [2019-06-06]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=891>.
10. Slovník fotbalových fanoušků: tyhle výrazy určitě všechny neznáte [online], cit. [2019-07-05]. Dostupné z: <https://www.viralsvet.cz/slovník-fotbalovych-fanousku/>.
11. Věta jednoduchá a souvětí [online], cit. [2019-06-23]. Dostupné z: <http://zsbcupice.cz/hot-potatoes/cesky-jazyk/4.rocnik/stavba-vety/stavba1.htm>.

Seznam příloh

Příloha 1 – Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech (přípravený projev)

Příloha 2 – Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech (nepřípravený projev)

Příloha 3 – Dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy (přípravený projev)

Příloha 4 – Dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy (nepřípravený projev)

Příloha 5 – Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí (přípravený projev)

Příloha 6 – Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí (nepřípravený projev)

Příloha 7 – Chlapec, který prospívá s vyznamenáním (přípravený projev)

Příloha 8 – Chlapec, který prospívá s vyznamenáním (nepřípravený projev)

Příloha 9 – Chlapec s kázeňskými a prospěchovými problémy (přípravený projev)

Příloha 10 – Chlapec s kázeňskými a prospěchovými problémy (nepřípravený projev)

Příloha 11 – Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií (přípravený projev)

Příloha 12 – Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií (nepřípravený projev)

Přílohy

Příloha 1 – Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech (přípravený projev)

vážené paní učitelky a páni učitelé, milí kamarádi a spolužáci. je tomu již devět let. (...) devět let uplynulo ode dne. kdy jsme poprvé vkročili do této školy. a nyní přišel okamžik loučení. myslím si, že mluvím za nás za všechny, když řeknu. že to je velmi smutné loučení. devět let je velmi dlouhá doba. mnoho jsme toho spolu prožili. (..) radosti, trápení, zábavu, první lásky. když jsme přišli do první třídy, byli jsme malé děti. které nevěděly. co očekávat. eee někteří z nás se možná těšili na to. že poznají nové kamarády. jiní se možná báli všeho. co přijde. ee my jsme ale statečně bojovali a nyní přišel vítězný okamžik celého boje. úspěšně jsme všichni došli až sem. na konec povinné školní docházky. nebylo to ale vždy snadné, na své cestě jsme zažívali i mnoho porážek. a číhalo na nás mnoho překážek. (..) rovnice, chemické vzorce, fyzikální zákony, anglická či německá gramatika, <někdy i ta česká byla tvrdým oříškem>. my se ale nevzdali. nic nás nezastavilo. a možná také proto. že jsme měli skvělé vojevůdce. (.) naše paní učitelky a pány učitele. eee ti nás celou touto náročnou bitvou provedli. motivovali nás k boji dalšímu, a při překážkách či po porážce nás povzbuzovali vlídnými slovy. abychom nic nevzdávali. ee a bojovali dál. a my jim za to chceme nyní velmi poděkovat. děkujeme vám všem. bez vás bychom nyní nebyli tam. kde jsme teď. budeme na vás velmi rádi vzpomínat. ee protože jste nám dali základ do celého života, a provázeli jste nás od našeho dětství, až po tu nejtěžší pubertu. chceme poděkovat nejen učitelům. ale i dalšímu personálu. paním kuchařkám. protože bez jejich výborného jídla bychom ve škole umřeli hlady. ((smích)) dále paním uklízečkám. díky kterým jsme tu měli krásně čisto. ale dík patří i panu školníkovi, bez kterého by nám škola možná spadla na hlavu. ((smích)) eee naše díky patří nejen veškerému personálu ve škole. ale i našim rodičům. kteří nás po celou dobu podporovali. a nakonec bych chtěla, milí spolužáci. poděkovat i vám (...) a to za všechny ty skvělé roky s vámi, za ty zážitky, školní výlety, a za to. že jsme byli tak skvělá parta. ee nyní nás čeká další

bitva (..) čtyři roky na střední škole. všem přeji jen to nejlepší. a pokud budete někdy zoufat, vzpomeňte si na tento citát od džej ef Kenedyho ((míněno: J. F. Kennedyho)). vítězství má tisíc otců. ale porážka je jen pouhý sirotek.

Příloha 2 – Dívka s výborným prospěchem ve všech předmětech (nepřipravený projev)

tak já sem si tohle téma vybrala, protože zvířata neskutečně miluju. ee moje rodina se už odmala snažila, abych si ke zvířatům vybuodovala kladný vztah. chodili sme třeba pořád do přírody, pozorovali sme ptáky dalekohledem, e často sme chodili do zoo. hlavně tady u nás na hlubokou. tam to bylo moc fajn. (..) ale teď je to tam ještě hezčí. ee mají tam hodně zvířat. i exotických. a to dřív neměli. no: ale to jsem trochu odbočila od tématu, že jo? ee (..) téma vlastně bylo moje zvířata. ee no my vlastně odjakživa máme spoustu zvířat. teď aktuálně máme psa, dvě kočky, slepice, ee morče, králíky a: potkana. kdybych měla říct, jaké zvíře je mé nejoblíbenější, e, tak se asi nerozhodnu konkrétně pro jedno. každé to zvíře je něčím výjimečný. ale: asi s tím psem je možná největší zábava. asi je to tím, že se s ním dá e chodit na dlouhý procházky. a ze všech těch zvířat je nejvíc inteligentní. no: i když na kočkách se mi líbí, e že jsou to takové nezkratné šelmy. i když třeba naši králíci i potkan jsou neskutečně ochočený (..) takže se spolu koukáme i na televizi třeba. se slepicema teda není taková zábava jako s ee ostatníma zvířatama. ale, dávají nám vajíčka, a tím pádem sou moc užitečné. a taky je mám ráda.

Příloha 3 – Dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy (připravený projev)

dobré ráno, zdravím všechny. dlo:uho sem přemýšlela nad tím, co bych tady řekla (...) a vlastně mě toho moc nenapadlo. byla to dlo:uhá, dlo:uhá cesta. eee pro někoho možná snadná, pro mě plná problémů a překážek. ee ale: vlastně sem za těch devět let tady strávených celkem ráda. i když mi ta školní docházka hodně vzala. tak mi toho i spoustu dala. ee kamarády, zážitky, srandu. (...) učení pro mě nikdy nebylo snadný (.) už od první třídy sem s mnoha věcmi bojovala. eee a:le musím říct. že sme měli dobré učitele který se zajímali i o naše zájmy. ee o to, co nás baví a zas ten prospěch tolik nehrotili. (...) ee možná budu mluvit za víc spolužáků. když řeknu pani učitelky a páni učitelé omlouvám se. vim. že sme někdy zrovna nebyli ideální žáci. hlavně teda já. ee a chtěla bysem se vám omluvit za všechny ty trable. bohužel (.) už to teď nevrátím. eee ze základní školy teď odcházíme. vstříc novým zážitkům, vstříc novým dobrodružstvím. začíná nová etapa. střední škola. ee (.) děkujeme vám tedy za vše. hlavně ale za to. že ste s náma měli trpělivost a my díky vám ee končíme jednu etapu a začínáme novou.

Příloha 4 – Dívka s kázeňskými a prospěchovými problémy (nepřipravený projev)

eee no: jako když na ty témata tak koukám jo (...) tak asi nejpříjemnější je asi ten komp no:. ee jako zvířata nemám, o rodině se mi jakoby moc mluvit nechce, necestuju. (..) ani nečtu a na filmy a seroše koukám jenom občas no. eee jako ne: že bych neměla nějaký hodně oblíbený seroše. třeba simsni ((míněno: Simpsoni)). ty sou fajn. a:le na tom kompu trávím prostě nejvíc času no. tak jako znáte to no, fejsbuk ((míněno: Facebook)), nějaký to písání v četu ((míněno: chatu)), onlajnovky ((míněno: onlinovky)). no jako přča tam. vy ste asi ještě zažila ten komp s tou velkou bednou u toho, co? jako máme tady ve škole, co? no jako to bych nedala. já mám nočas a to je super. protože u toho nemusím furt jakoby sedět na židli, ale eee vezmu si ho třeba do postele jo. no: hodně toho času teda trávím na tom fejsu, kde si dost píšu s kámošema. jenže jako vim no, že je to (.) ee žrout času no. a: možná: vlastně i kvůli tomu mám blbý známky no, páč se prostě pak moc neučím. (...) ale občas si teda na tom něco najdu i do školy. třeba když mám mít referát no. tak to je pak jednička jakoby zadarmo. si to najdu na netu, dám ctrl cé, pak ctrl vé, vytisknu to, přečtu a je to. jako žádná práce s tím no.

Příloha 5 – Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí (připravený projev)

vážené dámy, vážení pánové, milí spolužáci. uteklo to jako voda a my teď stojíme na samém konci naší ee školní docházky. ee je to až neuvěřitelné, jak rychle to uteklo. pořád nás vidím jako malé děti (..) e které šly do první třídy. a: možná bych si i vzpomněla na to ee (.) na to, kdo s kým seděl v lavici. ee a ty nervy, jestli se na tom vysvědčení objeví samé jedničky. nebo ho pokazí nějaká ee horší známka. a nyní jsme tady. a: možná rádi, že se na tom konečným vysvědčení neobjevila žádná kule. musím říci, že škola mi toho spoustu dala. ee nyní už vím, jak je důležité se dobře učit. a také vím, že špatná známka není ee neúspěch. ale že žák se tím něco naučí a příště chce bejt lepší. ale hlavně vím, že ee existuje opravdu hodně moc dobrých lidí. se spolužáky jsme si vzájemně pomáhali. (..) i učitele nám ale pomáhali. některý z nich nás dokonce eee i po škole doučovali. pokud to bylo třeba. (...) ee chtěla bych tímto projevem poděkovat hlavně našim učitelům a učitelkám eee za jejich trpělivost, a ochotu, a ee za to, kolik nás toho naučili, a taky za to, jak se ee k nám chovali. hezky. opravdu jim moc děkuju a eee doufám, že i na střední škole potkám tak super lidi. (..) a: tím myslím jak učitele a učitelky, tak i spolužáky.

Příloha 6 – Dívka z nevyhovujícího sociálního prostředí (nepřipravený projev)

jo: ta:k já si z těch témat vyberu cestování, jo? můžu? já totiž mám ráda cestování. moc. ee teda spíš se hodně koukám jako na dokumenty ee o různých zemích, ale jakoby jsem to (..) v cizí zemi ještě nebyla. (..) já mám jako ráda třeba i cestování jenom jako po naší ee zemi tady. ee třeba když jedeme na školní výlet (..) do jiného města, tak to je jako hrozně super, protože já tam vidím různé eee památky, sochy a ta:k. co třeba jako fakt miluju, tak jsou ty (...) ee no ty: barevný skla v kostelech. ee teď nevím, jak se tomu říká no. v praze v tej jedne katedrále to je. eee si nevzpomenu ani na jméno tý katedrály no, ale vim, že tam se mi to teda jako moc líbilo. ono je to poskládaný jakoby z barevných sklíček, ale prostě to jako vytvoří ten obraz. se školou jsme teda třeba byli v praze, ee jednou na památkách a jednou v zoo. no jako ta zoo je taky něco úplně jiného než tadyta na hlubokej. je úplně boží. pak jsme třeba byli v třeboni, v písku, v českým krumlově taky. ten je ale úplně krásnej. ee tam bych se ještě určitě chtěla podívat a pořádně si všechno prostě vyfotit. no: a jak sem říkala no, tak jako v cizí zemi sem ještě úplně nebyla, ale když se koukám na ty eee (..) dokumenty, tak je moc krásná třeba afrika jo. nebo v americe ty národní parky (..) to je taky úplně omg. eee jako doufám, že se tam jednou podívám, ale na to musím jakoby to no, ee našetřit peníze.

Příloha 7 – Chlapec, který prospívá s vyznamenáním (přípravený projev)

vážené paní učitelky a páni učitelé, kamarádi a spolužáci. již nadešel rok dva tisíce devatenáct, který je pro většinu z vás rokem. jenž vám nic neříká (...) ale pro nás. devátáky. je to velmi významný rok. navždy odejdeme z této školy. začalo to vše před devíti lety. tedy v roce dva tisíce deset. tehdy nám bylo pouhých šest let a se smíšenými pocity jsme nastupovali do první třídy. eee někdo se do školy těšil, někdo slovo škola nechtěl ani slyšet (...) ale vesměs jsme se všichni báli. co nás bude čekat. první třídu jsme skoro všichni prošli bez nějakých větších obtíží a škola nás docela i bavila. ((smích)) jak ale roky přibývaly. měnilo se i číslo třídy. v páté třídě jsme zjistili. že škola není až taková brnkačka. jak jsme si mysleli (...) a přišla tolik obávaná šestá třída, do které jsme se snad báli nejvíc. již jsme věděli. co nás bude čekat (..) ee těžké učivo a také jiní učitelé. kterých jsme se tolik báli. a dnes již nechápeme. proč tomu tak bylo. ((smích)) ee naši sestavu posílilo pár nových žáků, se kterými jsme se ihned spřátelili. byli jsme tedy silnější družstvo. posila se vždycky hodí. naše hřiště se jmenovalo druhý stupeň a byl to jen náš zápas. naše třídní učitelka byla náš rozhodčí i trenérka v jednom. spravedlivě nám odpískala každý náš faul. a nebo nás pochválila za dobrý výkon. eee určitě se všichni ptáte, jaké jsme měli jako fotbalový tým soupeře. (.) pro jednu polovinu se stali soupeři učitelé. a tak jsme hráli zápas jako baník proti spartě. pro tu druhou půlku. do které patřím i já. se učitelé stali něčím. jako našimi přáteli. (..) naší adoptivní rodinou. a tak jsme s nimi hráli zápas přátelský. eee roky přibývaly a než jsme se nadáli, přišla třída devátá. pro nás ta nejdůležitější. čekalo nás důležité rozhodnutí a mnoho nervů s tím spojených. ano. byl to výběr školy. ve třídě jsme každý s každým sdíleli nervy. zda nás na naši vysněnou školu vezmou. a jsem rád. že bez nějakých větších obtíží jsme se všichni dostali tam. kam jsme chtěli. ačkoliv z této školy odcházíme neradi. odnášíme si odtud mnoho krásných vzpomínek na celý život. eee a jsme také nabyti informacemi. za což vděčíme našim báječným učitelům. kterým bychom chtěli nyní poděkovat. děkujeme tedy všem učitelům, kteří

nás provázeli celým tím těžkým zápasem. děkuji za pozornost a doufám, že na nás budete vzpomínat v dobrém jako my na vás.

Příloha 8 – Chlapec, který prospívá s vyznamenáním (nepřipravený projev)

ee tak já si jednoznačně zvolím téma mé zájmy. ono už asi v tom mým rozlučkovým projevem (.) ste si mohla všimnout, e že sem tam měl zmíněnej fotbal. no: ale jinak tomu říkám prostě fočus. ee tak já mám fočus teda fakt hrozně rád, já ho hraju a: i ho rád sleduju. ee jezdím třeba na různý zápasy. zatím teda hlavně tady po česku, ee ale už sem byl i v anglíi. sme se tam s rodičema vydali poznávat e památky, a rovnou sme to spojili i s návštěvou fotbalovýho zápasu. to byl fa:kt zážitek. ee jinak já pro ten fotbal fakt žiju. jako neříkám, že někdy mě ty tréninky trochu e nevrotravujou ((smích)). někdy to vstávání je nic moc. ale zase, když pak vidím ty profi hráče v těch fakt dobrých týmech, tak si prostě říkám e že to za to stojí. a: hlavně se i snažim mít ve škole dobrý známky, aby mi ten fočus ee rodiče jako náhodou nezatrhlí. no: ale momentálně sem motivovanej víc než kdy jindy. a víte čím? no: přece tim, jak sešívanej teď zabodovali v meči ((míněno matchi)) se seviljou ((míněno Sevillou)). to bylo prostě neskutečný vidět, že i náš tým může porazit ee světově proslulej tým. tim u mě fakt dost stouplí. a fandim jim víc než rudým.

Příloha 9 – Chlapec s kázeňskými a prospěchovými problémy (připravený projev)

vážení přátelé, učitele a učitelky. je to tady. opouštíme tuhle školu. přišel čas se posunout dál. eee a vlastně sem za to i možná docela rád. (..) konečně už budu dělat to co mě fakt baví. jdu na učňák na zedníka, a strašně se už těším na ee na praxi. no: ale teď bych se měl nějak rozloučit (.) s tou naší základkou. ee asi bych chtěl říct, že fakt obdivuju ty naše učitele za to, jakou trpělivost s náma měli. e že vlastně i přes ty všechny problémy se k nám pořád chovali dobře. (..) a spravedlivě hlavně. toho si hlavně cením, tý spravedlnosti. jo a taky si cením toho, že nás naučili základy všeho. za to fakt respekt. no: (..) já jsem teda někdy nechápal k čemu mi třeba bude to, jakou chemickou značku má eee (.) zlato, stříbro, ee a co s čím reaguje. no právě proto se už těším na ten učňák, že tam to bude o něčem jiným. ale teda nechci tím říct (..) že mi základka nebude chybět. hlavně teda ty moji frendi (.) teda jako kamarádi chci říct (..) pardon. kamarádi, ty mi budou chybět moc. no: a závěrem chci asi říct eee že vám za všechno moc děkujeme. jo a přeju vám míň problémových žáků. jako sem byl já. protože kdyby bylo víc takových jako já (...) <tak by asi některý z vás odvezli na psychárnu>.

Příloha 10 – Chlapec s kázeňskými a prospěchovými problémy (nepřipravený projev)

ee te:da. to sou dost na nic témata no. jako jediný se mi z toho zamlouvají no asi ty moje zájmy. (...) teď teda koukám, že je tam i komp (..) na tom taky trávím dost času. si píšeme s frendama eee na fejsu se třeba jako označujeme do různých těch <píčovinek>. a:le teda k těm mým zájmům no. no jako nebonznete to na mě třeba učitelům nebo rodičům ne? (...) no tak my se často scházíme s tou naší partou někde jako venku (..) občas si dáme i nějaký to cíčko no. nebo někdo sežene někde jednoho pivsona třeba. tak to je fajn. no: a prostě si jako o něčem povídáme. hodně třeba řešíme ty naše problémy ve škole jo. a to si prostě kolikrát říkám vtf? (..) někdy ty učitele jako řeší dost kraviny jo: (..) třeba že si na chodbě nasadí někdo tu (..) no (..) tu (..) kapucu. tak už prostě řvou. nebo že si třeba nepíše někdo do sešitu. tak to je taky voheň na střeše. eee a jako píšou i poznámky za to. si pak jako říkáme omg tohle prostě není možný. ee no takže jako sdělíme tyhle naše problémy, pouštíme si z netu nějaký songy a máme to prostě tak nějak všechno v čilu ((míněno chillu)). no: a večer, když přijdem domu, tak i píšem ee po netu. paříme hry (..) a tak. tak to jsou takový moje zájmy no:.

Příloha 11 – Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií (připravený projev)

vážené dámy a pánove, eee přišel čas rozloučit se se základní školou. eee teď nás čeká další etapa života. jdeme na střední školu. na základce (.) teda na základní škole mi bylo moc fajn, cítil sem se tu moc dobře. a: všichni se ke mně chovali moc hezky. eee měl sem tu i fajn kámoše (..) teda kamarády. a doufám teda že se budeme i dál vídat. (...) chtěl bysem taky všem poděkovat. spolužákům a učitelům hlavně. děkuju za všechno. eee já už teď asi nevim. co bych dál měl říct, všechno fakt bylo fajn.

Příloha 12 – Chlapec s diagnostikovanou dyslexií a dysgrafií (nepřipravený projev)

eeee (..) no: tak já mám filmy a seriály jako moc rád. je to moc fajn protože se u toho dá: (..) dobře vypnout. a nemusím se soustředit na nic. prostě se jen dívám eee a poslouchám. a bavím se. no: jako přiznám se že jako občas bych se měl učit ((smích)) eee a místo toho si holt pustím film no: a nebo nějaký ten seriálek. (...) nejoblíbenější seriály? to mám asi simsny ((míněno Simpsony)) a futuramu. eee máma se večer vždycky kouká na ulici, to jako trpím jako pes teda no:. (...) ono mě to prostě nebaví jo. a ještě v tu samou dobu dávají na tom no: na tom prima kůl ((míněno Cool)) simsny. takže si pak musím zalízt no: ke kompu, dát si špunty do uší a dívám se eee na onlajn ((míněno online)) vysílání. ((smích)) se u toho vždycky bavím ((smích)) <takový výbuchy smíchu co mám>. no lol. filmy eee mám rád jako prostě klasika jo, marvelovky prostě eee evendžrs ((míněno Avengers)), tór ((míněno Thor)), halk ((míněno Hulk)), keptn emerika ((míněno Captain America)) a ta:k. ee to podle mě žerou jako všichni kluci.